

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΠΜΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

**Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική
οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί
τομείς**

ΦΟΙΤΗΤΡΙΑ: ΖΑΧΑΡΟΥΛΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ

ΑΜ: 1215Μ058

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΣΙΔΕΡΗΣ

ΑΘΗΝΑ 2017

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς
ανταγωνιστικοί τομείς Αθήνα, 2017

Διπλωματική Εργασία στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών
Σπουδών «Διεθνείς Οικονομικές Σχέσεις» του Τμήματος Διεθνών,
Ευρωπαϊκών και Περιφερειακών Σπουδών του Παντείου Πανεπιστημίου.

Φοιτήτρια: Γεωργίου Ζαχαρούλα, ΑΜ: 1215Μ058

Επιβλέπων καθηγητής: Δημήτρης Σιδέρης

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Πίνακας περιεχομένων

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΕΣ	8
1. Ορισμός	8
2. Δείκτες ανταγωνιστικότητας.....	10
2.1 Τύποι δεικτών ανταγωνιστικότητας.....	12
2.2 Κλαδικοί Δείκτες Ανταγωνιστικότητας.....	13
2.3 Δείκτες ανταγωνιστικότητας στον τομέα των υπηρεσιών	15
Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ.....	16
1. Ιστορική Αναδρομή της Ελληνικής Οικονομίας	16
2. Τάσεις της ελληνικής οικονομίας.....	19
3. Διεθνώς ανταγωνιστικοί κλάδοι της ελληνικής οικονομίας	20
3.1 Πρωτογενής Τομέας.....	20
3.1.1 Αγροτροφικός κλάδος.....	20
3.2 Δευτερογενής τομέας.....	25
3.2.1 Μεταποίηση	25
3.3 Τριτογενής τομέας	31
3.3.1 Τουρισμός	33
3.3.2. Ναυτιλία	36

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ	43
1. Η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας	43
1.1 Η ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή και την εξαγωγική επίδοση.....	49
1.2 Ανταγωνιστικότητα «εκτός τιμής»	56
1.3 Ξένες Άμεσες Επενδύσεις	61
2. Το διττό πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας	64
ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ.....	66
1. Τρόποι ενίσχυσης της ελληνικής ανταγωνιστικότητας	66
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	69

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1: Πυλώνες Δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum	11
Πίνακας 2: Η διάρθρωση του ελληνικού ισοζυγίου πληρωμών.....	19
Πίνακας 3: Βασικά Οικονομικά Μεγέθη Ανά Τομέα (2013-2014)	20
Πίνακας 4: Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων 2002-2014 (δισ ευρώ).....	22
Πίνακας 5: Μεταποίηση: Ετήσιες Ποσοστιαίες Μεταβολές Μέσου Επιπέδου Δεικτών	30
Πίνακας 6: Δείκτες Δραστηριότητας στον Τομέα των Υπηρεσιών 2009-2015.....	32
Πίνακας 7: Εμπορικό Ισοζύγιο (2013-2014)	34
Πίνακας 8: Οι κλάδοι με τις μεγαλύτερες ενδιάμεσες εισροές στον κλάδο της Ναυτιλίας.....	40
Πίνακας 9: Βασικοί δείκτες της ελληνικής οικονομίας (2016).....	46
Πίνακας 10: Παγκόσμιος Δείκτης Ανταγωνιστικότητας (2016-2017).....	49
Πίνακας 11: Εξαγωγές της χώρας.....	59

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

Διάγραμμα 1: Δείκτης ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας (2000-2016).....	47
Διάγραμμα 2: Εξωτερική ζήτηση 2010-2015	50
Διάγραμμα 3: Εισαγωγές, Εξαγωγές και Εξωτερικό Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (2005:1, 2015:3, εποχικά διορθωμένα στοιχεία)	50
Διάγραμμα 4: Μεριδίο αγοράς και ΠΣΣΙ με βάση το ΜΚΕ (2000-2010).....	53
Διάγραμμα 5: Εξαγωγική Επίδοση: Η σωρευτική επίδραση των προσδιοριστικών παραγόντων (2008-2012)	55
Διάγραμμα 6: Διαχρονική Εξέλιξη του Δείκτη Balassa.....	58
Διάγραμμα 7: Διαχρονική εξέλιξη των εξαγωγών κατά κατηγορία προϊόντων, 1995- 2013	58
Διάγραμμα 8: Εισρεόμενες Ξένες Άμεσες Επενδύσεις στην Ελλάδα	62
Διάγραμμα 9: Ξένες Άμεσες Επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα	63
Διάγραμμα 10: Συνολική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και ανταγωνιστικότητα εξαγωγών σε όρους σχετικών τιμών.....	65

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η διεθνής ανταγωνιστικότητα είναι μία έννοια σύνθετη, η οποία χρησιμοποιείται για την ανάλυση των μακροοικονομικών επιδόσεων των χωρών. Ειδικότερα, ο δείκτης αυτός συγκρίνει μία χώρα με τους βασικούς διαπραγματευτικούς της εταίρους εξετάζοντας τα βασικά οικονομικά τους χαρακτηριστικά που εκκινούν από τις εμπορικές τους σχέσεις. Η έννοια αυτή περιλαμβάνει ποιοτικούς παράγοντες, αλλά και ποσοτικούς (Durand and Giorno, σελ.149). Ο δείκτης ανταγωνιστικότητας μίας χώρας εξαρτάται, όπως θα δούμε κατωτέρω, από τις παραμέτρους που εξετάζονται, ενώ συγκεκριμένα αυτός εστιάζει στις τιμές και το μοναδιαίο κόστος εργασίας (ΜΚΕ), αλλά και σε παράγοντες που δεν σχετίζονται με τις τιμές, όπως η καινοτομία, η τεχνολογία και η εκπαίδευση. Με τον δείκτη αυτό, ασχολείται το World Economic Forum, το οποίο και εκδίδει ετήσιες εκθέσεις σχετικά με τις επιδόσεις των χωρών, λαμβάνοντας υπόψιν του συγκεκριμένους παράγοντες και συγκρίνοντάς τους.

Όσον αφορά την περίπτωση της ελληνικής οικονομίας, αυτή δείχνει να υπολείπεται ανταγωνιστικότητας σε μεγάλο βαθμό. Σε αυτό έχουν συμβάλει αρκετοί παράγοντες με τη μη μείωση τιμών και την έλλειψη ανάπτυξης σε τεχνολογία και καινοτομία να διαδραματίζουν ύψιστη σημασία. Η ύφεση της ανταγωνιστικότητας, ωστόσο, όπως υποστηρίζεται δεν προήρθε ως απότοκο της κρίσης. Η χαμηλή ανταγωνιστικότητα θεωρείται εγγενές χαρακτηριστικό της ελληνικής οικονομίας, με μία σωρεία προβλημάτων να οδηγούν σε αυτήν. Σημαντικό ρόλο θεωρείται πως διαδραματίστηκε, μεταξύ άλλων, και η μεταστροφή των επενδύσεων σε μη εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες, τα οποία δεν συνέβαλλαν στον εξαγωγικό χαρακτήρα της χώρας, όπως για παράδειγμα η διόγκωση του δημοσίου τομέα, αλλά και οι επενδύσεις σε έργα υποδομών. Ωστόσο, τροχοπέδη της ελληνικής ανταγωνιστικότητας θεωρούνται και άλλοι παράγοντες, οι οποίοι και με το ξέσπασμα της κρίσης ήρθαν στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος.

Κατωτέρω, θα εξετάσουμε την ανταγωνιστικότητα της χώρας κατά την περίοδο πριν την κρίση, αλλά και την περίοδο που ακολούθησε της κρίσης. Για να γίνει επαρκώς κατανοητή η πορεία της, σημαντική κρίνεται η ανάλυση της δομής της ελληνικής οικονομίας. Ειδικότερα, θα επιχειρηθεί μία ανάλυση των διεθνώς ανταγωνιστικότερων κλάδων της χώρας, εκκινώντας από τον πρωτογενή τομέα, ο οποίος περιλαμβάνει τον αγροτροφικό τουρισμό, συνεχίζοντας με τον δευτερογενή

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

τομέα, ο οποίος περιλαμβάνει την μεταποίηση και κλείνοντας με τον τριτογενή τομέα, αυτό των υπηρεσιών, ο οποίος περιλαμβάνει τη ναυτιλία και τον τουρισμό. Μέσα από την ανάλυση αυτών των τομέων, θα επιχειρηθεί η προσέγγιση των λύσεων και των προτάσεων με σκοπό την επίτευξη της αύξησης της ελληνικής ανταγωνιστικότητας, η οποία, όπως θα δούμε στο τρίτο μέρος της εργασίας, καταγράφει υφεσιακούς ρυθμούς.

Αναλυτικότερα, στο τρίτο μέρος επιχειρείται μια αποτίμηση της ελληνικής ανταγωνιστικότητας, με αφετηρία την ανάλυση της οικονομίας μέσα από την παράθεση των δυναμικότερων κλάδων, που έχει προηγηθεί. Στο τμήμα αυτό, θα επιχειρηθεί η προσέγγιση της ελληνικής ανταγωνιστικότητας στον τομέα της τιμής και των εξαγωγικών επιδόσεων της χώρας, ενώ σημαντική είναι και η αναφορά σε παράγοντες εκτός τιμής, οι οποίοι φαίνεται πως έχουν επηρεάσει την εξέλιξη της ανταγωνιστικότητας.

Τέλος, στο τελευταίο μέρος αυτής της εργασίας, καταγράφονται προτάσεις και προοπτικές που θα μπορούσε να έχει η ελληνική ανταγωνιστικότητα με σκοπό την εξυγίανση της ελληνικής οικονομίας και την καταγραφή αναπτυξιακών ρυθμών, έτσι ώστε να περιοριστεί η λήψη δανείων και η περαιτέρω διόγκωση του χρέους.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑ: ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΔΕΙΚΤΕΣ

1. Ορισμός

Με το άνοιγμα των αγορών, η ανταγωνιστικότητα είναι μία έννοια η οποία έχει βρεθεί στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος. Προσπαθώντας να την ορίσουμε, έτσι ώστε να κατανοήσουμε καλύτερα το αντικείμενο αυτής της μελέτης, βλέπουμε πως σε αρκετές περιπτώσεις, αυτή τυχάνει να συνδέεται με την παραγωγικότητα, γεγονός που γίνεται αντιληπτό και από τους σύγχρονους ορισμούς που παρατίθενται κατωτέρω.

Ειδικότερα, βάσει του ορισμού του Michael Porter στο Harvard Business Review, η ανταγωνιστικότητα ταυτίζεται με την παραγωγικότητα: «Η μόνη σημαντική εκδοχή της ανταγωνιστικότητας σε εθνικό επίπεδο είναι η παραγωγικότητα» ("The Competitive Advantage Of Nations" 1990).

Ενώ, το World Economic Forum, αντίστοιχα, την ορίζει ως «το σύνολο των θεσμών, πολιτικών και παραγόντων που καθορίζουν το επίπεδο παραγωγικότητας μιας χώρας, το οποίο και καθορίζει το επίπεδο της ευημερίας, που μπορεί να επιτευχθεί σε μία οικονομία, ενώ παράλληλα σημαντικό ρόλο παίζει και στον καθορισμό των ποσοστών απόδοσης που λαμβάνονται από τις επενδύσεις σε μια οικονομία, οι οποίες καθορίζουν και το ρυθμό ανάπτυξης της» (Global Competitiveness Report 2014-2015, 2016).

Όπως βλέπουμε ανωτέρω, η ανταγωνιστικότητα και η παραγωγικότητα, βρίσκονται σε στενή σχέση και αλληλεξάρτηση. Ωστόσο, είναι εξαιρετικά σημαντικό να μη συγχέονται. Ταυτόχρονα, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως υπάρχουν και άλλοι ορισμοί σχετικά, οι οποίοι δεν αναφέρουν την παραγωγικότητα και εστιάζουν σε άλλους τομείς ενδιαφέροντος.

Πιο συγκεκριμένα, βάσει της Επετηρίδας Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας του IMD, η ανταγωνιστικότητα ορίζεται ως ο τρόπος με τον οποίο «η οικονομία διαχειρίζεται το σύνολο των πόρων και των ικανοτήτων της για την αύξηση της ευημερίας του πληθυσμού της» (IMD, 2016).

Ενώ βάσει του ορισμού που της αποδίδεται από τον Οργανισμό Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ), αυτή υποδηλώνει την υποστήριξη της

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ικανότητας των επιχειρήσεων, κλάδων, περιφερειών, χωρών ή διακρατικών περιοχών να δημιουργούν σχετικά υψηλά επίπεδα εισοδήματος και απασχόλησης των συντελεστών τους, ενώ παραμένουν εκτεθειμένες στο διεθνή ανταγωνισμό (Ρομπόλης, Κουζής and Παπαδόγαμβρος, 2013).

Από τα παραπάνω καθίσταται σαφές πως σε μάκρο επίπεδο, δηλαδή σε επίπεδο κρατών, η ανταγωνιστικότητα υποδηλώνει την δημιουργία κατάλληλων συνθηκών ανάπτυξης της οικονομικής δραστηριότητας. Τα κράτη ανταγωνίζονται στη δημιουργία πολιτικών, τη δρομολόγηση διαρθρωτικών αλλαγών που είναι συνεπείς με τη διαδικασία της παγκοσμιοποίησης, τη διόρθωση των δυσλειτουργιών των αγορών και τη δημιουργία του θεσμικού εκείνου πλαισίου που να ενισχύει την εμπιστοσύνη, να παράγει κοινωνικό κεφάλαιο, να ενθαρρύνει και να διευκολύνει την επιχειρηματικότητα, να δημιουργεί τις προϋποθέσεις για περισσότερες και ποιοτικά καλύτερες θέσεις εργασίας, να βελτιώνει τις δεξιότητες των εργαζομένων, να δημιουργεί περισσότερες ευκαιρίες και να ενισχύει τη συνοχή της κοινωνίας και την ποιότητα ζωής των πολιτών (Χλέτσος, 2008).

Η αύξηση της ανταγωνιστικότητας έχει ως αποτέλεσμα την επίτευξη των εθνικών στόχων που σχετίζονται με την ικανότητα διατήρησης και βελτίωσης του βιοτικού επιπέδου όλων των πολιτών της χώρας, μέσα από την αύξηση της απασχόλησης και του πραγματικού εισοδήματος, τη μείωση της ανεργίας καθώς και την ενίσχυση των δυνατοτήτων και των ευκαιριών (Χλέτσος, 2008).

Μία οικονομία, η οποία είναι ανταγωνιστικότερη, μπορεί να αναπτυχθεί με ταχύτερους ρυθμούς με την πάροδο του χρόνου. Το γεγονός αυτό υποδηλώνει και τις συνιστώσες που αποτελούν την ανταγωνιστικότητα, οι οποίες θα πρέπει να είναι στατικές, αλλά και δυναμικές. Όσον αφορά τις στατικές συνιστώσες της ανταγωνιστικότητας και την εν γένει στατική ανταγωνιστικότητα, αυτή λαμβάνει ως δεδομένους τους διαθέσιμους πόρους και ασχολείται με τη βελτιστοποίηση της κατανομής τους παραβλέποντας άλλες συνιστώσες, οι οποίες σχετίζονται με την ανάπτυξη της δυναμικής της. Για το λόγο αυτό, σημαντική είναι και η εξέταση των δυναμικών δεικτών, οι οποίοι και αντικατοπτρίζουν την διαρκή εξέλιξη της.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

2. Δείκτες ανταγωνιστικότητας

Η μέτρηση της ανταγωνιστικότητας είναι ένα θέμα αρκετά δύσκολο, καθότι εξαρτάται από τις παραμέτρους οι οποίες λαμβάνονται υπόψιν, αλλά και τους τρόπους με τους οποίους προσμετρώνται οι δείκτες. Ειδικότερα, όπως απορρέει και από τους ορισμούς που δώθηκαν ανωτέρω, οι εκτιμήσεις ενδέχεται να διαφέρουν, ανάλογα με το αν η ανταγωνιστικότητα μετριέται σε όρους σχετικών τιμών ή σχετικού κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, αν χρησιμοποιείται ονομαστικό ή πραγματικό κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, με ποιες χώρες συγκρίνει κανείς την Ελλάδα και, τέλος, με τον σχετικό συντελεστή στάθμισης της κάθε χώρας στον δείκτη (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 362).

Η κατανόηση των παραγόντων πίσω από αυτή τη διαδικασία έχει απασχολήσει τους οικονομολόγους για εκατοντάδες χρόνια, τα οποία επέφεραν θεωρίες που εκκινούν από την εστίαση του Άνταμ Σμιθ για την εξειδίκευση και τον καταμερισμό της εργασίας ως την έμφαση των νεοκλασικών οικονομολόγων στις επενδύσεις στο φυσικό κεφάλαιο και τις υποδομές, και ακόμα πιο πρόσφατα, με το ενδιαφέρον να στρέφεται σε άλλους μηχανισμούς, όπως η εκπαίδευση και η κατάρτιση, η τεχνολογική πρόοδος, η μακροοικονομική σταθερότητα, η χρηστή διακυβέρνηση και η αποτελεσματικότητα της αγοράς, μεταξύ άλλων (Global Competitiveness Report 2014-2015, 2016). Ενώ όλοι αυτοί οι παράγοντες είναι πιθανό να είναι εξίσου σημαντικοί για τον υπολογισμό της ανταγωνιστικότητας δεν αποτελεί έκπληξη η ύπαρξη μόνο κάποιων, γεγονός που καθίσταται εμφανές και από την πρακτική.

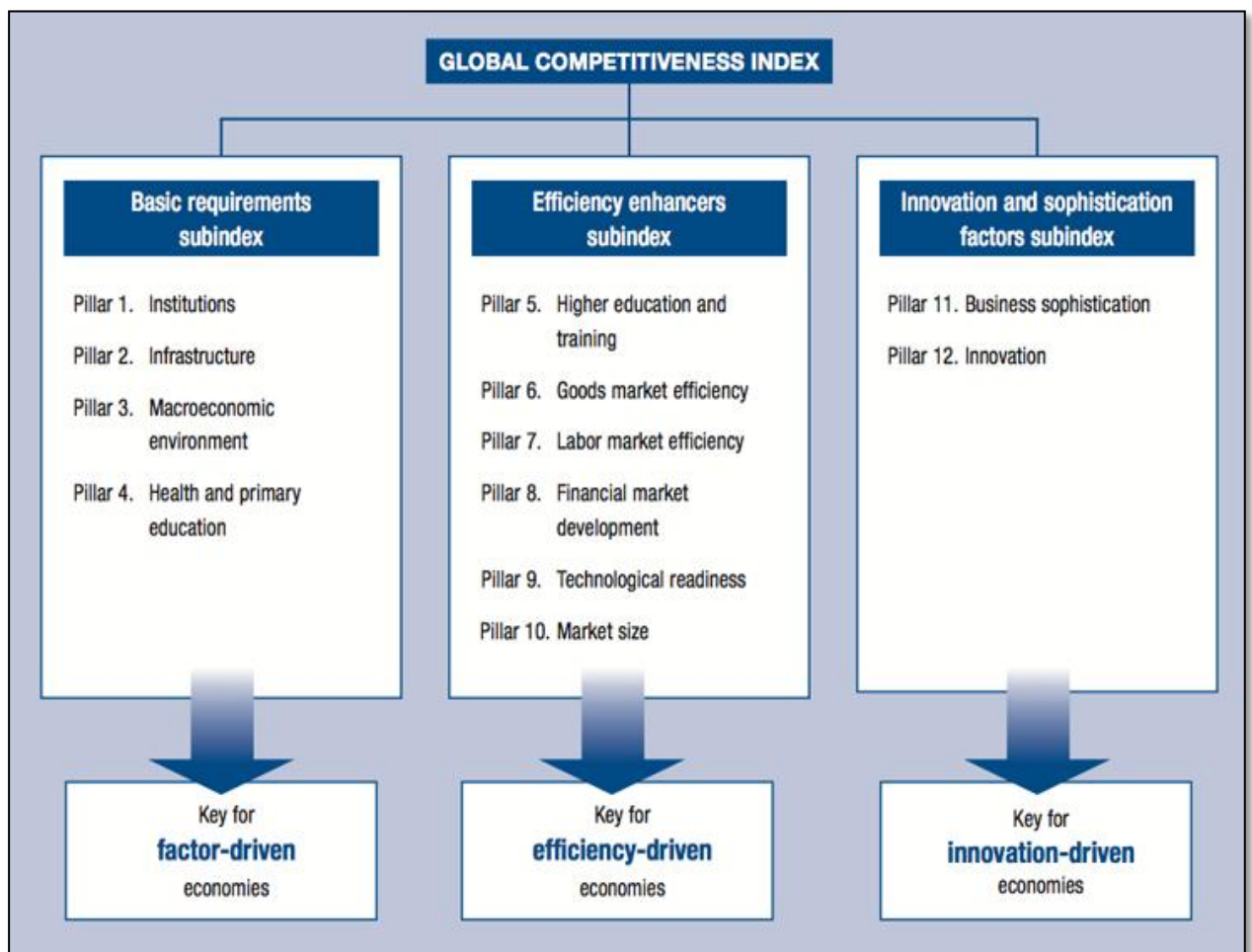
Οι πυλώνες αυτοί, οι οποίοι εξετάζονται από το World Economic Forum, ειδικότερα, είναι **δώδεκα** και εστιάζουν **στο θεσμικό περιβάλλον**, στο οποίο τα άτομα και οι επιχειρήσεις ανταπτύσσουν την παραγωγική τους δραστηριότητα με σκοπό την παραγωγή πλούτου, **τις υποδομές**, οι οποίες είναι ζωτικής σημασίας για την διασφάλιση αποτελεσματικής λειτουργίας της οικονομίας, δεδομένου ότι αποτελούν σημαντικό παράγοντα για τον καθορισμό της θέσης της οικονομικής δραστηριότητας (μέσα από το χαμηλότερο κόστος μεταφορών, τις τηλεπικοινωνίες, κλπ), **το μακροοικονομικό περιβάλλον, την υγεία και την πρωτοβάθμια εκπαίδευση, την τριτοβάθμια εκπαίδευση και την κατάρτιση, την αποτελεσματικότητα των προϊόντων της αγοράς**, η οποία εξαρτάται από της συνθήκες ζήτησης, **την αποτελεσματικότητα της αγοράς εργασίας, την ανάπτυξη των χρηματοπιστωτικών**

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

αγορών, την τεχνολογική ετοιμότητα, το μέγεθος της αγοράς, την πολυπλοκότητα των επιχειρήσεων και τέλος την καινοτομία (Global Competitiveness Report 2014-2015, 2016).

Βάσει των ανωτέρω, το WEF συντάσει σε ετήσια βάση εκθέσεις σχετικά με την ανταγωνιστικότητα των χωρών. Όσον αφορά την έκθεση του 2014-2015, αυτή συμπεριέλαβε 144 χώρες, ενώ αποτελούταν από πάνω από 110 μεταβλητές, οι οποίες κατηγοριοποιήθηκαν στους ανωτέρω πυλώνες. Από αυτές τα δύο τρίτα προέρχονται από την Executive Opinion Survey, η οποία αντιπροσωπεύει το δείγμα των ηγετικών επιχειρήσεων και το άλλο ένα τρίτο από δημόσια διαθέσιμες πηγές όπως τα Ηνωμένα Έθνη (Tradingeconomics.com, 2016).

Πίνακας 1: Πυλώνες Δείκτη Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum

Πηγή: Global Competitiveness Report 2014-2015

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Οι ανωτέρω πυλώνες, θα πρέπει πρωτίστως να είναι σε θέση να καταμετρήσουν την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών, δηλαδή των εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών, παραλείποντας τα μη εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες όπως τον κατασκευαστικό κλάδο, αλλά και το δημόσιο. Το γεγονός αυτό αποτελεί ένα σημαντικό δεδομένο για την Ελλάδα, όπου ο δημόσιος τομέας αποτελεί σημαντικό μέρος της οικονομίας (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 362). Ενώ επιπρόσθετα, ένας δείκτης ανταγωνιστικότητας σχετικά με την αξιολόγηση της Ελλάδας, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψιν του το γεγονός ότι στον κλάδο των αγαθών οι ανταγωνιστές της Ελλάδας είναι συχνά διαφορετικές χώρες από αυτές στον κλάδο των υπηρεσιών, όπως για παράδειγμα συμβαίνει στην περίπτωση του τουρισμού (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 362-363).

Ωστόσο, σε αρκετές περιπτώσεις αυτές οι δύο αρχές δεν πληρούνται από τους δείκτες ανταγωνιστικότητας, με αποτέλεσμα να μην μετράται η ανταγωνιστικότητα του κλάδου των εξαγωγών, καθώς σημαντικό μέρος της οικονομίας παράγει μη εμπορεύσιμα αγαθά ή υπηρεσίες, ενώ παράλληλα προσμετράται η ανταγωνιστικότητα αγαθών και υπηρεσιών έναντι των ίδιων χωρών με την ίδια σχετική στάθμιση (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 362-363).

2.1 Τύποι δεικτών ανταγωνιστικότητας

Όσον αφορά τους δείκτες μέτρησης της ανταγωνιστικότητας βάσει των εκθέσεων του ΟΟΣΑ και του World Economic Forum, αυτοί είναι δύο. (Durand and Giorno, n.d.). Εκείνοι που συγκρίνουν τις τιμές και εκείνοι που συγκρίνουν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, εκφρασμένοι και οι δύο σε ένα κοινό νόμισμα (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 363). Για να επιλέξουμε τον κατάλληλο δείκτη ανάμεσα σε αυτούς τους δύο, πρέπει να εξετάσουμε αυτό που θέλουμε να μετρήσουμε και την φύση των αγορών. Για παράδειγμα εάν θέλουμε να μετρήσουμε την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών βιομηχανικών προϊόντων, οι δείκτες ανταγωνιστικότητας σε όρους κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος είναι πιθανόν πιο κατάλληλοι από αυτούς σε όρους τιμών, λόγω της φύσης των διεθνών αγορών. Αυτό συμβαίνει εξαιτίας του γεγονότος ότι οι Έλληνες εξαγωγείς συνήθως δε μπορούν να καθορίσουν τις τιμές, καθώς αυτές καθορίζονται από τον διεθνή ανταγωνισμό. Επομένως, μπορούν να γίνουν ανταγωνιστικοί μόνο εφόσον παράγουν

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

με χαμηλότερο κόστος. Η ανταγωνιστικότητα δηλαδή σε αυτές τις αγορές εξαρτάται από το μοναδιαίο κόστος παραγωγής(Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 363). Αντίθετα, η ανταγωνιστικότητα του κλάδου των υπηρεσιών, εξαρτάται από τις τιμές των υπηρεσιών στην Ελλάδα σε σχέση με τις τιμές που παρέχονται από ανταγωνίστριες χώρες, δηλαδή από το σχετικό κόστος ανά μονάδα προϊόντος(Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 363).

Όσον αφορά τον ΟΟΣΑ, οι εκθέσεις οι οποίες δημοσιεύονται τακτικά βασίζονται στις τιμές μονάδας κατά την εξαγωγή των κατασκευών, το μοναδιαίο κόστος εργασίας στη μεταποίηση, αλλά και το δείκτη τιμών καταναλωτή. Ειδικότερα, ο ΟΟΣΑ εξετάζει μεμονωμένα την ανταγωνιστικότητα των εισαγωγών και των εξαγωγών εξάγοντας ένα σχετικό συμπέρασμα, ενώ σε αυτό χρήσιμο είναι το Interlink model(Durand and Giorno, n.d.)¹.

2.2 Κλαδικοί Δείκτες Ανταγωνιστικότητας

Οι συνήθεις δείκτες ανταγωνιστικότητας συχνά αποτελούν μη έγκυρο μέσο μέτρησής της, καθότι περιλαμβάνουν και μη εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες, τα οποία σύμφωνα με μετρήσεις φτάνουν μέχρι και το 35% της ελληνικής οικονομίας. Ειδικότερα, σημαντικό είναι να αναφερθεί ότι οι βασικοί εξαγωγικοί κλάδοι της ελληνικής οικονομίας είναι ο κλάδος των υπηρεσιών, της βιομηχανίας και της γεωργίας, οι οποίοι αποτελούν περί το 78% το 12% και το 3,6% της ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας του ιδιωτικού τομέα και το 65%, 26% και 9% των συνολικών εξαγωγών αντίστοιχα(Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 372).

¹ Στο μοντέλο Interlink χρησιμοποιούνται δύο παράγοντες για να εξηγήσουν τις αλλαγές στις εξαγωγές: η ανάπτυξη των αγορών εξαγωγών και οι αλλαγές στα μερίδια αγοράς των εξαγωγών, ως αποτέλεσμα των αλλαγών των τιμών βάσει της ανταγωνιστικότητας των χωρών. Βάσει αυτών, οδηγούμαστε μέσα από το μοντέλο αυτό σε ένα ορισμό των δεικτών της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών βάσει του κατωτέρω υποδείγματος. Υποτίθεται πως σε κάθε αγορά υπάρχει μία διάσπαση προσφοράς εγχώριων και ξένων παραγωγών, ανάλογα με τη σχετική ανταγωνιστικότητα των εισαγωγών των εγχώριων παραγωγών. Δεδομένης της συνολικής ζήτησης για εισαγωγές προσδιορίζεται στη συνέχεια, η κατανομή μεταξύ των ανταγωνιστικών ξένων προμηθευτών, έτσι όπως καθορίζεται από τις σχετικές εξαγωγές της ανταγωνιστικότητας. Έτσι, δεν υπάρχει πλέον, σε αυτό το στάδιο, ο ανταγωνισμός με εγχώριους παραγωγούς αλλά μόνο μεταξύ των ίδιων των εξαγωγέων. Αυτό οδηγεί σε μια έννοια του ανταγωνισμού κατά την εξαγωγή με την αυστηρή έννοια του όρου, σε αντίθεση με την έννοια της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών όπως ορίζεται ανωτέρω, η οποία βασίζεται στην άποψη ότι η διάσπαση δεν είναι προκαθορισμένη.

Έτσι, οι εξισώσεις των εξαγωγών στο μοντέλο αυτό περιλαμβάνουν τον όρο της ανταγωνιστικότητας, όπου καθορίζεται η τιμή των ανταγωνιστών μια συγκεκριμένη χώρα για κάθε αγορά αποκλειστικά και μόνο από την εξέλιξη των εισαγωγών στην εν λόγω αγορά(Durand and Giorno, n.d.).

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Για να μετρήσουμε την ανταγωνιστικότητα των μισθών και των τιμών των ελληνικών εξαγωγών, επιτακτική κρίνεται η κατασκευή κλαδικών δεικτών ανταγωνιστικότητας, με σκοπό να μη συμπεριλαμβάνονται κλάδοι όπως το δημόσιο και ο κατασκευαστικός, οι οποίοι δεν είναι ανταγωνιστικοί, καθώς και να αποδίδεται διαφορετικός συντελεστής στάθμισης στους εμπορικούς εταίρους σε κάθε κλάδο. Τα στοιχεία αντλούνται από τη βάση δεδομένων aMeCo, ενώ εξίσου σημαντικό κρίνεται το να είναι συγκρίσιμα μεταξύ χωρών και κλάδων.

Για να καταστεί δυνατή αυτή η σύγκριση, πρώτα εξετάζουμε την εξέλιξη των τιμών ή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στην εγχώρια οικονομία και στη συνέχεια την εξέλιξη των τιμών ή του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος των εμπορικών μας εταίρων, εκφρασμένα σε ένα κοινό νόμισμα (ευρώ). Ο σχετικός συντελεστής στάθμισης του κάθε εμπορικού εταίρου καθορίζεται από το μερίδιό του στις ελληνικές εξαγωγές.

Αρχικά, μετράμε έτσι την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών εξαγωγών αγαθών σε όρους κόστους εργασίας μέσα από τη σύγκριση του κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σε κάθε κλάδο με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος στους δώδεκα σημαντικότερους εξαγωγικούς προορισμούς των ελληνικών προϊόντων, σταθμισμένους με το μερίδιό τους στην ελληνικές εξαγωγές.

Από αυτό συμπεραίνουμε πως η αύξηση των σχετικών μισθών ανά μονάδα προϊόντος στην Ελλάδα, που σημειώθηκε τα περασμένα έτη, οδήγησε σε μείωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας. Σημαντικότερη ήταν η υποχώρηση που σημειώθηκε στον κλάδο της γεωργίας, όπου το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος σημείωσε αύξηση της τάξεως του 39% σε σχέση με τους εμπορικούς εταίρους της χώρας. Αντίθετα, στη βιομηχανία, η ανταγωνιστικότητα υποχώρησε κατά 10%, γεγονός που οφείλεται ως επί το πλείστον στην αύξηση της παραγωγικότητας που σημειώθηκε στον κλάδο (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 372).

2.3 Δείκτες ανταγωνιστικότητας στον τομέα των υπηρεσιών

Οι συνήθεις δείκτες ανταγωνιστικότητας μετρούν την ανταγωνιστικότητα του κλάδου των υπηρεσιών συγκρίνοντας το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ή τις τιμές του κλάδου των υπηρεσιών της Ελλάδας με το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος ή τις τιμές στους ίδιους εμπορικούς εταίρους. Όπως δηλαδή συμβαίνει και για τις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων. Ωστόσο, οι δείκτες αυτοί τείνουν να δείχνουν ανακριβή αποτελέσματα δεδομένου του γεγονότος ότι μεγάλο μερίδιο του κλάδου των υπηρεσιών συμπεριλαμβάνεται στις ελληνικές εξαγωγές, χωρίς ωστόσο να αποτελεί εξαγωγίμο προϊόν.

Σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε από τον Δημήτρη Μαλλιάρη, προτάθηκε ένας νέος δείκτης ανταγωνιστικότητας για τον κλάδο των υπηρεσιών και συγκεκριμένα του τουρισμού, ο οποίος θα εστιάζει στη σύγκριση της Ελλάδας με τους κυριότερους ανταγωνιστές της, την Ιταλία, την Ισπανία, την Τουρκία, την Κύπρο, την Κροατία και την Πορτογαλία. Οι εκτιμήσεις έδειξαν πως από το 2000 η ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας ακολουθεί φθίνουσα πορεία, με το ποσοστό να ανέρχεται σε 5% σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες, σε όρους κόστους εργασίας.

Ο δείκτης αυτός είναι αρκετά σημαντικός, δεδομένου του ότι ένας συνήθης δείκτης ανταγωνιστικότητας, ο οποίος περιλαμβάνει δείγμα των δώδεκα κυριότερων εμπορικών εταίρων της χώρας υποδηλώνει απώλεια ανταγωνιστικότητας κατά 19% κατά την ίδια περίοδο προσμετρώντας και τα βιομηχανικά προϊόντα, γεγονός που οδηγεί σε λανθασμένη μέτρηση της απώλειας ανταγωνιστικότητας στον τομέα των υπηρεσιών.

Περαιτέρω, σημαντική συνιστώσα που οδηγεί σε λανθασμένο αποτέλεσμα είναι το γεγονός πως η ανταγωνιστικότητα στον κλάδο των υπηρεσιών και ιδίως στον τουρισμό μπορεί να προσεγγίζεται καλύτερα σε όρους σχετικών τιμών παρά σε όρους κόστους εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, γεγονός που οφείλεται εν γένει σε δύο λόγους. Αφενός οι τουριστικές υπηρεσίες καταναλώνονται εντός της χώρας, με αποτέλεσμα ο εγχώριος πληθωρισμός στον ευρύτερο κλάδο των υπηρεσιών να είναι πιο σημαντικός και αφετέρου οι τουρίστες δεν ενδιαφέρονται για τους μισθούς του

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

προσωπικού του ξενοδοχείου, αλλά για το κόστος των διακοπών τους. Παράλληλα, εξίσου σημαντικό είναι ότι τα στοιχεία για τις τιμές ενημερώνονται πιο γρήγορα σε σχέση με τα στοιχεία που αφορούν το κόστος εργασίας, τα οποία σε ορισμένες χώρες δημοσιεύονται με χρονική καθυστέρηση ενός έτους ή και περισσότερο (Μαλλιάρη, Δ., 2015, σελ. 372)..

Η ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Ιστορική Αναδρομή της Ελληνικής Οικονομίας

Η ελληνική οικονομία, παρότι έχει αντιμετωπίσει σημαντικά προβλήματα και σημειώνει αστάθεια, κατατάσσεται στην κατηγορία των ανεπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών, αλλά και στον πυρήνα των περισσότερο διεθνοποιημένων αυτής της κατηγορίας (Μηλιός Γ., 2010). Το γεγονός αυτό, οφείλεται ως επί το πλείστον στο ότι ανέκαθεν υπήρξε μια οικονομία «ευρωπαϊκή», δηλαδή κυριαρχούσαν οι καπιταλιστικές σχέσεις παραγωγής, όπου παρούσες ήταν οι προϋποθέσεις της ανάπτυξης και της διεθνοποίησης.

Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η οικονομική εξέλιξη της χώρας κατά τον 20^ο αιώνα δεν είναι «γραμμική», αλλά γνωρίζει καμπές, διακυμάνσεις και ανακατατάξεις, που συνδέονται με τις μεγάλες διεθνείς αλλά και εσωτερικές, κοινωνικές και οικονομικές εξελίξεις.

Ενδεικτικά, σημαντικό είναι να αναφερθεί η επανάσταση στο Γουδί (1909) καθώς και η «ανορθωτική» κίνηση που ακολούθησε, οι πόλεμοι της δεκαετίας 1912-1922, καθώς και η αλλαγή συνόρων του ελληνικού κράτους, η Μικρασιατική καταστροφή και η εθνική αναδίπλωση, η παγκόσμια οικονομική κρίση του 1929-1932, ο δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος και τέλος η οικονομική κρίση του 2008(Μηλιός Γ., 2010).

Αναλυτικότερα, όσον αφορά την οικονομία της χώρας, αξίζει να σημειωθεί πως οι ρυθμοί ανάπτυξης του ΑΕΠ στην Ελλάδα, κατά τα έτη 1960-2007 ήταν υψηλότεροι από τους αντίστοιχους ρυθμούς στις περισσότερες από τις οικονομικά ανεπτυγμένες οικονομίες της Ευρώπης (Ιωακείμογλου, Η. 2008) , γεγονός που γίνεται αντιληπτό και με την οικονομική σύγκλιση, με τα υπόλοιπα κράτη της Ευρωπαϊκής Ένωσης,

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

δηλαδή τη μείωση της διαφοράς μεταξύ του επιπέδου ανάπτυξης στην Ελλάδα και στις περισσότερο ανεπτυγμένες χώρες της ΕΕ (Gibson 2002).

Αναλυτικότερα, η ελληνική οικονομία κατά τις δεκαετίες 1950, 1960 και 1970 χαρακτηρίζεται από υψηλούς ρυθμούς μεταβολής του ΑΕΠ. Οι ρυθμοί αυτοί, ωστόσο, δεν ίσχυαν και για τις επιμέρους περιφέρειες της, οι οποίες δεν μπόρεσαν να μετάσχουν ισότιμα στην ανερχόμενη οικονομική ανάπτυξη (Κορρές, Κόκκινου and Τσομπάνογλου, 2011).

Ταυτόχρονα, αξίζει να σημειωθεί πως από το 2008 έως και το 2013, η ελληνική οικονομία κολούθησε υφεσιακούς ρυθμούς, σημειώνοντας απώλειες της τάξεως του 26 % του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος (ΑΕΠ). Το 2014, η οικονομία της χώρας σημείωσε μια βραχύβια ανάκαμψη, ωστόσο, εισήλθε εκ νέου σε ύφεση από το τρίτο τρίμηνο του 2015, σημειώνοντας μείωση της τάξεως του 1,9%. Ο ρυθμός μεταβολής του ΑΕΠ συνέχισε να βαίνει μειούμενος και κατά το τέταρτο τρίμηνο του έτους, ενώ για το σύνολο του έτους 2015, αυτός διαμορφώθηκε σε -0,7% (Κορρές, Κόκκινου and Τσομπάνογλου, 2011).

Όσον αφορά τη διάρθρωση των βασικών τομέων της Ελληνικής οικονομίας αυτή ακολούθησε την κατωτέρω πορεία.

Ο πρωτογενής τομέας, σημείωσε μια χρονική βαθμιαία μείωση στην συνεισφορά του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος και επίσης στην απασχόληση του εργατικού δυναμικού κυρίως εξαιτίας της εγκατάλειψης της γης και του φαινομένου της μετανάστευσης, τα οποία γνώρισαν πρωτόγνωρους ρυθμούς. Όσον αφορά τη γεωργία, σημαντικά ήταν και τα προβλήματα που εντοπίζονται στην μικρή ιδιοκτησία, ενώ ο τεμαχισμός της ιδιοκτησίας των αγροτικών εκτάσεων σε μικρά κτήματα δεν ευνοούσε την εντατική εκμετάλλευση. Για να αντιμετωπιστούν τα ανωτέρω προβλήματα, εφαρμόσθηκε από τη δεκαετία του 1950 σύστημα αναδασμού με σκοπό την αντικατάσταση της κατακερματισμένης γης με ενιαία και συνεχή αγροτεμάχια. Ταυτόχρονα, σημαντική ήταν η προσπάθεια για ανάπτυξη των εγγειοβελτιωτικών έργων, η εφαρμογή νέων τεχνολογικών μεθόδων και η εντατική και πιο αποδοτική καλλιέργεια του εδάφους.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Στο δευτερογενή τομέα, τα έργα υποδομής τα οποία συντελέστηκαν, οδήγησαν διαχρονικά στην αύξηση της βιομηχανικής παραγωγής ως ποσοστό του ΑΕΠ, καθώς επίσης και στην αύξηση της απασχόλησης στον συγκεκριμένο τομέα. Ταυτόχρονα, σε αυτό συνέβαλαν και τα μεγάλα επενδυτικά προγράμματα τα οποία βοήθησαν την ανάπτυξη της ελληνικής βιομηχανίας κατά τις δεκαετίες του 1950 και του 1960. Τα προγράμματα αυτά είχαν ως αντικείμενο την ενίσχυση βιομηχανικών τομέων, αλλά και ειδικότερα τομείς της βαριάς βιομηχανίας και ειδικότερα τη βιομηχανία του χάλυβα, των μεταλλευμάτων και των ναυπηγείων.

Ο τριτογενής τομέας αποκτά επίσης ειδική βαρύτητα, ενώ σημαντικό είναι το γεγονός ότι παρατηρείται μία στροφή της ελληνικής οικονομίας σε αυτόν με αποτέλεσμα να αποτελεί σημαντικό μέρος του ΑΕΠ. Κατά τη δεκαετία του 1990 σημαντική είναι η αύξηση των μεταφορών και των επικοινωνιών, αύξηση, η οποία έφτασε το 4% κατά το 1990 και το 3% κατά το 1991. Παράλληλα, σημαντική ήταν και η αύξηση που σημειώθηκε στον τομέα των τραπεζών και των ασφαλειών. Ωστόσο, η μεγάλη αύξηση που παρατηρήθηκε στον τομέα αυτό, οφείλεται ως επί το πλείστον στην ραγδαία αύξηση του δημοσίου τομέα, καθώς και στην ταχεία ανάπτυξη του τουριστικού κλάδου (Κορρές, Κόκκινου and Τσομπάνογλου, 2011).

Τα δεδομένα αυτά γίνονται αντιληπτά και από τον παρακάτω πίνακα, όπου βλέπουμε τη διάρθρωση του ελληνικού ισοζυγίου πληρωμών για τα έτη 1990, 2004, 2008 και 2012.

Στον πίνακα αυτό παρατηρείται η συμμετοχή των διαφόρων κλάδων στο ισοζύγιο πληρωμών. Ειδικότερα, βλέπουμε τις εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών καθώς και τις εξαγωγές, τη σημασία του τουρισμού και της ναυτιλίας, των εισοδημάτων και των μεταβιβάσεων καθώς και των τακτοποιητέων στοιχείων. Για να κατανοηθεί, ωστόσο, ο συγκεκριμένος πίνακας σημαντικό είναι να δούμε τις συνιστώσες του, κάτι που θα επιχειρηθεί στα επόμενα κεφάλαια.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Πίνακας 2: Η διάρθρωση του ελληνικού ισοζυγίου πληρωμών

Η διάρθρωση του ελληνικού ισοζυγίου πληρωμών								
	1990		2004		2008		2012	
	Εκατ. \$	% Συμμετοχή	Εκατ. €	% Συμμετοχή	Εκατ. €	% Συμμετοχή	Εκατ. €	% Συμμετοχή
Εισαγωγές αγαθών και υπηρεσιών	22.682	100,0%	43.636	100,0%	71.476	100,0%	47.665	100,0%
Εξαγωγές αγαθών και λοιπών υπηρεσιών	6.365	28,1%	15.741	36,1%	23.055	32,3%	25.813	54,2%
Τουρισμός	2.587	11,4%	10.348	23,7%	11.636	16,3%	10.024	21,0%
Ναυτιλία	1.762	7,8%	7.642	17,5%	9.872	13,8%	6.964	14,6%
Εισοδήματα και μεταβιβάσεις	8.692	38,3%	1.638	3,8%	-3.794	-5,3%	1.607	3,4%
ΛΚ και τακτοποιητέα στοιχεία	3.606	15,9%	5.487	12,6%	30.707	43,0%	3.261	6,8%
Μεταβολή συναλλαγματικών διαθεσίμων	-330	-1,5%	2.611	6,0%	0	0,0%	-5	0,0%

ΠΗΓΗ: Τράπεζα της Ελλάδος

Πηγή: ΤτΕ

Τα ανωτέρω, καθίστανται εμφανή και στο κεφάλαιο 3, όπου θα αναλυθούν μεμονωμένα οι εξαγωγικοί τομείς της χώρας. Εκεί όπως θα δούμε, επισημαίνεται πως το ΑΕΠ της Ελλάδας βασίζεται ως επί το πλείστον στον τριτογενή τομέα, αυτό των υπηρεσιών και ειδικότερα στον τουρισμό, αλλά και τις υπηρεσίες του δημοσίου.

2. Τάσεις της ελληνικής οικονομίας

Οι βασικοί τομείς, οι οποίοι αποτελούν το ΑΕΠ της Ελλάδας, είναι η γεωργία, η οποία αποτελεί περί το 7% του ΑΕΠ, η μεταποίηση, η οποία αποτελεί περίπου το 22% του συνολικού ΑΕΠ της χώρας, ενώ σημαντική είναι και η συμβολή του κλάδου των υπηρεσιών στο ΑΕΠ της χώρας. Ειδικότερα, επισημαίνεται πως στον κλάδο των υπηρεσιών, η Ελλάδα κατέχει την έβδομη θέση εν συγκρίσει με τους εμπορικούς της

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

εταίρους, αγγίζοντας το 71% του ΑΕΠ, γεγονός που υποδηλώνει και τη σπουδαιότητά του εν συγκρίσει με τον τομέα της βιομηχανίας.

Πίνακας 3: Βασικά Οικονομικά Μεγέθη Ανά Τομέα (2013-2014)

Βασικά Οικονομικά Μεγέθη ανά Τομέα 2013-2014 (€ εκατ.)									
Κλάδος	Ενεργητικό			Κύκλος εργασιών			Κέρδη προ φόρου		
	2013	2014	%	2013	2014	%	2013	2014	%
Μη χρηματοπιστωτικός τομέας									
Γεωργία-αλιεία	2.264	2.192	-3,2	1.632	1.693	3,7	-242	-96	60,2
Ορυχεία-λατομεία	1.046	1.284	22,7	428	479	11,9	-3	-25	-815,9
Μεταποίηση	53.586	53.676	0,2	47.046	46.987	-0,1	-653	-244	62,7
Ενέργεια-ύδρευση	29.473	30.563	3,7	11.852	11.530	-2,7	396	267	-32,6
Κατασκευές	19.314	20.527	6,3	4.169	5.257	26,1	-497	-26	94,7
Εμπόριο	38.573	38.851	0,7	52.127	53.286	2,2	1.098	659	-40,0
Ξεν/χεία-εστ/ρια	13.311	13.412	0,8	3.181	3.588	12,8	-56	143	356,2
Μετ/ρές-επικ/νίες	40.451	40.139	-0,8	11.676	11.908	2,0	-162	-435	-168,2
Λοιπές υπηρεσίες	36.659	36.211	-1,2	13.369	14.154	5,9	-689	-709	-3,00
Σύνολο	234.676	236.856	0,9	145.481	148.881	2,3	-808	-467	42,2
Χρηματοπιστωτικός τομέας									
Τράπεζες	315.897	308.695	-2,3	10.658	10.796	1,3	1.289	-8.183	-734,7
Ασφάλειες	16.255	16.306	0,3	4.587	3.986	-13,1	525	453	-13,7
Λοιπές χρημ/τικές	19.875	19.609	-1,3	1.447	1.476	2,0	-799	-508	36,4
Σύνολο	352.027	344.610	-2,1	16.692	16.258	-2,6	1.015	-8.238	-911,6
Γενικό Σύνολο	586.703	581.466	-0,9	162.173	165.139	1,8	207	-8.705	-

Πηγή: ICAP Greece

3. Διεθνώς ανταγωνιστικοί κλάδοι της ελληνικής οικονομίας

3.1 Πρωτογενής Τομέας

3.1.1 Αγροτροφικός κλάδος

Η αγροτική παραγωγή στην Ελλάδα και ο κλάδος της γεωργίας εν γένει, συνιστά ένα τομέα με αρκετά μεγάλη σημασία για τη χώρα. Παρότι το μερίδιο της αγροτικής παραγωγής, όπως είδαμε και ανωτέρω αποτελεί περί το 5% του ΑΕΠ της χώρας, εάν αυτό συγκριθεί με τους υπόλοιπους τομείς που συμβάλουν στο ΑΕΠ, γίνεται αντιληπτός και ο ρόλος που αυτό διαδραματίζει. Ειδικότερα, το γεγονός αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό εάν ληφθεί υπόψιν ο αριθμός του εργατικού δυναμικού τον

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

οποίο απασχολεί, καθώς και η συνεισφορά του στη διαμόρφωση του εμπορικού ισοζυγίου.

Η σημασία της γεωργίας για την Ελλάδα, γίνεται αντιληπτή και από το γεγονός ότι στην πλειονότητα των χωρών της ΕΕ αυτή αποτελεί μόλις το 1,5% του ΑΕΠ. Ενώ, εξίσου σημαντικό είναι το γεγονός ότι ο τομέας της αγροτικής παραγωγής εξασφαλίζει εργασία σε σημαντική μερίδα του πληθυσμού, αριθμός ο οποίος έφτασε έως και 12% του πληθυσμού για το 2012, ενώ παράλληλα αποτελεί το 17,5% της συνολικής αξίας των εξαγωγών και το 13,7% των εισαγωγών (European Commission, 2013c).

Η ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής ακολουθεί, γενικότερα, αργούς ρυθμούς γεγονός που ως επί το πλείστον οφείλεται στην καθυστέρηση των διαρθρωτικών ρυθμίσεων. Ενώ, αξίζει να σημειωθεί ότι η παραγωγικότητα της γεωργικής εργασίας στην Ελλάδα εκφρασμένη σε ευρώ ανά μονάδα ετήσιας εργασίας (10.000 ευρώ – μέσος όρος τριετίας 2007-2009), υπολείπεται αυτής των χωρών της ΕΕ-15 και ΕΕ - 27 (25.000 και 12.500 ευρώ αντίστοιχα) (Δαμιανός Δ., Βλάχος Γ., 2014)

Ωστόσο, ο υψηλός βαθμός στήριξης που απορρέει κυρώς από την εφαρμογή της Κοινής Αγροτικής Πολιτικής (ΚΑΠ) έχει οδηγήσει σε αύξηση των αποδόσεων και της παραγωγικότητας διαχρονικά.

Παρά ταύτα, το 60% του γεωργικού οικογενειακού εισοδήματος κατά τα προηγούμενα έτη φαίνεται πως προερχόταν από επιδοτήσεις και ενισχύσεις και μόνο το 40% αντιστοιχούσε σε εισοδήματα από τη διάθεση των προϊόντων στην αγορά (Καρανικόλας, 2012). Η παραγωγή αυτή, ωστόσο, φαίνεται πως δεν επαρκεί για την κάλυψη των αναγκών των καταναλωτών με αποτέλεσμα η Ελλάδα να καταφεύγει σε εισαγωγή βασικών προϊόντων διατροφής, γεγονός στο οποίο συμβάλει και το ότι η ελληνική αγορά εξακολουθεί να χαρακτηρίζεται από έντονο ανταγωνισμό με βάση την τιμή (Agriculture and Agri-food Canada, 2012).

Τα ανωτέρω γίνονται εμφανή και από το εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων, το οποίο εμφάνισε έλλειμμα κατά τη δεκαετία 2001-2014. Συγκεκριμένα, στο εξωτερικό εμπόριο αγροτικών προϊόντων η Ελλάδα έχει έλλειμμα

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

1,9 δις ευρώ (2002), ενώ το έλλειμμα αυτό όπως γίνεται αντιληπτό διατηρείται ως και το 2014 στα 1,3 δις ευρώ.

Πίνακας 4: Εμπορικό Ισοζύγιο Αγροτικών Προϊόντων 2002-2014 (δισ ευρώ)

Έτος	Εξαγωγές	Εισαγωγές	Ισοζύγιο
2002	3,3	5,2	-1,9
2008	3,9	7,1	-3,3
2009	4	6,4	-2,4
2010	4,6	6,5	-1,9
2011	4,8	6,7	-1,9
2012	5,2	6,4	-1,2
2013	5,4	6,5	-1,1
2014	5,1	6,4	-1,3

Πηγές: Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, ΕΛΣΤΑΤ

Από αυτό γίνεται αντιληπτό και το γιατί η Ελλάδα καταλαμβάνει τη 10η θέση (μέσος όρος 2001-2010) μεταξύ των 34 κρατών μελών του Οργανισμού Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης (ΟΟΣΑ) με κριτήριο το κατά κεφαλή έλλειμμα (210 ευρώ) στο εμπορικό ισοζύγιο αγροτικών προϊόντων και τροφίμων (Ζωγραφάκης 2012).

Αντίστοιχα κινήθηκε και το ακαθάριστο γεωργικό προϊόν, το οποίο συρρικνώθηκε κατά 22%, ένα αντιθέσει με το συνολικό ακαθάριστο εγχώριο προϊόν το οποίο αυξήθηκε κατά 16% (Ζωγραφάκης, 2012).

Σε αυτό σημαντικό ρόλο έχει διαδραματίσει και η εισαγωγική διείσδυση, η οποία ξεπερνά το 40%, όταν η εξαγωγική επίδοση παραμένει περίπου στο 25% (Ζωγραφάκης, 2012). Το μερίδιο των ελληνικών αγροτικών προϊόντων και τροφίμων στις σημαντικότερες αγορές της Ευρώπης δεν ξεπερνά το 2% του συνόλου των εισαγωγών, όταν καταγράφονται ποσοστά 10% και 13% για την Ιταλία και την Ισπανία αντίστοιχα (McKinsey & Company, 2012).

Η μαζική εισαγωγή των αγροτικών προϊόντων και των τροφίμων οφείλεται εν γένει στο ότι πολλά προϊόντα δεν παράγονται ανταγωνιστικά στην Ελλάδα, εξαιτίας του υψηλού κόστους παραγωγής. Ταυτόχρονα, εξίσου σημαντικό κώλυμα αποτελεί το γεγονός ότι ο αγροτικός κόσμος της χώρας δυσκολεύεται να προσαρμοστεί στις

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

διαρκώς μεταβαλλόμενες διατροφικές συνθήκες των Ελλήνων καταναλωτών, ενώ δεν εξαντλούνται οι δυνατότητες διεύρυνσης της προστιθέμενης αξίας.

Σημαντικότερη τροχοπέδη στην ανάπτυξη της αγροτικής παραγωγής στην Ελλάδα θεωρείται η αδυναμία διαμόρφωσης τιμής των ομοειδών προϊόντων. Αναλυτικότερα, ο κύριος όγκος της παραγωγής, ιδιαίτερα στις πιο παραγωγικές περιοχές της χώρας, είναι προσανατολισμένος σε βασικά ομοειδή προϊόντα (commodities), όπως ορισμένα δημητριακά, καπνός, βαμβάκι, κλπ. Η επιδίωξη του κέρδους επιχειρείται με κατάλληλες προσαρμογές στα μέσα παραγωγής με στόχο την περιστολή των δαπανών. Ωστόσο, η αύξηση της τιμής διάθεσης των προϊόντων προϋποθέτει λειτουργία εκτός των ορίων του κυρίαρχου αγρο-διατροφικού συστήματος και συνεπάγεται τον αναπροσανατολισμό προς την κατεύθυνση της παραγωγής διαφορετικών προϊόντων ή της παραγωγής των ίδιων προϊόντων με διαφορετικό τρόπο, εφόσον στο σύστημα παραγωγής βασικών ομοειδών αγροτικών προϊόντων (commodities) οι τιμές είναι ενιαίες (Δαμιανός Δ., Βλάχος Γ., 2014).

Για να επιτευχθεί η μετάβαση από το ένα σύστημα παραγωγής στο άλλο, απαιτείται επένδυση σε γνώση και δεξιότητες που μεταβιβάζονται στις επόμενες γενιές και σε άλλες εκμεταλλεύσεις (Center for Rural Affairs, 2002). Σε ευρωπαϊκό επίπεδο προβλέπεται διεύρυνση των αγορών για προϊόντα που διαθέτουν ειδικά χαρακτηριστικά και μετατόπιση της παραγωγής προς την κατεύθυνση αυτών των προϊόντων (European Commission, 2013 d).

Ο παραγωγός βασικών ομοειδών προϊόντων (commodities) είναι αναπόφευκτα αποδέκτης των τιμών που διαμορφώνονται στην αγορά, ενώ ο παραγωγός προϊόντων με ειδικά χαρακτηριστικά ασκεί επιρροή στον προσδιορισμό της τιμής των προϊόντων του στις αγορές που απευθύνεται, αγοράζει τα μέσα παραγωγής απευθείας από τον παραγωγό («χονδρική») και διαθέτει τα προϊόντα του απευθείας στον τελικό καταναλωτή («λιανική»).

Η αξία των προϊόντων (και των υπηρεσιών) διαμορφώνεται από τρεις συντελεστές. Ο πρώτος συντελεστής ταυτίζεται με το ίδιο το φυσικό προϊόν, ο δεύτερος έχει σχέση με τα ποιοτικά χαρακτηριστικά του και ο τρίτος με κάποιες «απροσδιόριστες εμπειρίες ή βιώματα» που συνδέονται με την αγορά και την κατανάλωσή του. Όσον αφορά το τρίτο, οι καταναλωτές είναι εκείνοι, οι οποίοι αποφασίζουν σε ποια αγορά θα απευθυνθούν. Αγοράζοντας από μία «τοπική» αγορά, φερειπίν υπάρχει η πίστη ενίσχυσης της τοπικής οικονομίας (Matthews, 2012), ενώ αντίστοιχα υπάρχουν τα

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

«προϊόντα εμπειρίας ή βιωματικά» (“experience goods”), αλλά και τα προϊόντα εμπιστοσύνης («credence goods»), τα οποία είναι σε θέση να οδηγούν τα κίνητρα των καταναλωτών. Ειδικότερα, όσον αφορά τα τελευταία, αυτά αφορούν μία μερίδα προϊόντων, τα οποία περνούν από μία διαδικασία πιστοποίησης, αναφορικά με την ποιότητα, την ονομασία προέλευσης, την γεωγραφική ένδειξη, τη βιολογική ή βιοδυναμική γεωργία «δίκαιου εμπορίου» ή τα προϊόντα τα οποία αγοράζονται απευθείας από τον παραγωγό στο χωράφι, στον δρόμο και ούτω καθεξής (OECD, 2000, Μουτσάτσος, 2004).

Εξίσου σημαντικό πρόβλημα, είναι το γεγονός ότι οι προσπάθειες για παραγωγή προϊόντων καθυστέρησαν να προσανατολιστούν προς τις κοινοτικές επιδοτήσεις. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι ένα μεγάλο μέρος της παραγωγής της κατηγορίας αγαθών εμπιστοσύνης, όπως είναι τα προϊόντα Προστατευόμενης Ονομασίας Προέλευσης και Προστατευόμενης Γεωγραφικής Ένδειξης αξιοποίησαν τμήμα των κοινοτικών συστημάτων πιστοποίησης, χωρίς ωστόσο, αυτή η πιστοποίηση να καταφέρει να έχει θετικό αντίκτυπο στη συνολική ανταγωνιστικότητα του κλάδου, με αποτέλεσμα να τοποθετηθούν τα προϊόντα σε αγορές του εξωτερικού.

Ως επιτυχημένα παραδείγματα στον χώρο της αγροτροφικής παραγωγής, θα μπορούσαν να θεωρηθούν τα οινοποιία, τα οποία σημείωσαν εξαιρετικές επιδόσεις παρουσιάζοντας μάλιστα εξαιρετική εξωστρέφεια, ενώ εξίσου οφελήθηκε από το κοινό σύστημα πιστοποίησης και ο κλάδος της πτηνοτροφίας (Δαμιανός Δ., Βλάχος Γ., 2014).

Από τα ανωτέρω, προκύπτουν δύο πρότυπα αγροτικής ανάπτυξης. Το ένα πρότυπο σχετίζεται με την παραγωγή βασικών ομοειδών προϊόντων (commodities), σε εκμεταλλεύσεις μεγάλης κλίμακας, εντάσεως κεφαλαίου γηια να χρησιμοποιηθούν ως εισροές στις γεωργικές βιομηχανίες. Βάσει αυτού, η δημιουργία της απασχόλησης και του εισοδήματος θα προκύψει από την αύξηση των αποδόσεων και τη μείωση του κόστους παραγωγής (Δαμιανός Δ., Βλάχος Γ., 2014). Ενώ, το δεύτερο πρότυπο ανάπτυξης σχετίζεται με την παραγωγή προϊόντων για τα οποία οι καταναλωτές είναι πρόθυμοι να καταβάλουν ένα επιπλέον ποσό ως αντάλλαγμα για την «εμπειρία» που τους προσφέρεται. Τα δύο αυτά πρότυπα μπορούν να συνυπάρξουν, ενώ είναι εξίσου φυσικό το ένα να υπερτερεί του άλλου, ανάλογα με την υπό εξέταση περιοχή (Swinnen et al., 2012, Matthews, 2012).

3.2 Δευτερογενής τομέας

3.2.1 Μεταποίηση

Ο τομέας της μεταποίησης, σε όρους ακαθάριστης προστιθέμενης αξίας παραγωγής αναπτύχθηκε κατά την περίοδο 2000-2010, με μέσο ετήσιο ρυθμό χαμηλότερο σε σχέση με τον αντίστοιχο ρυθμό μεταβολής της συνολικής εγχώριας οικονομικής δραστηριότητας, φτάνοντας το 0,1% και το 2,2% αντίστοιχα. Ιδιαίτερη συρρίκνωση παρατηρήθηκε συγκεκριμένα μετά το 2008, όπου έφτασε έως και το 1,7%, γεγονός που εν γένει οφείλεται στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση. Ως αποτέλεσμα των ανωτέρω, μειώθηκε το μερίδιο του τομέα αυτού στο ΑΕΠ κατά 3% κατά την περίοδο 2000-2010, με αποτέλεσμα να διαμορφωθεί στο 8,7% κατά το τέλος της περιόδου (Βεντούρης Ν., Βασιλειάδης Μ., Βλάχου Π., Τσακανίκας Α., 2012).

Αναλυτικότερα, η Παραγωγή Βασικών Φαρμακευτικών Προϊόντων και Φαρμακευτικών Σκευασμάτων, η παραγωγή χημικών ουσιών και προϊόντων και η παραγωγή βασικών μετάλλων παρουσιάζουν την υψηλότερη ετήσια άνοδο σε κλαδικό επίπεδο, στην ακαθάριστη προστιθέμενη αξία του παραγόμενου προϊόντος κατά την προαναφερθείσα περίοδο. Ωστόσο, όσον αφορά την μεταποιητική παραγωγή, οι κλάδοι αυτοί ακολουθούν τον κλάδο της βιομηχανίας τροφίμων-ποτοποιίας-παραγωγής προϊόντων καπνού βρίσκεται σταθερά στην πρώτη θέση κατέχοντας το υψηλότερο μερίδιο σε αυτό το χρονικό διάστημα.

Κατά την περίοδο 2000-2010, η μεταποίηση κατέγραψε μέσο ρυθμό μείωσης 2,5%, αριθμός ο οποίος επιδεινώθηκε περαιτέρω κατά την τελευταία τριετία. Η ταχύτερη άνοδος βιομηχανικής παραγωγής σε όλη την περίοδο σημειώθηκε στον κλάδο των Φαρμακευτικών Σκευασμάτων, όπου έφτασε το 12,9% ανά έτος. Ακολουθούν με χαμηλότερες επιδόσεις και κάτω του 1,5% η Παραγωγή Λοιπών Χημικών Προϊόντων και η Κατασκευή Αμαξωμάτων για Μηχανοκίνητα Οχήματα-Κατασκευή Ρυμουλκούμενων κ.λπ. Μετά το ξέσπασμα της κρίσης, ο κλάδος που εξακολουθεί να εμφανίζει ακόμα αντίσταση εμφανίζοντας αύξηση κατά 10% είναι ο κλάδος της παραγωγής προϊόντων διύλισης πετρελαίου (Βεντούρης Ν., Βασιλειάδης Μ., Βλάχου Π., Τσακανίκας Α., 2012)

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Όσον αφορά την *επιρροή της κρίσης* στους κλάδους της μεταποίησης αυτή δε φαίνεται να έπαιξε σημαντικό ρόλο, καθότι τα σημαντικότερα προβλήματα που παρατηρήθηκαν εντοπίζονται σε κλάδους, οι οποίοι αντιμετώπιζαν σημαντικές δυσκολίες και πριν την κρίση. Ωστόσο, σημαντικό είναι να αναφερθεί πως ο κλάδος της Παραγωγής Άλλων Οργανικών Βασικών Χημικών Ουσιών και Κατασκευής Άλλων Μεταλλικών Προϊόντων σημείωσε αύξηση μετά το ξέσπασμα της κρίσης, ενώ η παραγωγή αλουμινίου και η επισκευή μηχανημάτων σημείωσαν αρνητικές επιδόσεις (Βεντούρης Ν., Βασιλειάδης Μ., Βλάχου Π., Τσακανίκας Α., 2012).

Όσον αφορά την *απασχόληση*, αυτή φαίνεται πως σημείωσε σημαντική μείωση κατά την περίοδο της κρίσης, η οποία έφτασε κατά μέσο όρο το -6,6% εν συγκρίσει με 1,9% που ανήρθε η πτώση στο σύνολο της οικονομίας. Η σημαντικότερη ύφεση που σημειώθηκε στον τομέα της απασχόλησης κατά την περίοδο της κρίσης έπληξε τον τομέα της παραγωγής κλωστοϋφαντουργικών υλών, ενώ αναπτυξιακοί ήταν οι ρυθμοί για την παραγωγή οπτάνθρακα και προϊόντων διύλισης πετρελαίου, της βιομηχανίας τροφίμων, της παραγωγής βασικών φαρμακευτικών προϊόντων και σκευασμάτων καθώς και της παραγωγής ρυμουλκούμενων οχημάτων. Άνοδος της απασχόλησης παρατηρήθηκε και στον τομέα της κατασκευής ηλεκτρονικών ειδών ευρείας κατανάλωσης αλλά και κατασκευής οπτικών οργάνων και φωτογραφικού εξοπλισμού (Βεντούρης Ν., Βασιλειάδης Μ., Βλάχου Π., Τσακανίκας Α., 2012).

Όσον αφορά *το πραγματικό μοναδιαίο κόστος εργασίας*, ο τομέας της μεταποίησης παρουσίασε σημαντική αύξηση κατά την περίοδο 2000-2008, ο οποίος συνεχίστηκε και μετά το 2008, παρότι στις περισσότερες χώρες της ΕΕ είχε ήδη ξεκινήσει μία διαδικασία αναπροσαρμογής του κόστους εργασίας.

Σε ό,τι αφορά τις *τιμές παραγωγού* εξωτερικής και εγχώριας αγοράς, στους κλάδους των καλωδιώσεων, σωλήνων-αγωγών με καθορισμένη μορφή, προϊόντων μύλων-δημητριακών, παρασκευασμένων τροφών, διύλισης πετρελαίου και βασικών πολύτιμων μετάλλων σημαντικό είναι να σημειωθεί ότι σημειώθηκε ζήτηση από το εξωτερικό κατά την περίοδο 2005-2010, χωρίς να επηρεάζονται από την κρίση, εν αντιθέσει με τους κλάδους των τροφίμων, της κλωστοϋφαντουργίας και της ένδυσης, όπου σημειώθηκε εξασθένιση από το 2005 ως το 2010.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Σε ότι αφορά τις *τιμές παραγωγού εσωτερικής αγοράς*, αύξηση παρατηρήθηκε κατά την περίοδο 2000-2010 στους τομείς που παράγουν υλικά χρήσιμα για κατασκευαστικές δραστηριότητες, ενώ μετά το 2008 η μεγαλύτερη αύξηση σημειώνεται στην κατασκευή κοσμημάτων, πολύτιμων αντικειμένων και συναφών ειδών, γεγονός που αντανακλά την αναζήτηση ασφαλέστερων επενδύσεων ένεκα της κρίσης.

Σε *όρους εξαγωγών*, οι κλάδοι της Παραγωγής Προϊόντων Διύλισης Πετρελαίου, της Παραγωγής Βασικών Πολύτιμων Μετάλλων & άλλων Μη Σιδηρούχων Μετάλλων και Παραγωγής Φαρμακευτικών Προϊόντων κατέχουν τα μεγαλύτερα μερίδια της μεταποίησης. Οι περισσότεροι από αυτούς τους κλάδους βελτίωσαν τη θέση τους το 2010 σε σχέση με το 2005, με μόνο το μερίδιο του φαρμακευτικού κλάδου να σημειώνει υποχώρηση. Αντίστοιχα, επιδείνωση παρατηρήθηκε και στους περισσότερους κλάδους με τα χαμηλότερα μερίδια εξαγωγών στο σύνολο της μεταποίησης, όπως είναι η κατασκευή Δερμάτινων Ενδυμάτων (Βεντούρης Ν., Βασιλειάδης Μ., Βλάχου Π., Τσακανίκας Α., 2012).

Εξίσου σημαντικό να αναφερθεί είναι πως η Ελλάδα παρουσιάζει σημαντικό τεχνολογικό έλλειμμα σε σχέση με τις χώρες της ΕΕ, γεγονός που αποδίδεται στο χαμηλό αριθμό επενδύσεων. Σημαντικές είναι οι επιδόσεις στον τομέα αυτό στην κατασκευή ραδιοτηλεοπτικού εξοπλισμού και επικοινωνιών αλλά και κατασκευής χημικών προϊόντων.

Αναλυτικότερα, η ανταγωνιστικότητα των κλάδων που αποτελούν την μεταποίηση διαμορφώνουν μία σειρά από δείκτες. Συγκεκριμένα, θα πρέπει να εξετάσουμε το Δείκτη Ισοζυγίου, το Δείκτη Balassa, τη Μήτρα Ανταγωνιστικότητας καθώς και το Δείκτη παραγωγικότητας εξαγωγών βάσει των Hausmann, Hwang & Rodrik. Από αυτά προκύπτει ότι:

Σύμφωνα με το *Δείκτη Ισοζυγίου*, οι πλέον ανταγωνιστικοί κλάδοι είναι η Παραγωγή τσιμέντου, ασβέστη & γύψου και η Κατασκευή τούβλων, πλακιδίων & λοιπών δομικών προϊόντων από τη γη, Εξάλλου, παρά την χαμηλή τιμή του δείκτη, ο κλάδος της Κατασκευής σιδηροδρομικών & τροχιοδρομικών μηχανών & τροχαίου υλικού παρουσίασε σημαντική βελτίωση της ανταγωνιστικής του θέσης μετά το 2008

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

σε σχέση με την προηγούμενη περίοδο. Επίσης, οι κλάδοι Κατασκευής πλεκτών υφασμάτων & υφασμάτων πλέξης κροσέ, Κατασκευής δομικών μεταλλικών προϊόντων, Κατασκευής σωλήνων και Κατεργασίας & βαφής γουναρικών, κατασκευής γούνινων ειδών όχι μόνο διατήρησαν το σχετικό δείκτη σε υψηλά επίπεδα, αλλά κατάφεραν να βελτιώσουν την ανταγωνιστική τους θέση μετά το 2008.

Σύμφωνα με τον *Δείκτη Balassa*, οι κλάδοι με μεγάλη εξωστρέφεια, δηλαδή με διαχρονικά υψηλές τιμές του δείκτη είναι η Κατεργασία & βαφή γουναρικών, κατασκευή γούνινων ειδών, η Παραγωγή τσιμέντου, ασβέστη & γύψου και η Επεξεργασία & συντήρηση φρούτων & λαχανικών. Αξίζει επιπλέον να σημειωθεί ότι οι κλάδοι Κατασκευής ηλεκτρονικών λυχνιών, Κατασκευής ξυλουργικών προϊόντων για την οικοδομή και Κατασκευής ατμογεννητριών βελτίωσαν την ανταγωνιστική τους θέση μετά το 2008, παρά τις χαμηλές τιμές του δείκτη (Βεντούρης Ν., Βασιλειάδης Μ., Βλάχου Π., Τσακανίκας Α., 2012).

Η κατασκευή της *Μήτρας Ανταγωνιστικότητας* εξυπηρετεί στον εντοπισμό εκείνων των κλάδων που παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα εξωστρέφειας, λαμβάνοντας υπόψη τόσο την εξέλιξη της εξωτερικής ζήτησης όσο και την εξέλιξη της συμμετοχής των ελληνικών εξαγωγών στις αντίστοιχες ευρωπαϊκές εξαγωγές. Με βάση την εξέλιξη της εξωτερικής ζήτησης, δηλαδή τη μεταβολή των εξαγωγών των μεταποιητικών κλάδων προς τη μεταβολή των συνολικών εξαγωγών της Μεταποίησης στην ΕΕ-27, οι πιο ελπιδοφόροι κλάδοι που θα μπορούσαν να επωφεληθούν από τη διεθνή ζήτηση είναι η Παραγωγή φαρμακευτικών προϊόντων, χημικών προϊόντων για ιατρικούς σκοπούς & φαρμακευτικών προϊόντων από βότανα, η Κατασκευή παιχνιδιών κάθε είδους και η Κατασκευή ιατροχειρουργικού εξοπλισμού & ορθοπεδικών οργάνων (Βεντούρης Ν., Βασιλειάδης Μ., Βλάχου Π., Τσακανίκας Α., 2012).

Σύμφωνα με το κριτήριο της εξέλιξης της συμμετοχής των ελληνικών μεταποιητικών εξαγωγών στις αντίστοιχες ευρωπαϊκές κλαδικές εξαγωγές, οι πλέον ανταγωνιστικοί κλάδοι είναι: η Κατασκευή σωλήνων, η Κατασκευή ρολογιών, η Παραγωγή γαλακτοκομικών προϊόντων, η Κατασκευή προϊόντων από σκυρόδεμα, γύψο & τσιμέντο, η Κατασκευή ηλεκτρικών συσσωρευτών, πρωτογενών ηλεκτρικών στοιχείων κ.α. και οι Εκδόσεις. Σύμφωνα με το κριτήριο του σχετικού μεγέθους των

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

μεταποιητικών κλαδικών εξαγωγών στο σύνολο των εξαγωγών της Μεταποίησης στην Ελλάδα, οι κλάδοι που συνδυάζουν αυξημένη εξωτερική ζήτηση και αυξητική τάση στη συμμετοχή τους στις αντίστοιχες ευρωπαϊκές εξαγωγές είναι: η Παραγωγή φαρμακευτικών προϊόντων, χημικών προϊόντων για ιατρικούς σκοπούς & φαρμακευτικών προϊόντων από βότανα, η Κατασκευή πλαστικών προϊόντων, η Παραγωγή βασικών χημικών προϊόντων, η Κατασκευή κάθε είδους ξύλινων δοχείων & κιβωτίων και η Κατασκευή λοιπού εξοπλισμού μεταφορών.

Τέλος η κατασκευή του *Δείκτη παραγωγικότητας εξαγωγών* (Hausmann, Hwang & Rodrik) των μεταποιητικών κλάδων μας βοηθάει στον εντοπισμό εκείνων που παρουσιάζουν συγκριτικά πλεονεκτήματα παραγωγικότητας έναντι των αντίστοιχων της ΕΕ-27. Οι κλάδοι που κατέγραψαν τη μεγαλύτερη μέση ετήσια αύξηση της εξαγωγικής παραγωγικότητας (2000-2010) είναι: η Κατασκευή ηλεκτρονικών λυχνιών & ηλεκτρονικών εξαρτημάτων, η Κατασκευή ρολογιών, η Παραγωγή προϊόντων οπτανθρακοποίησης και η Κατασκευή ηλεκτρικών συσσωρευτών, πρωτογενών ηλεκτρικών στοιχείων & συστοιχιών. Επιπλέον, οι κλάδοι Κατασκευής κάθε είδους ξύλινων δοχείων & κιβωτίων, Κατασκευής παιχνιδιών κάθε είδους και Κατασκευής προϊόντων από σκυρόδεμα, γύψο & τσιμέντο κατάφεραν να αντισταθούν στις αρνητικές επιπτώσεις της οικονομικής κρίσης και αύξησαν την παραγωγικότητα των εξαγωγών τους την περίοδο 2008-2010.

Όσον αφορά τη μεταποίηση, στην Ελλάδα, κατά τα έτη 2010-2015, όπως βλέπουμε από το μέσο επίπεδο των δεικτών, το οποίο δημοσιεύθηκε στην ετήσια έκθεση του διοικητή της Τράπεζας της Ελλάδος, αυτοί ακολούθησαν ανοδικές τιμές, με εξαίρεση τους κλάδους των ειδών ένδυσης, δερμάτων και ειδών υπόδησης, χαρτιού και υποπροϊόντων του, μηχανοκίνητων οχημάτων και ρυμουλκούμενων, καθώς και του κλάδου επισκευής και εγκατάστασης μηχανημάτων και εξοπλισμού.

Αναλυτικότερα, οι τιμές, τις οποίες έλαβαν οι δείκτες αυτοί κατά το διάστημα 2010-2015, αναγράφονται στον κατωτέρω πίνακα.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Πίνακας 5: Μεταποίηση: Ετήσιες Ποσοστιαίες Μεταβολές Μέσου Επιπέδου Δεικτών

	Συντελεστές στάθμισης έτους 2010		Ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές μέσου επιπέδου δεικτών					Επίπεδο 2015 (2010=100)	
			2010	2011	2012	2013	2014		2015
Βιομηχανία	100,0		-5,9	-5,7	-2,0	-3,2	-1,9	0,6	88,3
<i>Μεταποίηση</i>	<i>69,5</i>	<i>100,0</i>	<i>-5,1</i>	<i>-9,1</i>	<i>-3,5</i>	<i>-1,1</i>	<i>1,8</i>	<i>1,2</i>	<i>89,3</i>
Τρόφιμα		19,9	-4,0	-3,6	-2,0	-3,7	3,1	-0,2	93,6
Ποτά		8,0	-7,6	-6,5	-6,1	-1,7	-0,6	3,0	88,4
Καπνός		1,7	-17,5	10,3	-8,9	2,7	-4,4	18,8	117,2
Κλωστοϋφαντουργικές ύλες		1,5	-20,6	-14,5	-11,9	-10,0	-10,5	1,8	61,7
Είδη ένδυσης		1,7	-23,1	-19,4	-11,2	-6,2	-6,7	-13,7	54,1
Δέρμα-είδη υπόδησης		0,3	-36,9	-12,2	-29,0	-2,7	-12,8	-13,5	45,8
Ξύλο και φελλός		0,7	9,4	-16,5	-27,0	-23,2	-10,3	-7,1	39,0
Χαρτί και προϊόντα από χαρτί		2,5	-3,4	-5,0	-8,7	2,7	8,3	2,0	98,4
Εκτυπώσεις και αναπαραγωγή προεγγεγραμμένων μέσων		2,1	-14,1	-22,9	-18,7	-5,9	-2,5	-6,5	53,8
Παράγωγα πετρελαίου και άνθρακα		15,1	5,7	-14,6	23,9	4,2	7,3	1,2	119,9
Χημικά προϊόντα		6,3	1,5	-2,1	-9,4	2,2	1,2	2,5	94,0
Βασικά φαρμακευτικά προϊόντα και σκευάσματα		4,9	2,4	-1,2	-5,3	9,8	-4,2	6,4	104,8
Προϊόντα από ελαστική και πλαστική ύλη		4,4	-7,0	-5,7	-6,0	-1,8	1,7	3,5	91,6
Μη μεταλλικά ορυκτά		7,9	-14,2	-34,0	-15,8	-1,9	2,0	-0,4	55,4
Βασικά μέταλλα		7,0	12,0	7,2	-5,0	-4,9	5,2	4,1	106,1
Κατασκευή μεταλλικών προϊόντων		4,5	0,2	-7,1	-7,3	-8,2	-1,4	-3,5	75,2
Ηλεκτρονικοί υπολογιστές, ηλεκτρονικά και οπτικά προϊόντα		0,6	-26,6	-25,1	3,6	15,3	10,8	28,3	127,3
Ηλεκτρολογικός εξοπλισμός		2,7	-4,1	-13,5	-5,4	-13,2	-10,7	5,4	66,9
Μηχανήματα και είδη εξοπλισμού		1,5	-21,0	-5,2	-12,0	1,4	0,0	0,6	85,1
Μηχανοκίνητα οχήματα, ρυμολκούμενα, ημιρυμολκούμενα		0,5	-1,6	-40,4	4,9	2,2	2,8	-11,5	58,1

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Όπως καθίσταται εμφανές από τα ανωτέρω, σχεδόν μόνιμα χαρακτηριστικά της ελληνικής βιομηχανίας αποτελούν η μακροπρόθεσμη στασιμότητα, η συρρίκνωση του μεριδίου της βιομηχανίας στο ΑΕΠ, η μείωση/στασιμότητα της βιομηχανικής απασχόλησης, η χαμηλή προστιθέμενη αξία, ο χαμηλός βαθμός εξωστρέφειας, η ένταση της εισαγωγικής διείσδυσης, η εξάρτηση από «παραδοσιακούς» κλάδους, η αδυναμία παραγωγής καινοτομίας και η ανεπαρκής υιοθέτηση / προσαρμογή εισαγόμενης, οι παρεμβάσεις του δημοσίου που είχαν ως μόνο αποτέλεσμα την ανάληψη από το δημόσιο των ζημιών και την αύξηση της συνολικής δανειακής

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

επιβάρυνσης. Ενώ, τέλος, εξίσου σημαντικό να αναφερθεί είναι το γεγονός ότι ο τομέας της μεταποίησης είναι άνισα κατανομημένος στο εσωτερικό της χώρας. Ειδικότερα το 48% των μονάδων της, το 46% της απασχόλησης και το 53% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής συγκεντρώνονται στους νομούς της Αττικής, της Βοιωτίας, της Εύβοιας και της Κορινθίας, οι οποίοι σε συνδυασμό με το νομό Θεσσαλονίκης συγκεντρώνουν περί το 63% των μονάδων, 57% της απασχόλησης και 65% της ακαθάριστης αξίας παραγωγής όλης της ελληνικής μεταποίησης. Η χωρική συγκέντρωση της μεταποίησης, όπως είναι προφανές εστιάζει στις δύο μεγάλες πόλεις της χώρας γεγονός που εν πολλοίς έγκειται και στην ανάπτυξη του δικτύου των υποδομών.

3.3 Τριτογενής τομέας

Η Τριτογενής παραγωγή περιλαμβάνει τις διάφορες υπηρεσίες, ιδιωτικές και κρατικές, που χρησιμοποιούνται από τους τελικούς καταναλωτές ή βοηθούν στην παραγωγή των προϊόντων των δύο άλλων τομέων της οικονομίας. Σε αυτό τον τομέα οικονομικής δραστηριότητας ανήκουν οι μεταφορές, το εμπόριο, οι τράπεζες, οι ασφαλιστικές επιχειρήσεις, οι ελεύθεροι επαγγελματίες (δικηγόροι, γιατροί, μηχανικοί), οι απασχολούμενοι στον κλάδο αναψυχής (ηθοποιοί, τραγουδιστές) και στον τουρισμό.

Επίσης, στον τομέα των υπηρεσιών υπάγονται και οι κρατικές υπηρεσίες του τριτογενούς τομέα που παρέχουν εκπαίδευση, υγεία, δικαιοσύνη, εσωτερική ασφάλεια, εθνική άμυνα, δημιουργώντας τα ασφαλή πλαίσια για τη δραστηριοποίηση όλων των τομέων της οικονομίας και προσφέρουν διάφορες υπηρεσίες στον πολίτη.

Η συμβολή του τριτογενούς τομέα ποικίλλει ανάλογα με το επίπεδο της οικονομικής ανάπτυξης μιας χώρας. Όσο αναπτύσσεται μια οικονομία, τόσο αυξάνεται η συμμετοχή του τριτογενούς τομέα στην απασχόληση και στην παραγωγή. Στην Ελλάδα η συμβολή του τριτογενούς τομέα τόσο στο Α.Ε.Π. όσο και στη συνολική απασχόληση παρουσιάζει συνεχή αύξηση.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Αναλυτικότερα, ο δείκτης δραστηριότητας στον τομέα των υπηρεσιών παρατίθεται στον κατωτέρω πίνακα, ενώ στα υποκεφάλαια αυτού του κεφαλαίου αναλύονται οι σημαντικότερες συνιστώσες του τομέα αυτού.

Πίνακας 6: Δείκτες Δραστηριότητας στον Τομέα των Υπηρεσιών 2009-2015

Δείκτες δραστηριότητας στον τομέα των υπηρεσιών (2009-2015)							
(ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές)							
	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015 (διαθέσιμη περίοδος)
A. Δείκτες κύκλου εργασιών στις υπηρεσίες							
1. Εμπόριο							
Χονδρικό εμπόριο	-8,9	-5,9	-13,5	-12,1	-12,1	0,2	-5,2 (Ιαν.-Σεπ.)
Λιανικό εμπόριο	-10,2	-1,2	-7,2	-11,0	-8,6	-1,1	-3,2 (Ιαν.-Νοέμ.)
Εμπορία και επισκευή αυτοκινήτων-μοτοσικλετών	-15,7	-36,5	-26,5	-29,3	-3,1	18,6	7,3 (Ιαν.-Σεπ.)
2. Μεταφορές							
Χερσαίες μεταφορές	-31,5	-18,2	-1,7	-3,2	-4,1	-4,4	-5,4 (Ιαν.-Σεπ.)
Θαλάσσιες και ακτοπλοϊκές μεταφορές	-22,8	-8,5	-2,6	-15,4	-7,4	-8,1	-3,9 (Ιαν.-Σεπ.)
Αεροπορικές μεταφορές	-11,7	-7,0	-0,9	-1,1	3,9	7,1	7,6 (Ιαν.-Σεπ.)
Αποθήκευση και υποστηρικτικές προς τις μεταφορές δραστηριότητες	-32,2	-10,8	-7,9	-4,8	-7,0	5,5	3,2 (Ιαν.-Σεπ.)
3. Ξενοδοχεία και εστιατόρια							
Υπηρεσίες παροχής καλύψματος και εστίασης	-9,1	-8,2	-7,4	-17,2	4,8	13,7	10,4 (Ιαν.-Σεπ.)
4. Ενημέρωση και επικοινωνία							
Τηλεπικοινωνίες	-8,9	-11,3	-8,9	-5,1	-11,7	-4,3	-0,8 (Ιαν.-Σεπ.)
Παραγωγή κιν/κών ταινιών-βίντεο-ηλ/κών προγραμμάτων - ηχογραφήσεις και μουσικές εκδόσεις	1,4	-6,6	-28,4	-4,9	-5,0	-0,8	-19,3 (Ιαν.-Σεπ.)
Δραστηριότητες προγραμματισμού και ραδιοηλεκτρονικών εκπομπών	-6,7	-2,0	-27,1	-16,4	-7,9	12,6	-18,9 (Ιαν.-Σεπ.)
5. Επαγγελματικές-επιστημονικές-τεχνικές δραστηριότητες							
Νομικές-λογιστικές δραστηριότητες και υπηρεσίες παροχής συμβουλών διαχείρισης	-12,4	-7,3	-0,3	4,5	0,9	2,5	-6,4 (Ιαν.-Σεπ.)
Δραστηριότητες αρχιτεκτόνων-μηχανικών	-18,6	-20,4	-19,6	-12,3	-14,0	-15,0	12,1 (Ιαν.-Σεπ.)
Υπηρεσίες διαφήμισης και έρευνας αγοράς	-18,4	-23,8	-21,2	-16,7	-20,9	-7,0	-8,1 (Ιαν.-Σεπ.)
Ταξιδιωτικά πρακτορεία και λοιπές δραστηριότητες	-9,9	-24,5	-35,2	-27,0	11,3	6,4	-0,6 (Ιαν.-Σεπ.)
B. Επιβατική κίνηση							
Επιβάτες Διεθνούς Αερολιμένα Αθηνών (ΔΑΑ)	-1,5	-5,0	-6,3	-10,4	-3,2	21,2	19,0
Επιβάτες Aegean Airlines ¹	9,9	-5,1	4,2	-5,8	44,6	14,4	16,8 (Ιαν.-Σεπ.)
Επιβατική κίνηση Οργανισμού Λιμένος Πειραιώς (ΟΛΠ)	-3,8	-6,0	-0,8	-17,5	1,0	12,7	-9,7
Γ. Δείκτης επιχειρηματικών προσδοκιών στις υπηρεσίες	-28,3	-9,3	-2,9	-11,2	28,4	23,9	-19,0

Πηγές: ΕΛΣΤΑΤ (δείκτες κύκλου εργασιών στις υπηρεσίες), ΔΑΑ, Aegean Airlines, ΟΛΠ και IOBE (προσδοκίες).
¹ Περιλαμβάνονται και οι ναυλωμένες πτήσεις (charter).

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

3.3.1 Τουρισμός

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 ο τουρισμός εξελίσσεται σε ένα από τους σημαντικότερους κλάδους της ελληνικής οικονομίας και σε κύρια πηγή ανάπτυξης. Ξεκινώντας με 1,7 εκατομμύρια αφίξεις το 1970, αρκετά χρόνια αργότερα, περισσότερα από 14 εκατομμύρια επισκέπτες περνούν ετησίως τα σύνορα της χώρας (Σιγάλα, Χρήστου, 2015).

Τα περασμένα έτη και δη ως το 2002, ο ελληνικός τουρισμός αναπτυσσόταν με σταθερούς ρυθμούς, γεγονός που εν γένει οφείλεται στο χαμηλό κόστος παραγωγής και πώλησης του τουριστικού προϊόντος, το οποίο είχε ως αποτέλεσμα η σχέση ποιότητας-τιμής να είναι ικανοποιητική για τους τουρίστες που προέρχονταν από τρίτες χώρες. Η τελευταία δεκαετία, ωστόσο, παρουσίασε μία καμπή και παρότι από το 2013, ο τουρισμός παρουσίασε αρκετά σημάδια περαιτέρω βελτίωσης, το κόστος παραμένει υψηλό, γεγονός που περιλαμβάνει την αύξηση της τελικής τιμής του τουριστικού προϊόντος σε σχέση με την ποιότητα, αλλά και τη στασιμότητα της τιμής με παράλληλη έκπτωση στην ποιότητα (Σιγάλα, Χρήστου, 2015). Δηλαδή, εν κατακλείδι, παρατηρείται η μείωση της σχέσης ποιότητας-τιμής, το οποίο έχει ως αποτέλεσμα τη διαρκή μείωση της ανταγωνιστικότητας της τουριστικής βιομηχανίας της χώρας. Σημαντικό ρόλο στην απώλεια της ανταγωνιστικότητας του κλάδου έχουν διαδραματίσει και οι απολιθωμένες πεποιθήσεις, όσον αφορά το χώρο του τουρισμού, οι οποίες σχετίζονται με τη λογική πως ο τουρισμός είναι κάτι στατικό (Christou, 2011a), το οποίο βασίζεται ως επί το πλείστον στη γεωγραφική θέση της χώρας και σχετίζεται με παράγοντες όπως το εύκρατο κλίμα και οι παραθαλάσσιες εκτάσεις (Christou, 2011a).

Παρά τα προβλήματα του συγκεκριμένου κλάδου, βέβαια, ο τουρισμός, αναμφίβολα, εξακολουθεί να αποτελεί μια από τις σημαντικότερες πηγές εσόδων της χώρας που εξισορροπούν το Ισοζύγιο πληρωμών. Η εικόνα αυτή απεικονίζεται στον ακόλουθο πίνακα, σύμφωνα με τα τελευταία διαθέσιμα στοιχεία της ΤτΕ.

Από τον παρακάτω πίνακα προκύπτει η εξαιρετικά μεγάλη σημασία του τουρισμού και για την κάλυψη του εμπορικού ισοζυγίου. Συγκεκριμένα, για το 2014 οι ταξιδιωτικές εισπράξεις κάλυψαν περί το 75% του εμπορικού ισοζυγίου. Μάλιστα, αν

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

συνυπολογισθούν και τα έσοδα αερομεταφορών, κρουαζιέρας κλπ. που η Τράπεζα της Ελλάδος υπολογίζει σε άλλους κωδικούς του Ισοζυγίου Πληρωμών, τότε αυξάνει και η συμβολή του εισερχόμενου τουρισμού στην κάλυψη του εμπορικού ισοζυγίου.

Πίνακας 7: Εμπορικό Ισοζύγιο (2013-2014)

	Ιαν - Δεκ 2013	Ιαν - Νοε 2013	% επί συνόλου	Ιαν - Νοε 2014
Εμπορικό Ισοζύγιο	-17.229	-15.913	92%	-16.830
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις ως % ελείμματος Εμπορικού Ισοζυγίου	11.995 70%	11.826 74%	99%	13.262 79%
Εκτίμηση Εσόδων από Μεταφορές	1.425			1.538
Εξαγωγές Αγαθών	22.535	20.670	92%	21.632
Εξαγωγές Αγαθών πλην Πλοίων και Καυσίμων	14.151	12.874	91%	13.519
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις / Εξαγωγές	53%	57%		61%
Ταξιδιωτικές Εισπράξεις / Εξαγωγές Αγαθών πλην Πλοίων και Καυσίμων	85%	92%		98%

Πηγή: ΤτΕ - Επεξεργασία: SETE Intelligence

Πηγή: ΤτΕ, SETE Intelligence

Όπως φαίνεται και από το ανωτέρω διάγραμμα, ο τουρισμός συνέχισε τη δυναμική πορεία των προηγούμενων ετών, παρά τα προβλήματα που δημιουργήθηκαν μετά την επιβολή των κεφαλαιακών περιορισμών, σημειώνοντας μάλιστα για τρίτη συνεχή χρονιά ρεκόρ του αριθμού των αφίξεων. Όσον αφορά το 2015, οι αφίξεις τουριστών σημείωσαν αύξηση κατά 7,1% και οι ταξιδιωτικές εισπράξεις (εξαιρουμένων των εισπράξεων από κρουαζιέρα) αυξήθηκαν κατά 7,7% συμβάλλοντας θετικά στην εξέλιξη των εξαγωγών υπηρεσιών. Σύμφωνα με τα ετήσια στοιχεία από την κίνηση του αεροδρομίου Αθηνών, οι ξένοι επισκέπτες με προορισμό την Αθήνα κατέγραψαν δυναμική άνοδο της τάξεως του 26% για το 2015(Εκθεση του Διοικητή, 2015).

Ανοδικά κινήθηκε και η δραστηριότητα της κρουαζιέρας, όπως καταγράφεται από τις αυξημένες αφίξεις κρουαζιερόπλοιων και ροές επιβατών προς τα ελληνικά λιμάνια. Σημειώνεται ότι η δυναμική πορεία των τουριστικών αφίξεων και των εσόδων από τον τουρισμό δεν επιβεβαίωσε την κάμψη των προσδοκιών των

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

επιχειρηματιών στις τουριστικές επιχειρήσεις όπως καταγράφονται από τους σχετικούς δείκτες του IOBE (Έκθεση του Διοικητή, 2015).

Οι προοπτικές του εγχώριου τουριστικού κλάδου για το 2016 ήταν θετικές, βάσει της εκθέσεως του 2015, αναμένοντας τη δημιουργία ενός εκατομμυρίου νέων επιπρόσθετων αεροπορικών θέσεων με προορισμό την Ελλάδα και την προσέλευση επιπλέον τουριστών, κυρίως από τη Ρωσία, ενώ οι μεγάλοι γερμανικοί τουριστικοί πράκτορες αναμενόταν να διαθέσουν περισσότερα ξενοδοχεία στους ενδιαφερόμενους σε σχέση με το 2015. Από την άλλη πλευρά, σημαντικό ρόλο πιστεύεται πως θα διαδραμάτιζε στη ζήτηση τουριστικών υπηρεσιών η εξέλιξη των προσφυγικών ροών και του διεθνούς προβληματισμού για πιθανές νέες τρομοκρατικές επιθέσεις, καθώς και οι αυξημένοι συντελεστές του ΦΠΑ στις υπηρεσίες διαμονής και εστίασης.

Ωστόσο, ο τουρισμός είναι ένας τομέας που παρά τις προβλέψεις και την ταχεία ανάπτυξη που παρατηρείται, θα μπορούσε να είναι ακόμη ανταγωνιστικότερος. Ειδικότερα, βάσει των εκτιμήσεων της Μαριάννας Σιγάλα και του Ευάγγελου Χρήστου, που συνέταξαν σχετική μελέτη, η τουριστική πολιτική του μέλλοντος θα πρέπει να ενσωματώνει τη λογική της «προσδοκώμενης εμπειρίας», πάνω στην οποία θα πρέπει να αναπτυχθεί μία σαφής στρατηγική με επίκεντρο το branding της Ελλάδας. Για να καταστεί αυτό δυνατό σημαντική κρίνεται η θέσπιση συγκεκριμένων επιδιώξεων, οι οποίες θα μπορούσαν να είναι η αύξηση της άμεσης και έμμεσης συνεισφορά του τουρισμού στο ΑΕΠ της χώρας πάνω από το 20% και τα 50 δις ετησίως και η αύξηση των θέσεων εργασίας του τουριστικού κλάδου κατά 20% ξεπερνώντας έτσι το 1.000.000. Ταυτόχρονα, σημαντική θεωρείται και η επέκταση του τουρισμού σε συγκεκριμένα τμήματα της αγοράς, τα οποία θα μπορούσαν να είναι ο παραθεριστικός, ο θαλάσσιος, ο πολιτιστικός, ο θεραπευτικός, ο τουρισμός γεγονότων, πόλεων, υπαίθρου καθώς και ο περιηγητικός (Σιγάλα, Χρήστου, 2015, σελ. 194). Φυσικά, για να επιτευχθεί αυτή η στόχευση σημαντική είναι η εξειδίκευση στα συγκεκριμένα τμήματα, ούτως ώστε να μπορεί να παρέχεται ένα ανταγωνιστικό τουριστικό προϊόν.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

3.3.2. Ναυτιλία

Η ναυτιλία αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους κλάδους για την ελληνική οικονομία. Σημαντική, μάλιστα, είναι η παραγωγικότητα αυτού του κλάδου, της οποίας η προστιθέμενη αξία ξεπέρασε τα 8,4 δις ευρώ το 2009, ενώ οι θαλάσσιες μεταφορές έχουν το μεγαλύτερο εμπορικό πλεόνασμα εν συγκρίσει με τους υπόλοιπους κλάδους της οικονομίας. Χαρακτηριστικά, για το 2009, οι καθαρές εξαγωγές έφτασαν τα 12,7 δις, ενώ το 2010 τα 14,5 δις ευρώ. Από αυτά το 46,9% του πλεονάσματος του ισοζυγίου υπηρεσιών για το 2011, προήλθε από καθαρές εισπράξεις του τομέα των μεταφορών (Ντάντσεβ, Σ., Ντεμιάν Η., 2013)

Οι Έλληνες ελέγχουν τον μεγαλύτερο στόλο σε μεταφορική ικανότητα που αντιπροσωπεύει το 16% περίπου της παγκόσμιας χωρητικότητας. Είναι επίσης ο νεότερος, προσφέροντας ανταγωνιστικές μεταφορικές υπηρεσίες για τα εμπορεύματα των άλλων.

Το μέσο μέγεθος πλοίου του ελληνόκτητου στόλου είναι περίπου 63.500 tdw (2012). Το μέσο μέγεθος πλοίου στον κόσμο είναι περίπου 24.600 tdw. Το μέσο μέγεθος των πλοίων παγκοσμίως, εξαιρώντας τα ελληνόκτητα πλοία, είναι περίπου 22.250 tdw. Τα ελληνόκτητα πλοία είναι περίπου 2,85 φορές μεγαλύτερα από τα υπόλοιπα. Συνεπάγεται ότι η ελληνόκτητη ναυτιλία μεταφέρει το μεγαλύτερο μερίδιο του διεθνούς εμπορίου μακρινών αποστάσεων. Ο ελληνόκτητος στόλος θεωρείται αξιόπιστος στρατηγικός εταίρος για τις μεταφορικές ανάγκες, κυρίως, των μεγάλων εμπορικών χωρών (Γράτσος, Γ., 2014).

Η ελληνική ποντοπόρος ναυτιλία προσφέρει εισροές μεταξύ 13 και 19 δις ευρώ ετησίως στην ελληνική οικονομία ανάλογα με τα επίπεδα της ναυλαγοράς. Η ποντοπόρος ναυτιλία αντιπροσωπεύει περίπου το 7% του ΑΕΠ. Επίσης απασχολεί άμεσα και έμμεσα περίπου 250.000-300.000 άτομα (Ντάντσεβ, Σ., Ντεμιάν Η., 2013 και ερευνητική ομάδα του Πανεπιστημίου Πειραιώς).

Αναλυτικότερα, για να απεικονίσουμε τις αλληλεξαρτήσεις των κλάδων μιας οικονομίας χρησιμοποιούμε το μοντέλο εισροών-εκροών με σκοπό να επιτευχθεί η εκτίμηση των συνολικών επιπτώσεων σε μια οικονομία από μια εξωγενή αλλαγή στην

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

οικονομική δραστηριότητα, όπως η πραγματοποίηση μιας επένδυσης, καθώς και για τον προσδιορισμό της συνολικής συνεισφοράς ενός κλάδου στην εθνική οικονομία. Το μοντέλο αυτό αναπτύχθηκε από τον οικονομολόγο W. Leontief και στηρίζεται σε πίνακες που περιγράφουν τις αλληλεπιδράσεις της παραγωγής και ζήτησης των κλάδων και τομέων της οικονομίας. Κάθε κλάδος χρησιμοποιεί ως εισροή στην παραγωγική του διαδικασία προϊόντα και υπηρεσίες από άλλους κλάδους. Από την άλλη πλευρά, η παραγωγή κάθε κλάδου κατευθύνεται ως ενδιάμεση κατανάλωση σε άλλο κλάδο της εγχώριας οικονομίας, στην τελική κατανάλωση νοικοκυριών ή του κράτους, ως εισροή σε επενδυτικές δραστηριότητες ή εξάγεται εκτός της χώρας. Η διαφορά μεταξύ της συνολικής αξίας παραγωγής και της αξίας των αναλώσεων ενός κλάδου αποτελεί την Ακαθάριστη Προστιθέμενη Αξία (ΑΠΑ) του κλάδου, η οποία αντιστοιχεί στους πόρους που έχουν στη διάθεσή τους οι επιχειρήσεις του κλάδου για την πληρωμή μισθών, εργοδοτικών εισφορών, αποσβέσεων, άμεσων φόρων και μερισμάτων στους μετόχους τους καθώς και για την δημιουργία αποθεματικού κερδών. Προσθέτοντας τους έμμεσους φόρους, όπως ΦΠΑ, ΕΦΚ, κλπ., στην ΑΠΑ όλων των κλάδων προκύπτει το Ακαθάριστο Εγχώριο Προϊόν της χώρας, το οποίο υπολογίζεται επίσης και ως το άθροισμα της τελικής κατανάλωσης (νοικοκυριών και δημόσιου τομέα), των επενδύσεων (ιδιωτικού και δημόσιου τομέα) και των καθαρών εξαγωγών (εξαγωγές μείον εισαγωγές) (Ντάντσεβ, Σ., Ντεμιάν Η., 2013).

Με βάση αυτά τα στοιχεία, από κάθε €100 που παράγει ο κλάδος των θαλάσσιων μεταφορών, τα €53 προστίθεται στο ΑΕΠ της χώρας ως προστιθέμενη αξία, ενώ το υπόλοιπο (€47) αναλώνεται σε εισροές. Όσον αφορά τις αναλώσεις, €21 για κάθε €100 που παράγουν οι θαλάσσιες μεταφορές πηγαίνουν για την αγορά προϊόντων και υπηρεσιών από το εξωτερικό, ενώ €3,48 εισπράττει το κράτος ως έμμεσους φόρους. Από τα €22,55 που πηγαίνουν στους υπόλοιπους κλάδους της ελληνικής οικονομίας για την πληρωμή προϊόντων και υπηρεσιών που προσφέρουν στις θαλάσσιες μεταφορές, το υψηλότερο μερίδιο κατέχουν οι υποστηρικτικές προς τις μεταφορές δραστηριότητες, τα προϊόντα πετρελαίου και οι κατασκευές (Ντάντσεβ, Σ., Ντεμιάν Η., 2013).

Όσο αφορά τις εκροές, από τα €100 που παράγουν οι θαλάσσιες μεταφορές, τα €95,42 προέρχονται από εξαγωγές (ποντοπόρος ναυτιλία), €2,91 από εγχώρια κατανάλωση νοικοκυριών (ακτοπλοΐα) και €1,67 από ενδιάμεση κατανάλωση άλλων

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

κλάδων της ελληνικής οικονομίας (ποντοπόρος ναυτιλία και ακτοπλοΐα). Το υψηλότερο μερίδιο στη ζήτηση για υπηρεσίες θαλάσσιων μεταφορών από τους εγχώριους κλάδους της οικονομίας κατέχουν το χονδρικό εμπόριο (27%) και οι χερσαίες μεταφορές (21%)(Ντάντσεβ, Σ., Ντεμιάν Η., 2013).

Η προστιθέμενη αξία που παράγει ένας κλάδος δεν αναδεικνύει τη συνολική συνεισφορά του στην οικονομία, καθώς δεν λαμβάνει υπόψη τις αλληλεπιδράσεις μεταξύ αυτού και των λοιπών κλάδων οικονομικής δραστηριότητας στη συγκεκριμένη οικονομία. Αυτό το κενό συμπληρώνεται από το υπόδειγμα εισροών-εκροών του Leontief, όπου η συνολική συνεισφορά ενός κλάδου ισοδυναμεί με την επίπτωση στην οικονομία σε σύγκριση με ένα υποθετικό σενάριο, όπου η τελική ζήτηση που καλύπτει ο κλάδος ικανοποιείται εξ' ολοκλήρου με εισαγωγές. Στο υποθετικό σενάριο χάνεται όχι μόνο η προστιθέμενη αξία που παράγει ο κλάδος όταν ικανοποιεί την τελική ζήτηση για τις υπηρεσίες του, αλλά και η προστιθέμενη αξία όλων των υπόλοιπων κλάδων στο βαθμό που συμμετέχουν στην αλυσίδα αξίας που δημιουργείται από την ικανοποίηση της τελικής ζήτησης του εξεταζόμενου κλάδου.

Συγκεκριμένα, σε περίπτωση που η τελική ζήτηση για την ναυτιλία καλυπτόταν αποκλειστικά από εισαγωγές, οι απώλειες για την ελληνική οικονομία δεν θα περιορίζονταν μόνο στην προστιθέμενη αξία και στην απασχόληση του κλάδου, αλλά θα επεκτεινόταν και σε μεγάλο μέρος των μεγεθών των υποστηρικτικών προς μεταφορές υπηρεσιών, των προϊόντων πετρελαίου, των κατασκευών κλπ. Επιπλέον, το μικρότερο διαθέσιμο εισόδημα των νοικοκυριών λόγω της απώλειας προστιθέμενης αξίας θα οδηγούσε σε μείωση της ζήτησης σε όλους τους κλάδους της οικονομίας.

Στην ορολογία του υποδείγματος εισροών-εκροών, τα οικονομικά μεγέθη που προκύπτουν από την ικανοποίηση της τελικής ζήτησης του εξεταζόμενου κλάδου με εγχώρια παραγωγή (αντί για εισαγωγές), χωρίς να λαμβάνονται υπόψη οι αλληλεπιδράσεις με το υπόλοιπο της οικονομίας, αποτελούν την άμεση συνεισφορά του κλάδου (direct effect). Η αύξηση των οικονομικών μεγεθών στους προμηθευτές κατά μήκος της αλυσίδας αξίας αποτελεί την έμμεση επίδραση χωρίς ιδιωτική κατανάλωση (indirect effect) από την εγχώρια δραστηριοποίηση του κλάδου. Η επίπτωση στην οικονομία από τις αλλαγές στην κατανάλωση ως αποτέλεσμα της

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

μεταβολής του διαθέσιμου εισοδήματος των καταναλωτών αποτελεί την προκαλούμενη έμμεση επίδραση με ιδιωτική κατανάλωση (induced effect).

Βάσει του πίνακα εισροών-εκροών, ο οποίος χρησιμοποιείται ως βάση στην ανάλυση της δομής του κόστους και των πωλήσεων της ελληνικής ναυτιλίας παρουσιάζεται η κατανομή των εισροών και της παραγωγής του κάθε κλάδου μεταξύ της ενδιάμεσης και της τελικής ζήτησης.

Υπάρχουν 64 παραγωγικοί κλάδοι ενδογενείς στο υπόδειγμα και οι τελευταίοι 5 κλάδοι της τελικής ζήτησης είναι εξωγενείς.

Οι εισοδοί σε κάθε γραμμή του Πίνακα απεικονίζουν την αξία των αγαθών και υπηρεσιών, τα οποία πωλήθηκαν από ένα παραγωγικό κλάδο σε κάθε έναν από τους κλάδους, οι οποίοι αγοράζουν. Η αξία των πωλήσεων ενός κλάδου προς όλους τους κλάδους επιτυγχάνεται αθροίζοντας την κάθε γραμμή. Ο κλάδος της Ναυτιλίας πωλεί στους άλλους κλάδους αξία 353 εκατ. ευρώ «υπηρεσιών», ενώ όπως αναμένεται ένα μεγάλο ποσοστό των Ναυτιλιακών «υπηρεσιών» κατευθύνεται προς την Τελική Ζήτηση.

Η δομή του κόστους της Ναυτιλίας απεικονίζεται στην αντίστοιχη στήλη του Πίνακα εισροών – εκροών και παρουσιάζει τους κλάδους από τους οποίους αγοράζει τις ενδιάμεσες εισροές. Επίσης δείχνει το μέγεθος και τη σύνθεση της προστιθέμενης αξίας της Ναυτιλίας. Στο παρακάτω διάγραμμα απεικονίζονται οι κλάδοι με το μεγαλύτερο ποσοστό εισροών του κλάδου της Ναυτιλίας.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Πίνακας 8: Οι κλάδοι με τις μεγαλύτερες ενδιάμεσες εισροές στον κλάδο της Ναυτιλίας

Οι κλάδοι με τις μεγαλύτερες ενδιάμεσες εισροές στον κλάδο της Ναυτιλίας

ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΕΝΔΙΑΜΕΣΕΣ ΕΙΣΡΟΕΣ

7795

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Αναλυτικότερα, αν εξετάσουμε τις επιδράσεις της ναυτιλίας, αυτές εντοπίζονται σε αρκετούς τομείς βάσει της έρευνας που εκπονήθηκε από το Πανεπιστήμιο Πειραιώς. Ειδικότερα, όσον αφορά τις επιδράσεις της στην παραγωγή βλέπουμε τα κατωτέρω.

Η συνολική αξία παραγωγής της Ναυτιλίας ήταν 15288 εκατ. Ευρώ για το έτος 2010. Η οικονομική σημασία της ναυτιλίας μπορεί να περιγραφεί περαιτέρω μέσω του πολλαπλασιαστή παραγωγής. Ο πολλαπλασιαστής παραγωγής της ναυτιλίας μετρά πόσο θα αυξηθεί η συνολική παραγωγή όλων των κλάδων στην Ελληνική οικονομία, ως αποτέλεσμα της αύξησης της τελικής ζήτησης κατά 1 ευρώ για τις υπηρεσίες της Ναυτιλίας. Το έτος 2010 ο πολλαπλασιαστής της Ναυτιλίας ήταν 1,9766. Αυτό σημαίνει ότι για κάθε 100 ευρώ «παραγωγής» του κλάδου τα 97 αγοράστηκαν από τους άμεσους και έμμεσους προμηθευτές (Έκθεση του Διοικητή, 2010). Όσο υψηλότεροι είναι οι πολλαπλασιαστές παραγωγής, τόσο μεγαλύτερη είναι η επίδραση στους αλληλοσχετιζόμενους εγχώριους κλάδους λόγω μιας μεταβολής στο προϊόν ενός κλάδου. Υψηλές τιμές στους πολλαπλασιαστές

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

παραγωγής αποτελούν ένδειξη οικονομικών διασυνδέσεων αυτών των κλάδων με τους λοιπούς κλάδους της οικονομίας. Κλάδοι με πολλαπλασιαστές με χαμηλή τιμή έχουν μικρή ή καμία σχέση με τους άλλους κλάδους.

Όσον αφορά τις άμεσες, έμμεσες και τις συνολικές επιδράσεις της ναυτιλίας στην προστιθέμενη αξία παρατηρούμε τα κατωτέρω.

Βασικός στόχος της οικονομικής πολιτικής των αναπτυγμένων και των αναπτυσσόμενων χωρών είναι η οικονομική ανάπτυξη σε όρους μεγέθυνσης του Ακαθάριστου Εθνικού Προϊόντος. Για την επίτευξη του στόχου αυτού πρέπει να εκτιμηθεί η προστιθέμενη αξία η οποία δημιουργείται στην οικονομία. Ο σχεδιασμός της οικονομικής πολιτικής απαιτεί τη συνεισφορά των διαφόρων κλάδων της οικονομίας σε όρους προστιθέμενης αξίας.

Με βάση τον Πίνακα Εισροών – Εκροών της Ελληνικής οικονομίας για το έτος 2010 έχει υπολογιστεί η συνεισφορά της Ναυτιλίας στην προστιθέμενη αξία. Η Ναυτιλία συνεισέφερε 7493 εκατ. ευρώ προστιθέμενη αξία το έτος 2010 που αποτελεί ποσοστό 49% του συνολικού προϊόντος της ναυτιλίας (Μελέτη Πανεπιστημίου Πειραιώς, 2013). Η Ναυτιλία κατατάσσεται στην 6η θέση με βάση το μέγεθος της προστιθέμενης αξίας ανάμεσα στους κλάδους οικονομικής δραστηριότητας της χώρας.

Η προστιθέμενη αξία αποτελείται από την άμεση προστιθέμενη αξία η οποία δημιουργήθηκε από τον κλάδο της Ναυτιλίας και την έμμεση προστιθέμενη αξία η οποία προέρχεται από τις αγορές των ναυτιλιακών επιχειρήσεων και των προμηθευτών της. Η συνολική προστιθέμενη αξία είναι το άθροισμα της άμεσης και της έμμεσης προστιθέμενης αξίας. Το σύνολο της άμεσης και έμμεσης προστιθέμενης αξίας αποτελεί τη συνολική επίδραση του κλάδου στην οικονομία.

Οι παραγωγικοί κλάδοι, στους οποίους σημειώθηκε η μεγαλύτερη συνολική επίδραση ήταν οι κλάδοι των χρηματοπιστωτικών υπηρεσιών ακίνητης περιουσίας δραστηριότητες απασχόλησης κ.ά. Η συμμετοχή όλων των παραπάνω κλάδων στην ακαθάριστη προστιθέμενη που δημιουργήθηκε από τις δαπάνες του κλάδου της Ναυτιλίας, είναι 49%.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Οι έμμεσες επιδράσεις στην προστιθέμενη αξία είναι μεγαλύτερες από το σύνολο των παραγωγικών κλάδων στον κλάδο διύλισης πετρελαίου, διαφήμιση και έρευνα, κατασκευές μεταλλικών προϊόντων, κατασκευές ελαστικών και πλαστικών προϊόντων.

Όσον αφορά τις επιδράσεις της ναυτιλίας στην απασχόληση, αυτή βλέπουμε ότι ανήρθε το 2010 στα 31838 άτομα, τιμή που αντιπροσωπεύει το 0,67% της συνολικής απασχόλησης (4743421 άτομα) της χώρας (Μελέτη Πανεπιστημίου Πειραιώς, 2013).

Η αντίστοιχη απασχόληση στον κλάδο της ναυτιλίας το 2005 ήταν 19496 άτομα, που σημαίνει μια αύξηση της απασχόλησης στον κλάδο την τελευταία πενταετία. Πρέπει να σημειωθεί ότι τα παραπάνω μεγέθη δείχνουν την τάση του κλάδου της Ναυτιλίας από κλάδο εντάσεως εργασίας να είναι κλάδος εντάσεως τεχνολογίας.

Οι άμεσοι συντελεστές απασχόλησης μετρούν την πρόσθετη απασχόληση για εργαζομένους, οι οποίοι θα απασχοληθούν άμεσα λόγω μιας μοναδιαίας αύξησης της ζήτησης των υπηρεσιών ή του προϊόντος. Εξ ορισμού οι άμεσοι συντελεστές απασχόλησης είναι το αντίστροφο της παραγωγικότητας της εργασίας η οποία μετράται σε όρους προϊόντος. Όπως έχει σημειωθεί οι άμεσοι συντελεστές μετρούν τον πρόσθετο αριθμό των άμεσα απασχολουμένων λόγω μιας μοναδιαίας αύξησης στη ζήτηση για τις υπηρεσίες του κλάδου. Όμως αυτή η μοναδιαία αύξηση ενός κλάδου, υποκινεί τη ζήτηση εργασίας σε άλλους κλάδους λόγω της αλληλεξάρτησης των κλάδων. Ομοίως μια μοναδιαία αύξηση στη ζήτηση του προϊόντος όλων των κλάδων υποκινεί πρόσθετη ζήτηση για εργασία στο συγκεκριμένο.

Όσον αφορά τις επιδράσεις του κλάδου στις αμοιβές εργασίας, βλέπουμε ότι οι επιδράσεις των δαπανών για μισθούς και ημερομίσθια που δημιουργήθηκαν από τον κλάδο της ναυτιλίας ανήρθαν για το 2010 στο ποσό το 911 εκατομ. Ευρώ (Μελέτη Πανεπιστημίου Πειραιώς, 2013)

Όσον αφορά τις προοπτικές της ελληνικής ναυτιλίας για το 2016, θετικές επιδράσεις αναμένονται από ενδεχόμενη άνοδο των ναύλων. Η επιβράδυνση όμως των αναδυόμενων οικονομιών και κυρίως της Κίνας μπορεί να έχει αρνητική επίδραση. Επίσης, μια πιθανή κατάργηση του προνομιακού φορολογικού καθεστώτος του ναυτιλιακού κλάδου ενδέχεται να ωθήσει πολλές ελληνικές ναυτιλιακές εταιρίες

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

σε μετεγκατάσταση (σε χώρες όπως η Κύπρος, η Σιγκαπούρη και η Μάλτα), με αρνητικό αποτέλεσμα στο ισοζύγιο μεταφορών, στην απασχόληση και στο ΑΕΠ της χώρας, αλλά και στη συνεισφορά της ελληνικής ναυτιλίας στην οικονομία της ΕΕ. Προς την αντίθετη κατεύθυνση όμως αναμένεται να επιδράσει το ενδεχόμενο επέκτασης των κινεζικών επενδύσεων στον Πειραιά και της αναβίωσης της ναυπηγοεπισκευαστικής δραστηριότητας που αναμένεται να οδηγήσει σε σημαντική αύξηση της διακίνησης εμπορευματοκιβωτίων, η οποία μπορεί να προσφέρει στην ελληνική οικονομία επιπλέον έσοδα της τάξεως των 5,1 δισεκ. ευρώ και να δημιουργήσει έως και 125.000 νέες θέσεις εργασίας μέχρι το 2018 (Εκθεση του Διοικητή, 2015).

ΑΠΟΤΙΜΗΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ

1. Η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας

Η ανταγωνιστικότητα μίας χώρας είναι αρκετά σημαντική στην κατανόηση και διαμόρφωση του μεριδίου αγοράς των εξαγωγών μίας χώρας. Ενώ αντανάκλαση της αποτελεί ο βαθμός ανοίγματος στο διεθνές εμπόριο και η ικανότητα μιας χώρας να διεισδύει στις διεθνείς αγορές. Η έννοια της ανταγωνιστικότητας είναι εξαιρετικά σύνθετη, δεδομένων των παραγόντων που επιδρούν σε αυτή, όπως είδαμε και ανωτέρω. Ωστόσο, οι παράγοντες αυτοί θα μπορούσαν να διαχωριστούν σε δύο γενικές κατηγορίες. Η πρώτη εστιάζει στο κόστος παραγωγής και ειδικότερα στην ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή και η δεύτερη αφορά τους παράγοντες εκτός τιμής, οι οποίοι περιλαμβάνουν ένα ευρύ φάσμα χαρακτηριστικών της αγοράς, όπως είναι η ποιότητα, το τεχνολογικό πλεονέκτημα, η καινοτομία και άλλοι (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 142).

Οι παράγοντες αυτοί συνετέλεσαν στη διαμόρφωση της ελληνικής ανταγωνιστικότητας, η οποία ήταν χαμηλή κατά τα τελευταία έτη. Ενώ, μελετώντας σε βάθος το γεγονός αυτό, παρατηρείται πως είναι απότοκο ενός συνδυασμού πολιτικών, οικονομικών και κοινωνικών παραγόντων, οι οποίοι οδήγησαν και στην ανάσχεση ξένων επενδύσεων. Αναλυτικότερα, σε αυτή την καθυστέρηση συνέβαλαν

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

η γραφειοκρατία, η έλλειψη ευελιξίας στην αγορά εργασίας, η καθυστέρηση απελευθέρωσης επαγγελμάτων και τομέων οικονομικής δραστηριότητας, το ανεπαρκές θεσμικό πλαίσιο, καθώς και το περίπλοκο και αντιαναπτυξιακό φορολογικό σύστημα.

Τα ανωτέρω, είχαν ως απότοκο υψηλό λειτουργικό κόστος για τις επιχειρήσεις, με αποτέλεσμα να αποτελέσουν συγκριτικό μειονέκτημα, αποθαρρύνοντας έτσι την προσέλκυση νέων επενδύσεων. Η οικονομική κρίση εν γένει και η κρίση χρέους πιο συγκεκριμένα, ανέδειξαν κατά τον τρόπο αυτό τις αδυναμίες που αντιμετώπιζε η χώρα όσον αφορά την ανταγωνιστικότητα, με αποτέλεσμα την λήψη δραστικών μέτρων δημοσιονομικής εξυγίανσης, καθώς επίσης και τον σχεδιασμό μεταρρυθμίσεων στις αγορές εργασίας, προϊόντων και υπηρεσιών. Ωστόσο, για να ευοδώσουν οι συγκεκριμένες διαρθρωτικές αλλαγές, σημαντικό είναι να συνοδευτούν από την εφαρμογή ενίσχυσης της εσωστρέφειας με σκοπό να αναπτυχθούν οι δυναμικοί κλάδοι της ελληνικής οικονομίας και να προωθηθούν οι ελληνικές εξαγωγές στις διεθνείς αγορές.

Αναλύοντας τους προσδιοριστικούς παράγοντες που οδήγησαν σε χαμηλή ανταγωνιστικότητα, θα μπορούσαμε να πούμε πως αυτοί εν μέρει συνοψίζονται στον περιορισμένο βαθμό διάδοσης της καινοτομίας στην Ελλάδα, καθώς και στο περιορισμένο ύψος των επενδύσεων στη γνώση και σε έρευνα και τεχνολογία, στη γραφειοκρατία και στη διαφθορά που ήταν αδύνατον να αντιμετωπιστούν ενώ εξίσου σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε και η εκτεταμένη φοροδιαφυγή που συνεπαγόταν υψηλή φορολογική επιβάρυνση των συνεπών φορολογουμένων. Ταυτόχρονα, μείζονας ήταν ο ρόλος του κόστους χρήματος και του κόστους της ενέργειας καθώς και του χαμηλού επιπέδου ανάπτυξης της εγχώριας οικονομικής υποδομής (Μαρούλης, 2014, σελ. 77).

Σημαντικό σε αυτό το σημείο, είναι το γεγονός ότι πολλοί οικονομικοί αναλυτές πιστεύουν ότι το μοναδιαίο κόστος εργασίας, το οποίο ήταν υψηλό και συνεχώς αυξανόμενο, δεν αποτέλεσε προσδιοριστικό παράγοντα της ανταγωνιστικότητας, ιδιαίτερα κατά την περίοδο 2000-2009, γεγονός που θα αναλυθεί και κατωτέρω. Παράλληλα, σημαντικό είναι ότι εξίσου υποβαθμισμένος θεωρούνταν ο ρόλος της

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

αρνητικής επίπτωσης της ανταγωνιστικότητας που προέκυπτε από την αρτηριοσκληρωτική λειτουργία της αγοράς εργασίας σε ιδιωτικό και δημόσιο τομέα.

Ωστόσο, φαίνεται πως το μοναδιαίο κόστος εργασίας αποτέλεσε και αυτό έναν σημαντικό παράγοντα, δεδομένου ότι η αύξησή του προηγήθηκε της ανάπτυξης της καινοτομίας και της γνώσης μέσω της προσέλκυσης παραγωγικών επενδύσεων, καθώς και της ανάπτυξης των αναγκαίων υποδομών και της εφαρμογής αποδοτικών επιχειρηματικών και διοικητικών σχημάτων στον δημόσιο και τον ιδιωτικό τομέα, που θα εξασφάλιζαν την παραγωγή διεθνώς ανταγωνιστικών προϊόντων παρά την αύξηση των μισθών. Τα ανωτέρω οδήγησαν ανασταλτικά στην δημιουργία υψηλής ανταγωνιστικότητας, γεγονός που οφείλεται στον τρόπο δαπάνης των εισοδημάτων, τα οποία κατευθύνοντας ως επι το πλείστον σε μη ανταγωνιστικές και απαγορευτικές επενδύσεις, ως αποτέλεσμα πρωτίστως της έλλειψης γνώσης. Ενώ, αξίζει να σημειωθεί πως όταν οι μισθοί αυξάνονται χωρίς να αυξάνεται ανάλογα και η παραγωγικότητα της εργασίας με επενδύσεις και βελτίωση της λειτουργίας του παραγωγικού δυναμικού της οικονομίας, τότε αυξάνεται μόνο το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος, οθώντας έτσι τη χώρα σε παρατεταμένη λήψη δανείων(Μαρούλης, 2014, σελ. 77).

Εν κατακλείδι, θα μπορούσε κανείς να πει σωρευτικά, πως για την χαμηλή ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας ευθύνεται το γεγονός πως η ελληνική οικονομία μαστίζεται από χαμηλό βαθμό ανοίγματος, καθώς και η περιορισμένη εξαγωγική επίδοση της χώρας. Ενδεικτικά, όσον αφορά την εξαγωγική επίδοση, αξίζει να αναφερθεί πως ο λόγος του αθροίσματος του συνόλου των εξαγωγών και εισαγωγών αγαθών της χώρας ως προς το ΑΕΠ είναι λίγο πάνω από το ήμισυ του αντίστοιχου λόγου της ΕΕ των 27. Ενώ εξίσου σημαντικό είναι πως επί σειρά ετών οι εισπράξεις από εξαγωγές αγαθών παρέμεναν κατά μέσο όρο καθηλωμένες στο ένα τρίτο των πληρωμών της χώρας για εισαγωγές αγαθών και κάτω του 10% του ΑΕΠ για τα έτη 2000-2009, γεγονός που σημείωσε μία μικρή διαφορά κατά τα έτη 2010-2012, όπου επικράτησε οικονομική ύφεση, με αποτέλεσμα τον περιορισμό των εισαγωγών (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 141).

Για να μετρήσουμε και να κατανοήσουμε την ανταγωνιστικότητα της Ελλάδας, χρησιμοποιούμε τους δείκτες που αναφέρθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο, οι οποίοι είναι

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

αφενός το κόστος εργασίας και αφετέρου οι τιμές των προϊόντων, ενώ εξίσου σημαντικοί παράγοντες για την ανταγωνιστικότητα είναι αυτοί που χρησιμοποιεί το World Economic Forum.

Στον κατωτέρω πίνακα, αναλύονται οι βασικοί δείκτες της Ελλάδας, όπως αυτοί αναγράφονται στην Παγκόσμια Έκθεση Ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum και οι οποίοι λαμβάνονται υπόψιν, μεταξύ άλλων, για την μέτρηση της ανταγωνιστικότητας.

Πίνακας 9: Βασικοί δείκτες της ελληνικής οικονομίας (2016)

 Greece 86 th / 138	Global Competitiveness Index 2016-2017 edition		
Key Indicators, 2015 <small>Source: International Monetary Fund; World Economic Outlook Database (April 2016)</small>			
Population (millions)	10.8	GDP per capita (US\$)	18064.3
GDP (US\$ billions)	195.3	GDP (PPP) % world GDP	0.25

Πηγή: World Economic Forum

Λαμβάνοντας υπόψιν το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος παρατηρούμε την υποχώρηση της ανταγωνιστικότητας από το 2000 έως και σήμερα, με την οικονομική ύφεση του 2009 να επιδρά στην ανταγωνιστικότητα των επόμενων ετών, 2010-2013. Για να κατανοήσουμε την πορεία της ανταγωνιστικότητας σε αυτό το επίπεδο, επιτακτικό κρίνεται να εξετάσουμε τις συγκεκριμένες περιόδους.

Εάν, λοιπόν, παρακολουθήσουμε την εξέλιξη της πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας ως προς την Ε.Ε. των 28 παρατηρούμε ότι η ανταγωνιστικότητα βελτιώθηκε σε όρους μοναδιαίου κόστους εργασίας στο σύνολο της οικονομίας και τη μεταποίηση, ενώ επιδεινώθηκε σε όρους τιμών, ειδικά δε τιμών των εξαγωγών (Ζωγραφάκη Στ., Καστέλλη, Ι., 2015, σελ. 2). Το γεγονός αυτό καταδεικνύει πως παρά την μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, αυτό δε μεταφράστηκε σε μείωση των τιμών εξαγωγών, με σκοπό την επανάκτηση της ανταγωνιστικότητας. Τα ανωτέρω γίνονται εμφανή και στο κατωτέρω διάγραμμα, όπου παρατηρούμε την εξέλιξη της ελληνικής ανταγωνιστικότητας, βάσει του δείκτη ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Διάγραμμα 1: Δείκτης ανταγωνιστικότητας της Ελλάδας (2000-2016)

Πηγή: *tradingeconomics.com*

Όπως γίνεται εμφανές και από το ανωτέρω διάγραμμα και όπως θα παρατηρήσουμε αναλυτικότερα και στα κατωτέρω κεφάλαια, η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας συνάντησε πτωτικές τάσεις φτάνοντας μέχρι και στο 3,86 βαθμούς για το 2013. Ενώ όσον αφορά το έτος 2016, η Ελλάδα σημείωσε 4,02 βαθμούς σύμφωνα με την έκθεση της Παγκόσμιας Ανταγωνιστικότητας του World Economic Forum, η οποία συμπεριέλαβε 144 χώρες (*tradingeconomics.com*)².

Στο κατωτέρω διάγραμμα αντίστοιχα, βλέπουμε τους δώδεκα πυλώνες του World Economic Forum και την βαθμολογία που σημείωσε η χώρα μας στον καθένα από αυτούς για το 2016. Αναλυτικότερα, βλέπουμε πως στο πρώτο υποκεφάλαιο αυτό των βασικών απαιτήσεων, η χώρα συγκεντρώνει βαθμολογία 4.4 καταλαμβάνοντας την 80^η θέση. Αναλυτικότερα, στο πρώτο υποκεφάλαιο παρατηρείται πως στον τομέα των θεσμών η Ελλάδα βαθμολογείται με 3,8 καταλαμβάνοντας την 81^η θέση, στον τομέα των υποδομών με 4.8 καταλαμβάνοντας την 37^η θέση, στον τομέα του μακροοικονομικού περιβάλλοντος με 2.9 καταλαμβάνοντας την 131^η θέση και στον τομέα της υγείας και της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης με 6.1 καταλαμβάνοντας την 46^η θέση.

² Ο δείκτης του World Economic Forum, ο οποίος όπως βλέπουμε στον πίνακα 5 αξιολογείται με μέγιστη αξιολόγηση το 7.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Όσον αφορά το δεύτερο υποκεφάλαιο αυτό της ενίσχυσης απόδοσης, η Ελλάδα συγκεντρώνει βαθμολογία 4.1 καταλαμβάνοντας την 67^η θέση. Αναλυτικότερα, παρατηρείται πως βαθμολογείται με 4.9 στον τομέα της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και κατάρτισης καταλαμβάνοντας την 45^η θέση, με 4.2 στον τομέα της επάρκειας αγαθών καταλαμβάνοντας την 89^η θέση, με 3.8 στην επάρκεια ανθρώπινου δυναμικού καταλαμβάνοντας την 114^η θέση, με 2.5 στον τομέα της ανάπτυξης κεφαλαιαγορών καταλαμβάνοντας την 136^η θέση, με 5.0 στον τομέα της τεχνολογικής ανάπτυξης καταλαμβάνοντας την 42^η θέση και με 4.2 στον τομέα του μεγέθους της αγοράς καταλαμβάνοντας την 56^η θέση.

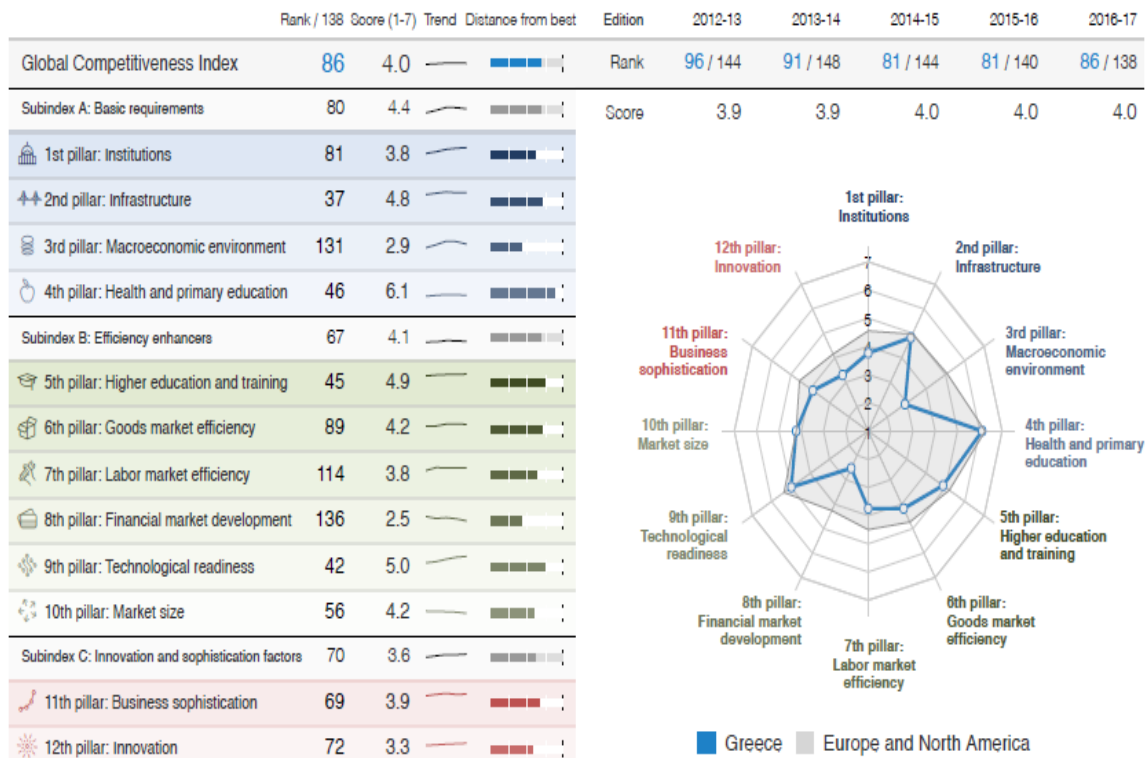
Αναφορικά με το υποκεφάλαιο που σχετίζεται με την καινοτομία και την εξέλιξη, η Ελλάδα συγκεντρώνει 3.6 βαθμούς καταλαμβάνοντας την 70^η θέση γεγονός που αναλύεται στους δύο πυλώνες του υποκεφαλαίου αυτού. Οι πυλώνες αυτοί είναι η επιχειρηματική εξέλιξη στην οποία η χώρα βαθμολογείται με 3.9 καταλαμβάνοντας την 69^η θέση και η καινοτομία όπου συγκεντρώνοντας 3.3 βαθμούς καταλαμβάνουμε την 72^η θέση.

Από τα ανωτέρω δεδομένα προκύπτει η βαθμολογία της χώρας στο 4.0, φέρνοντάς την στην 86^η θέση σε δείγμα 144 χωρών, όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω. Όπως, αυτό γίνεται αντιληπτό και από τον κατωτέρω πίνακα η θέση της χώρας είναι καλύτερη από τα προηγούμενα έτη, ωστόσο, αξίζει να παρατηρήσουμε τους τομείς στους οποίους συγκεντρώνει τις χαμηλότερες βαθμολογίες όπως είναι το μακροοικονομικό περιβάλλον, η επάρκεια ανθρώπινου εργατικού δυναμικού, καθώς και η ανάπτυξη των κεφαλαιαγορών.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Πίνακας 10: Παγκόσμιος Δείκτης Ανταγωνιστικότητας (2016-2017)

Performance overview

Πηγή: World Economic Forum³

Αναλυτικότερα, η ανταγωνιστικότητα ως προς τις τιμές, αλλά και ως προς το μοναδιαίο κόστος εργασίας, θα αναλυθεί στα κατωτέρω κεφάλαια.

1.1 Η ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή και την εξαγωγική επίδοση

Εκκινώντας από την εξαγωγική επίδοση της χώρας, όπως αυτή φαίνεται και στα κατωτέρω διαγράμματα, παρατηρείται πως κατέγραψε στασιμότητα, γεγονός που εν μέρει οφείλεται στην κάμψη της ανταγωνιστικότητας, καθώς επίσης και της αδύναμης εξωτερικής ζήτησης, η οποία ωστόσο, γνώρισε ξαφνική άνοδο.

Ειδικότερα, όσον αφορά την εξωτερική ζήτηση για τα ελληνικά εξαγωγικά προϊόντα, αυτή καταγράφει αύξηση ως και το 2012, αύξηση η οποία ωστόσο δεν

³ Τα αριθμητικά δεδομένα αξιολόγησης του World Economic Forum, όπως βλέπουμε είναι στρογγυλοποιημένα σε σχέση με το Διάγραμμα 1 στη σελίδα 46.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

φαίνεται να επηρεάζει τη συμπεριφορά των εξαγωγέων, καθότι όπως βλέπουμε στο διάγραμμα 3, αυτή δεν καταφέρνει να ανταποκριθεί στην αντίστοιχη ζήτηση.

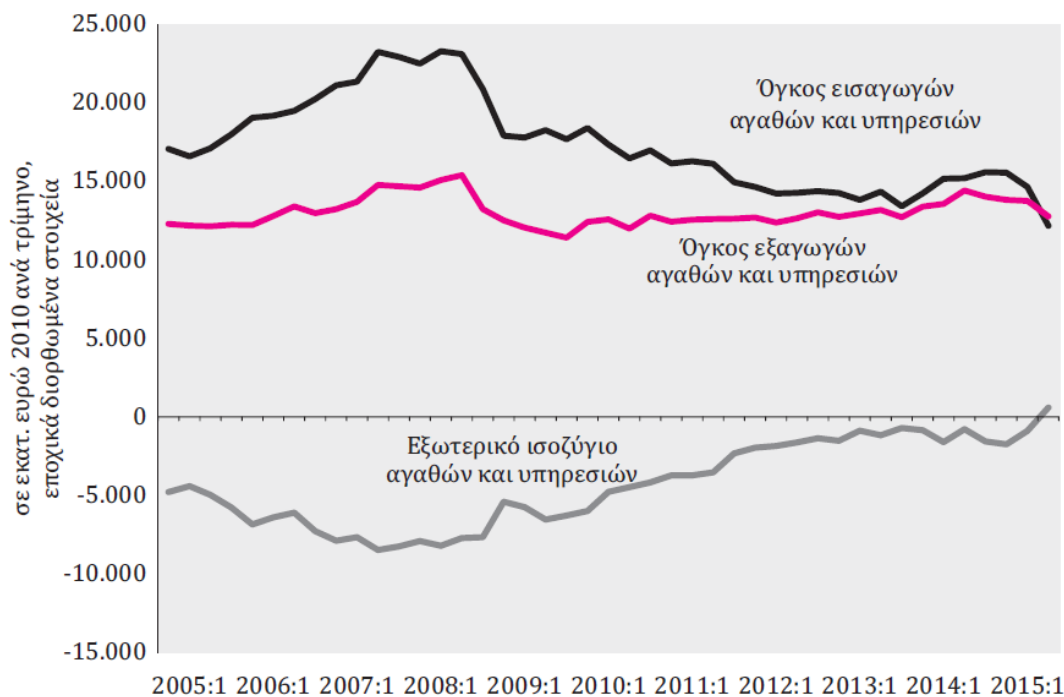
Διάγραμμα 2: Εξωτερική ζήτηση 2010-2015

(ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές και συμβολές σε ποσοστιαίες μονάδες, σε σταθερές αγοραίες τιμές 2010)

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

Διάγραμμα 3: Εισαγωγές, Εξαγωγές και Εξωτερικό Ισοζύγιο αγαθών και υπηρεσιών (2005:1, 2015:3, εποχικά διορθωμένα στοιχεία)

Πηγή: Eurostat, Τριμηνιαίοι Εθνικοί Λογαριασμοί

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Η μη κάλυψη της εξωτερικής ζήτησης από τους εξαγωγείς, οδήγησε σε σημαντική απώλεια του μεριδίου αγοράς των ελληνικών εξαγωγών διεθνώς, το οποίο σημειώνει πτωτική πορεία, ειδικότερα στις χώρες της ευρωζώνης(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 143).

Η ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή αποτελεί σημαντικό προσδιοριστικό παράγοντα στη διαμόρφωση του μεριδίου αγοράς των εξαγωγών μίας χώρας, παρότι στην Ελλάδα κάτι τέτοιο δεν ισχύει απόλυτα. Το γεγονός αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στην επίδραση που έχουν δύο άλλοι εναλλακτικοί δείκτες ανταγωνιστικότητας ως προς την τιμή. Ειδικότερα, σημαντικός φαίνεται πως είναι ο ρόλος δύο εναλλακτικών δεικτών πραγματικής σταθμισμένης συναλλαγματικής ισοτιμίας με βάση το κόστος εργασίας ανά μονάδα προϊόντος και τις σχετικές τιμές των εξαγόμενων προϊόντων(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144).

Για να επιτευχθεί η μέτρηση της ανταγωνιστικότητας βάσει των τιμών σημαντικό ρόλο διαδραματίζουν οι μεταβολές της πραγματικής ισοτιμίας, δηλαδή της ονομαστικής συναλλαγματικής ισοτιμίας προσαρμοσμένης για τις διαφορές στα επίπεδα τιμών και κόστους των συγκρινόμενων χωρών (Παπάζογλου Χρ. σελ. 280).

Μία πραγματική ανατίμηση σημαίνει ότι τα προϊόντα και οι υπηρεσίες της χώρας γίνονται ακριβότερα, και άρα λιγότερο ανταγωνιστικά σε σχέση με τις χώρες οι οποίες περιλαμβάνονται στον δείκτη. Η εκτίμηση του μεγέθους της απώλειας ανταγωνιστικότητας ποικίλει ανάλογα με τον τρόπο υπολογισμού. Διαφορετικές τιμές προκύπτουν για την πραγματική ισοτιμία ανάλογα με το αν υπολογίζεται με βάση το Μοναδιαίο Κόστος Εργασίας (ΜΚΕ) ή τον Δείκτη Τιμών Καταναλωτή (ΔΤΚ) (Αναστασάτος Τ., Χαρδούβελλης, Γκ., 2014, σελ.104).

Στην ελληνική οικονομία, η παραγωγικότητα της εργασίας αυξήθηκε ταχύτερα σε σχέση με τον μέσο όρο της ευρωζώνης. Παρότι, η αύξηση αυτή εξ ορισμού μειώνει το ΜΚΕ, αυτό τελικά αυξήθηκε γεγονός που προήρθε ως απότοκο της αύξησης των ονομαστικών μισθών, οι οποίοι αυξάνονταν γρηγορότερα από την παραγωγικότητα.

Περαιτέρω, σημαντικό να αναφερθεί είναι ότι οι επίσημοι δείκτες ανταγωνιστικότητας παρουσιάζουν αδυναμίες, εστιάζοντας στο σύνολο της

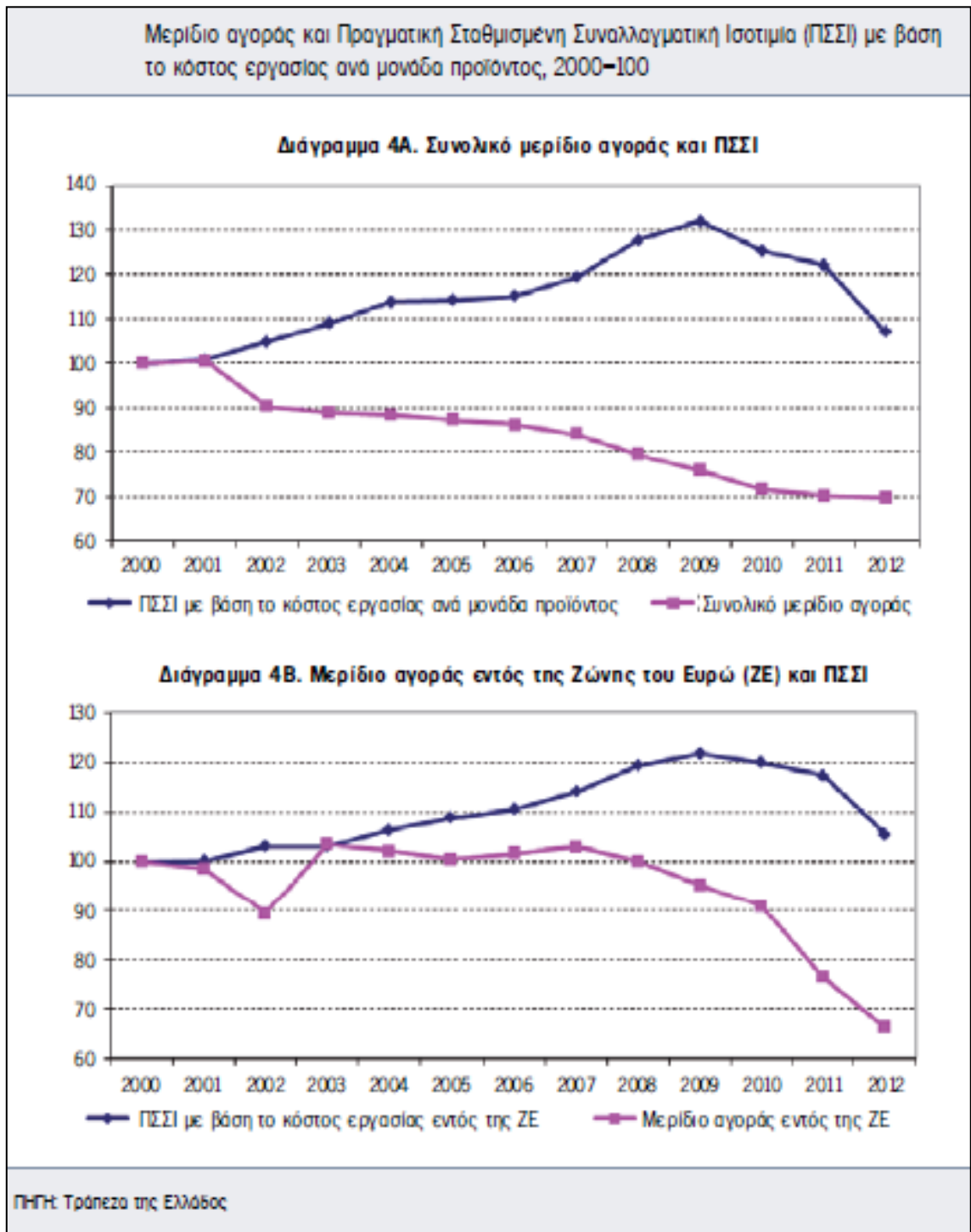
Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ανταγωνιστικότητας των αγαθών και υπηρεσιών, προσμετρώντας τα μη εμπορεύσιμα αγαθά και υπηρεσίες.

Ειδικότερα, σημαντική ήταν η απώλεια της ανταγωνιστικότητας σε αυτό τον τομέα, ιδίως του δημόσιου, των υπηρεσιών που εξυπηρετούν την εγχώρια αγορά και των κατασκευών, λόγω της αύξησης των τιμών. Επιπρόσθετα, εκτιμάται ότι οι απώλειες ανταγωνιστικότητας κυρίως αφορούσαν τον πρωτογενή τομέα και τη μεταποίηση, ενώ οι υπηρεσίες απώλεσαν μόλις 5% ανταγωνιστικότητα σε όρους μισθών και καθόλου σε όρους τιμών (Αναστασάτος Τ., Χαρδούβελλης, Γκ., 2014, σελ.104).

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Διάγραμμα 4: Μεριδίο αγοράς και ΠΣΣΙ με βάση το ΜΚΕ (2000-2010)

Πηγή: Παπάζογλου, Χρ, 2015

Στο ανωτέρω διάγραμμα εμφανίζεται η σχέση μεταξύ του μεριδίου αγοράς των ελληνικών εξαγωγών και της Πραγματικής Σταθμισμένης Συναλλαγματικής Ισοτιμίας (ΠΣΣΙ), με βάση το ΜΚΕ για την περίοδο 2000-2012. Η άνοδος του συγκεκριμένου

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

δείκτη υποδηλώνει απώλεια της ανταγωνιστικότητας, η οποία βάσει του διαγράμματος καταγράφεται αρνητική μέχρι και το 2009, ως αποτέλεσμα της αύξησης του κόστους στη χώρα, ενώ σημαντικό ρόλο σε αυτό διαδραμάτισε και η ανατίμηση του ευρώ μετά το 2002(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144).

Μετά το 2009, παρατηρήθηκε μία σημαντική μείωση του κόστους εργασίας στη χώρα, η οποία οδήγησε σε σημαντική ανάκτηση μέρους της απώλειας. Παρόλα αυτά, το μερίδιο αγοράς των ελληνικών εξαγωγών δεν φαίνεται να μεταβλήθηκε σε σημαντικό βαθμό. Ειδικότερα, η απώλεια της ανταγωνιστικότητας φαίνεται πως σχετίζεται με το μερίδιο αγοράς μέχρι και το 2008, ενώ αντίθετα η βελτίωσή της ασκεί αρνητική επίδραση(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144).

Όσον αφορά τη σχέση μεταξύ του μεριδίου της αγοράς των ελληνικών εξαγωγών και της ΠΣΣΙ σταθμισμένης με τις σχετικές τιμές των εξαγόμενων προϊόντων για την περίοδο 2000-2012, η σχέση μεταξύ μεριδίου αγοράς και σχετικών τιμών δεν εμφανίζεται ιδιαίτερα δυνατή. Η περίοδος αυτή, χαρακτηρίζεται από συνεχή απώλεια ανταγωνιστικότητας, ειδικά μετά το 2009, ενώ η μείωση του ΜΚΕ δεν είχε τα επιθυμητά αποτελέσματα όσον αφορά τη μείωση των εξαγόμενων τιμών, με αποτέλεσμα να συνεχίσει η ανοδική τους πορεία μέχρι και το 2011. Το γεγονός αυτό, όπως είναι εύκολα αντιληπτό, είναι απότοκο της ακαμψίας στην αγορά προϊόντων, της αύξησης των φόρων, των αυξημένων τιμών στην ενέργεια αλλά και της πιθανής αύξησης του περιθωρίου κέρδους (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144).

Ωστόσο, η τάση αυτή δείχνει να έχει πτωτικές τάσεις από το 2012. Όσον αφορά, το συνολικό μερίδιο της αγοράς, παράλληλα, δεν παρατηρείται κάμψη. Ενώ, από το 2008 όταν η άνοδος του δείκτη επιβραδύνεται, η απώλεια σε μερίδια αγοράς επιταχύνεται, γεγονός που αποτυπώνεται και στον συντελεστή συσχέτισης που είναι αρνητικός. Η επίδραση του δείκτη ανταγωνιστικότητας στο μερίδιο αγοράς συνδέεται πρωτίστως με τις χώρες της ζώνης του ευρώ, ενώ φαίνεται υποτυπώδης, γεγονός που αποτυπώνεται στο θετικό πρόσημο του συντελεστή συσχέτισης(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144).

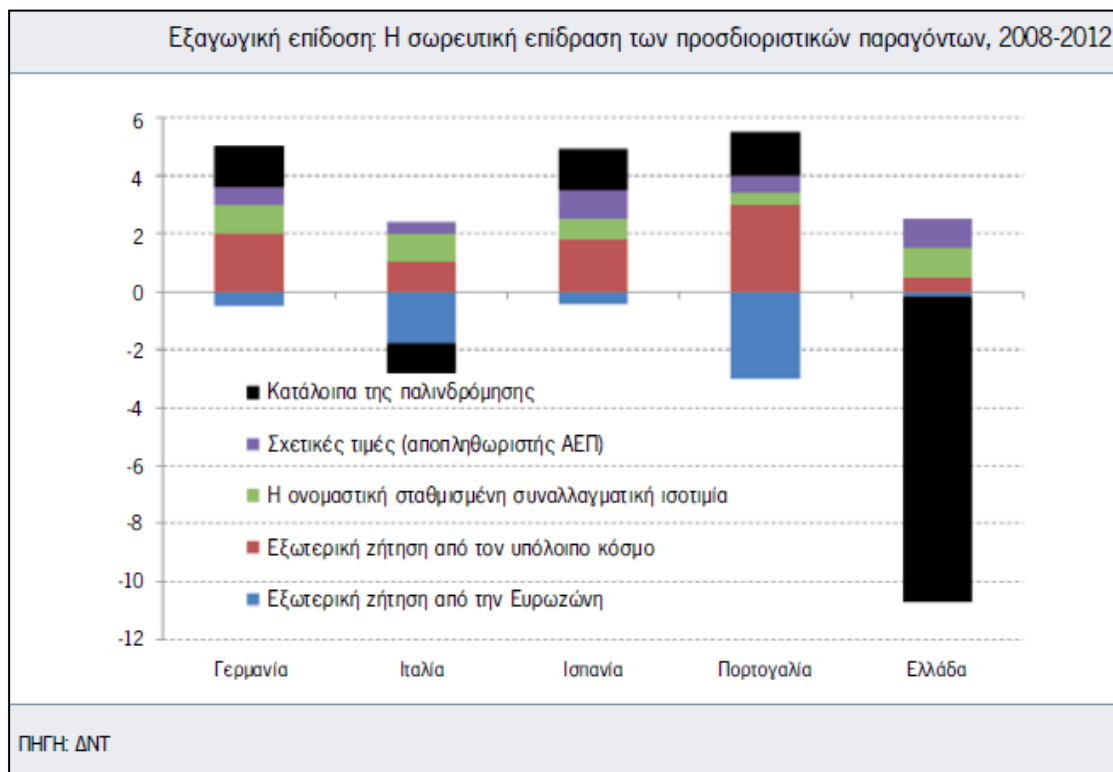
Η εξωτερική ζήτηση και ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή, αποτελούν βασικές μεταβλητές μιας τυπικής εξίσωσης για την εκτίμηση της εξαγωγικής επίδοσης και

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

εμφανίζονται με περιορισμένη επεξηγηματική ικανότητα, ιδιαίτερα όσον αφορά την ελληνική εξαγωγική επίδοση, κυρίως ως προς τις χώρες της ζώνης του ευρώ(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 141).

Τα ανωτέρω, επιβεβαιώνονται και μέσα από την εμπειρική ανάλυση. Χαρακτηριστικό είναι το παράδειγμα του ΔΝΤ, το οποίο σε πρόσφατη μελέτη σχετικά με τον προσδιορισμό των παραγόντων που διαμορφώνουν την εξαγωγική επίδοση των χωρών της ευρωζώνης καταδεικνύει σε μικρό βαθμό ερμηνευτικής ικανότητας της εξωτερικής ζήτησης και των σχετικών τιμών στην περίπτωση της Ελλάδας(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 141).

Διάγραμμα 5: Εξαγωγική Επίδοση: Η σωρευτική επίδραση των προσδιοριστικών παραγόντων (2008-2012)

Πηγή: Παπάζογλου, Χρ, 2015

Όπως παρατηρείται και στο ανωτέρω διάγραμμα, το οποίο καταγράφει τη σωρευτική επίδραση των προσδιοριστικών παραγόντων της εξαγωγικής επίδοσης για την περίοδο 2008-2012, η εξαγωγική επίδοση της Ελλάδας παρουσιάζεται σημαντικά μικρότερη από την αναμενόμενη, λαμβάνοντας υπόψιν τις μεταβολές στην εξωτερική ζήτηση και τις σχετικές τιμές. Τα κατάλοιπα της παλινδρόμησης, τα οποία

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

αναπαρίστανται στο σχήμα αντιπροσωπεύουν το μη ερμηνεύσιμο μέρος της εξίσωσης, το οποίο είναι ιδιαίτερα σημαντικό. Το γεγονός αυτό σημαίνει ότι οι παράγοντες, οι οποίοι δεν σχετίζονται με την τιμή έχουν άμεση επίδραση στην εξαγωγική επίδοση μιας χώρας και είναι εν πολλοίς υπεύθυνοι για τη στασιμότητα της (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144).

1.2 Ανταγωνιστικότητα «εκτός τιμής»

Πέρα από την τιμή και το μοναδιαίο κόστος εργασίας, σημαντικό ρόλο στην κατάταξη της διεθνούς ανταγωνιστικότητας διαδραματίζουν και άλλοι παράγοντες. Όπως αναφέρθηκε και ανωτέρω, η ανταγωνιστικότητα αποτελείται από πολλές συνιστώσες βάσει του World Economic Forum. Ειδικότερα, σημαντικοί κρίνονται οι 12 πυλώνες, αλλά και οι 110 μεταβλητές που αυτοί εξετάζουν. Επομένως, παρά την βελτίωση της ανταγωνιστικότητας ως προς την τιμή, μέσω της μείωσης του ΜΚΕ, η διεθνής ανταγωνιστικότητα παρέμεινε στάσιμη, γεγονός που οφείλεται σε μία σειρά άλλων παραγόντων.

Άλλωστε, όπως είδαμε και ανωτέρω, η εσωτερική υποτίμηση, ενδέχεται να μην επιφέρει αποτελέσματα σε μερικές περιπτώσεις. Αυτό που θεωρείται σημαντικό για την αύξηση της ανταγωνιστικότητας της χώρας θεωρείται η άρση των εμποδίων για τις επενδύσεις, η μείωση της γραφειοκρατίας και της διαφθοράς, η συρρίκνωση του δημοσίου τομέα, καθώς και η μείωση της φορολογίας, τα οποία αποτελούν και τις σημαντικότερες παθογένειες της ελληνικής περίπτωσης.

Οι παράγοντες αυτοί, αναλυτικότερα, εκκινούν από την τεχνογνωσία, την καινοτομία, αλλά και το θεσμικό πλαίσιο της χώρας. Αναλυτικότερα, σημαντικό ως προς την εξαγωγική δραστηριότητα της χώρας είναι το είδος των προϊόντων, τα οποία εξάγει, λαμβάνοντας υπόψιν παραμέτρους όπως την τεχνολογική εξέλιξη και την ποιότητα. Ειδικότερα, εξετάζουμε τον δείκτη του «αποκαλυπτόμενου συγκριτικού πλεονεκτήματος» του Balassa⁴ με σκοπό την σύγκριση του μεριδίου των εξαγωγών μιας κατηγορίας προϊόντος στη μεταποίηση στο σύνολο των εξαγωγών του κλάδου με το αντίστοιχο μερίδιο στην περίπτωση της ΕΕ (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 141). Για

⁴ Βλέπε: Bella Balassa, Trade Liberalisation and “Revealed” Comparative Advantage, The Manchester School, Vol. 33, pp. 99–123, May 1965 και Παπάζογλου Χρ. 2010, p. 1

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

να έχουμε συγκριτικό πλεονέκτημα, η τιμή θα πρέπει να είναι πάνω από τη μονάδα, γεγονός που δεν επιβεβαιώνει το κατωτέρω διάγραμμα.

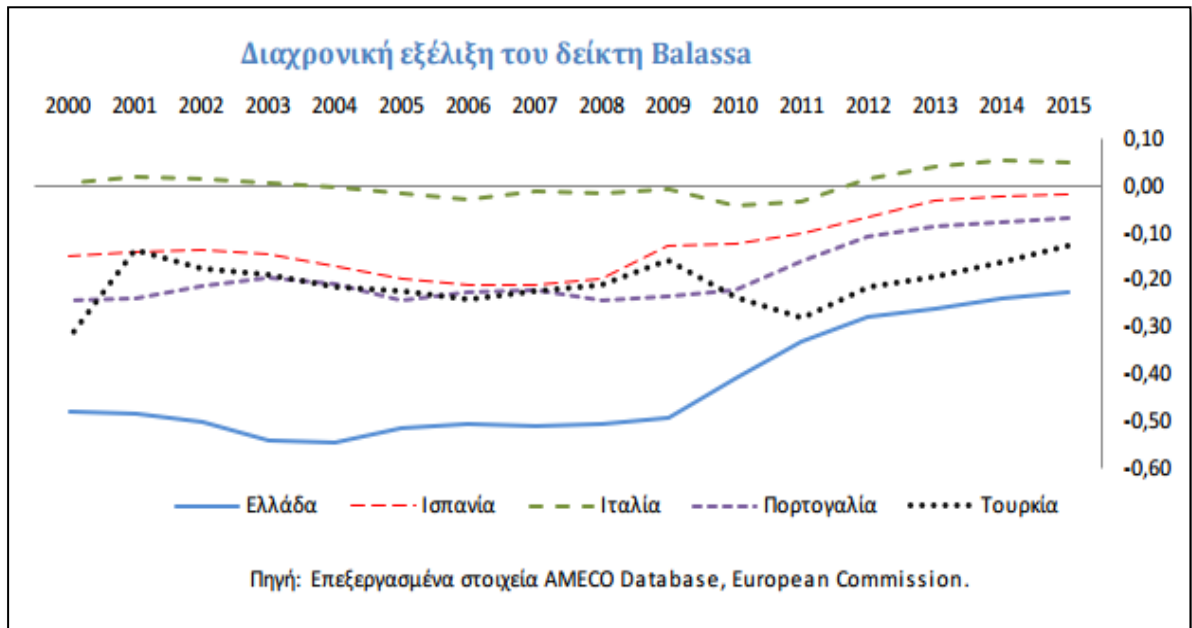
Στο κατωτέρω διάγραμμα συγκρίνονται πέντε χώρες και παρατηρείται, πως σε όλες ο δείκτης διεθνούς ανταγωνιστικότητας εμφανίζει αρνητικό πρόσημο, γεγονός που εκφράζει μια ανταγωνιστική ικανότητα που οδηγεί σε έλλειμμα στις συνολικές εμπορικές ανταλλαγές (Ζωγραφάκη Στ., Καστέλλη, Ι., 2015, σελ. 2). Στην Ελλάδα, ωστόσο, ο δείκτης Balassa έχει σημαντικά χαμηλότερη τιμή έναντι των υπολοίπων χωρών.

Τα ελλείμματα της περιόδου 2001-2008 θα μπορούσαν να συνδεθούν με την συρρίκνωση των διεθνώς εμπορεύσιμων αγαθών, καθώς και με την διόγκωση κλάδων που αφορούσαν τα μη εμπορεύσιμα αγαθά, γεγονός που είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία της μεταποίησης της παραγωγής από τα εμπορεύσιμα στα μη εμπορεύσιμα αγαθά. Περαιτέρω, σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε ο δανεισμός από το εξωτερικό, καθώς και η αυξημένη κατανάλωση στο εσωτερικό της χώρας (Ζωγραφάκη Στ., Καστέλλη, Ι., 2015, σελ. 2).

Η βελτίωση που εμφανίζει ο δείκτης μετά το 2009, οφείλεται κυρίως στη μείωση των εισαγωγών, γεγονός που έγκειται αφενός στη μείωση των επενδύσεων και της παραγωγής, αλλά και της πτώσης της ζήτησης εξαιτίας της μείωσης των εισοδημάτων. Παρότι, η περιοριστική δημοσιονομική πολιτική και οι προσαρμογές που υιοθετήθηκαν στην αγορά εργασίας, οδήγησαν σε μερική βελτίωση της ανταγωνιστικότητας μέσω της μείωσης του κόστους εργασίας, αυτό δεν αποτυπώθηκε στη βελτίωση του εμπορικού ισοζυγίου, με αποτέλεσμα η χώρα να επηρεάζεται από τις υφεσιακές επιπτώσεις της κρίσης και των δημοσιονομικών μέτρων, τα οποία συρρίκνωσαν την παραγωγή και τις επενδύσεις (Ζωγραφάκη Στ., Καστέλλη, Ι., 2015, σελ. 2).

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

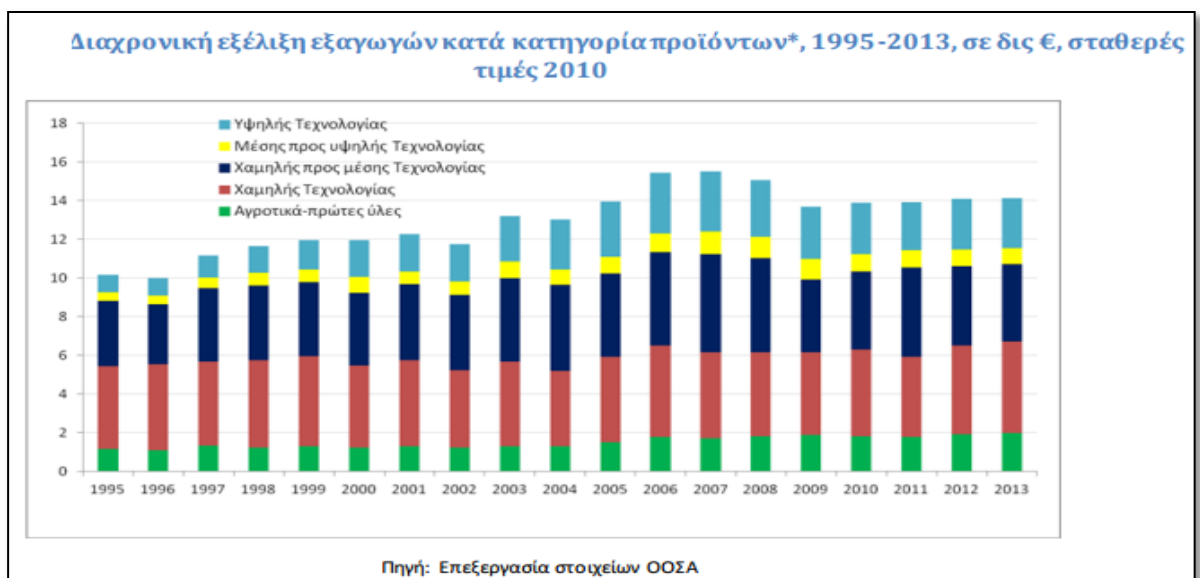
Διάγραμμα 6: Διαχρονική Εξέλιξη του Δείκτη Balassa

Πηγή: Επεξεργασμένα στοιχεία AMECO Database, European Commission, ΕΛΙΑΜΕΠ⁵

Ειδικότερα, εξετάζοντας τις εξαγωγές τις χώρες καθίσταται εμφανές, ότι αυτές στερούνται υψηλής τεχνογνωσίας, εστιάζοντας περισσότερο σε προϊόντα χαμηλής ή μέσης τεχνολογίας.

Διάγραμμα 7: Διαχρονική εξέλιξη των εξαγωγών κατά κατηγορία προϊόντων, 1995-2013

Πηγή: ΟΟΣΑ, ΕΛΙΑΜΕΠ

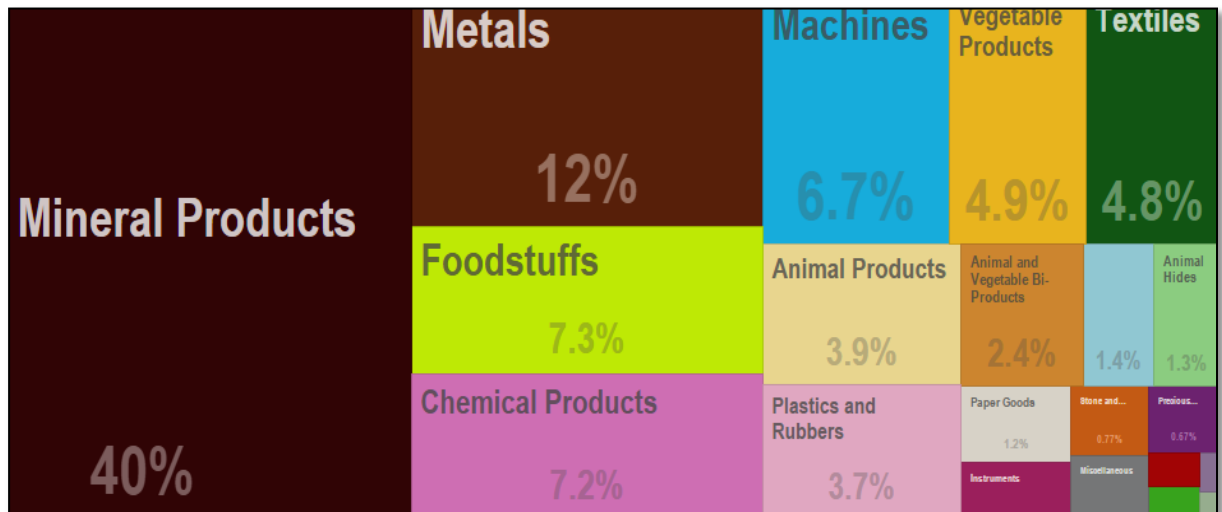
⁵ Ο δείκτης Balassa μετρά το εμπορικό ισοζύγιο σε σχέση με το συνολικό διεθνές εμπόριο μιας χώρας ή ενός κλάδου και παίρνει τη μορφή $b_i = (X_i - M_i) / (X_i + M_i)$, όπου X_i , M_i εξαγωγές και εισαγωγές αντίστοιχα. Η τιμή του δείκτη λαμβάνει τιμές μεταξύ -1 και +1. (Ζωγραφάκη Στ., Καστέλλη, Ι., 2015, p. 2).

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Τα προβλήματα της χώρας στη μεταποίηση και η καθυστέρηση της τεχνολογικής εξέλιξης αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες στην εξέλιξη της ελληνικής ανταγωνιστικότητας. Η Ελλάδα παρουσιάζει συγκριτικό πλεονέκτημα στους πιο παραδοσιακούς κλάδους της μεταποίησης, όπως τρόφιμα, καπνός, κλωστοϋφαντουργία και ένδυση, βασικά μέταλλα, καθώς και επεξεργασία πετρελαίου, όπου τα περισσότερα προϊόντα είναι χαμηλής τεχνολογίας, ενώ ορισμένα ανήκουν στην κατηγορία της μεσαίας-χαμηλής τεχνολογίας (Ζωγραφάκη Στ., Καστέλλη, Ι., 2015, σελ. 5). Από την άλλη πλευρά, στα περισσότερα προϊόντα υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας, όπως υπολογιστές, ηλεκτρονικές συσκευές και οπτικά προϊόντα, φαρμακευτικά προϊόντα, μέσα μεταφοράς, ηλεκτρικές συσκευές, μηχανές και εξοπλισμός και χημικά προϊόντα, η χώρα παρουσιάζει συγκριτικό μειονέκτημα έναντι των χωρών της ΕΕ (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 141).

Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από το ανωτέρω διάγραμμα, καθώς και αν εξεταστούν οι εξαγωγές της χώρας, οι οποίες όπως παρατηρούμε εστιάζουν στους εξής τομείς:

Πίνακας 11: Εξαγωγές της χώρας

Πηγή: Atlas.media.mit.edu, 2016

Η Ελλάδα εμφανίζεται να έχει συγκριτικό πλεονέκτημα έναντι της ΕΕ-27 στα προϊόντα μεταποίησης χαμηλού και μεσαίου - χαμηλού τεχνολογικού περιεχομένου. Αντίθετα, στερείται συγκριτικού πλεονεκτήματος στα αντίστοιχα προϊόντα υψηλής και μεσαίας-υψηλής τεχνολογίας. Ειδικότερα, βλέπουμε πως για το 2016 τα εξαγωγικά προϊόντα της χώρας ήταν τα ορυκτά, τα μέταλλα, προϊόντα που

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

σχετίζονται με τη διατροφή, χημικά και σε μικρότερο βαθμό μηχανήματα, προϊόντα προερχόμενα από ζώα, καθώς και πλαστικά.

Όσον αφορά την περίοδο της κρίσης όπως καθίσταται εμφανές και από το Διάγραμμα 7, ενώ ελήφθησαν μέτρα σχετικά με τη μείωση του μοναδιαίου κόστους εργασίας, αυξάνεται η συμμετοχή των αγροτικών προϊόντων και των προϊόντων χαμηλότερης τεχνολογίας, ενώ αντίθετα μειούμενη βαίνει η συμμετοχή των προϊόντων χαμηλής προς μέσης, μέσης προς υψηλής και υψηλής τεχνολογίας (Ζωγραφάκη Στ., Καστέλλη, Ι., 2015, σελ. 5).

Η μειωμένη ανταγωνιστικότητα της χώρας, επομένως, σε προϊόντα υψηλής τεχνολογίας είναι ένας από τους καθοριστικούς παράγοντες που συντελούν στον περιορισμό της διείσδυσης των εξαγωγών στις ανεπτυγμένες αγορές (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144). Η μείωση και η καθυστέρηση αυτού του δείκτη έχει σημαντικά αποτελέσματα για το σύνολο της οικονομίας μίας χώρας. Για το λόγο αυτό, σημαντική είναι η ανάδυση της σημασίας της έρευνας και της ανάπτυξης (R&D), τα οποία παρέχουν τη δυνατότητα στις εγχώριες επιχειρήσεις να βελτιώσουν την ποιότητα των προϊόντων τους. Σε χώρες με ατελή ανταγωνισμό, η βελτίωση της εξαγωγικής επίδοσης μέσω της καινοτομίας καθίσταται ευκατάρια, ενώ η καινοτομία υποδηλώνει μια πιο αποτελεσματική κατασκευή του προϊόντος με αποτέλεσμα τη βελτίωση της παραγωγικότητας. Επομένως, η δεύτερη θα μπορούσαμε να πούμε πως εστιάζει στην ανταγωνιστικότητα μέσω της μείωσης των τιμών των παραγόμενων προϊόντων.

Όπως είδαμε και ανωτέρω, οι ελληνικές εξαγωγές χαρακτηρίζονται ως επί το πλείστον από προϊόντα χαμηλής και μεσαίας-χαμηλής τεχνολογίας, γεγονός που αποτελεί μεταξύ άλλων, αποτέλεσμα της χαμηλής δαπάνης για έρευνα και ανάπτυξη (R&D). Αυτός είναι ένας αρκετά σημαντικός περιορισμός όσον αφορά τη διείσδυση των προϊόντων στις διεθνείς αγορές, γεγονός που μάλιστα επιβεβαιώνεται από το γεγονός ότι, η ανάκαμψη των ελληνικών εξαγωγών μετά το 2009 είχε ως προορισμό κυρίως τις αγορές των αναπτυσσόμενων χωρών και σε πολύ μικρότερο βαθμό τις ανεπτυγμένες ευρωπαϊκές αγορές, παρά τη σημαντική μείωση του κόστους παραγωγής⁶.

⁶ Πιο συγκεκριμένα, αρκετοί ερευνητές αποδεικνύουν ότι οι δαπάνες για R&D παίζουν καθοριστικό ρόλο, καθώς επηρεάζουν την εξωτερική ζήτηση σε προϊόντα μεσαίας-υψηλής και υψηλής τεχνολογίας. Σε προϊόντα χαμηλής τεχνολογίας, δαπάνες για R&D και η ανάπτυξη νέων πατέντων επηρεάζουν

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

1.3 Ξένες Άμεσες Επενδύσεις

Η εισροή Ξένων Άμεσων Επενδύσεων είναι ευρέως αποδεκτό πως επιφέρει σημαντικά οφέλη στις χώρες υποδοχής, κυρίως μέσα από την παροχή τεχνογνωσίας, συμβάλλοντας κατά αυτόν τον τρόπο στην ποιοτική αναβάθμιση της παραγωγικής βάσης, αλλά και την εν γένει βελτίωση της παραγωγικότητας μίας χώρας. Οι εισρεόμενες ΞΑΕ⁷ εξαρτώνται από πολλά κριτήρια, τα οποία σχετίζονται αφενός με τις τιμές και το μοναδιαίο κόστος εργασίας μίας χώρας, αλλά και με το γενικότερο θεσμικό πλαίσιο που αυτή παρέχει(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 152).

Ειδικότερα, για να εξετάσουμε τις επιδράσεις που αυτές έχουν στην οικονομία πρέπει να τις διακρίνουμε σε «οριζόντιες» και «κάθετες». Ιδιαίτερη έμφαση δίδεται ειδικότερα στις ΞΑΕ κάθετης ολοκλήρωσης, οι οποίες πιστεύεται πως ενισχύουν τις ροές διεθνούς εμπορίου μέσα από τη χρήση διαφορετικών χωρών με σκοπό την παραγωγή ενός προϊόντος και την αξιοποίηση των διαφορών στις αμοιβές των συντελεστών παραγωγής. Γενικότερα η ύπαρξη ΞΑΕ κάθετης μορφής συνήθως διευρύνει την εισαγωγή ενδιάμεσων αγαθών αυξάνοντας έτσι το εισαγωγικό περιεχόμενο (import content) των εξαγωγών. Η θεαματική άνοδος του διεθνούς εμπορίου και των ΞΑΕ την τελευταία δεκαετία σε μεγάλο βαθμό αντανακλούν το γεγονός ότι οι πολυεθνικές επιχειρήσεις έχουν διευρύνει τα διεθνή δίκτυα παραγωγής ανταλλάσσοντας ενδιάμεσα και τελικά αγαθά σε παγκόσμιο επίπεδο. Το 60% του παγκόσμιου εμπορίου σήμερα αφορά συναλλαγές σε ενδιάμεσα αγαθά. Τα συστήματα αυτά των δικτύων παραγωγής που διαμορφώνουν την αλυσίδα παραγωγής από το πρώτο στάδιο στο τελευταίο και είναι εγκαταστημένα σε διαφορετικές χώρες είναι γνωστά ως παγκόσμιες αλυσίδες (προστιθέμενης) αξίας (global value chains) (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 152)⁸. Οι παγκόσμιες αλυσίδες αξίας συνήθως οργανώνονται από πολυεθνικές με την μετακίνηση των ενδιάμεσων και τελικών αγαθών να γίνεται εντός του δικτύου των θυγατρικών εταιρειών και αυτό βέβαια αντανακλά τον ολοένα και πιο σημαίνοντα ρόλο των πολυεθνικών εταιριών και την

κυρίως την εξωτερική ζήτηση μέσω της μείωσης της τιμής, ενισχύοντας έτσι την ανταγωνιστικότητα ως προς την τιμή(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 149-150).

⁷ Ξένες Άμεσες Επενδύσεις

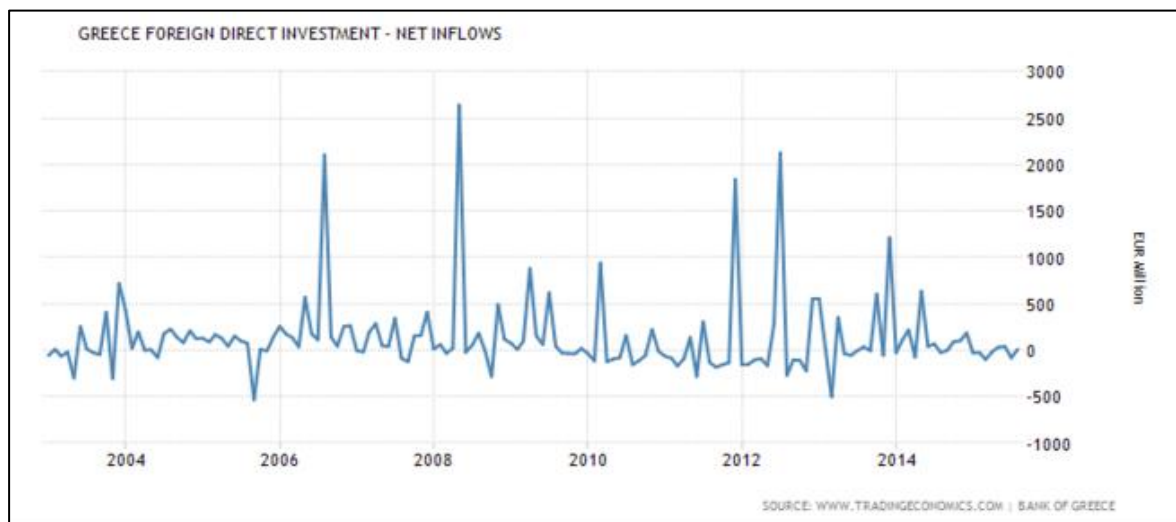
⁸ Για τον ορισμό των ΞΑΕ και τον τρόπο αρωγής στην οικονομία βλέπε και Παπάζογλου Χρ. 2010, σελ. 133-162

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

αυξανόμενη επιρροή τους στη διαμόρφωση των παγκόσμιων εμπορικών ροών(Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 152).

Όσον αφορά την ελληνική περίπτωση σημαντική είναι η απουσία σημαντικών εισροών ΞΑΕ. Η χαμηλή προσέλκυση ΞΑΕ από την Ελλάδα αποτυπώνεται κατωτέρω, όπου καταγράφεται ο μέσος όρος των εισροών για ΞΑΕ, ως ποσοστό του ΑΕΠ, την περίοδο 2003-2014. Από αυτό προκύπτει ότι παρότι κατά περιόδους έχουν σημειωθεί σημαντικές ξένες επενδύσεις στη χώρα, αυτές αποτελούν μεμονωμένες περιπτώσεις με τον ρυθμό τους να βρίσκεται αρκετά χαμηλά, ειδικά στα μετά την κρίση χρόνια, με μόνη εξαίρεση το 2012 και τις αρχές του 2013.

Διάγραμμα 8: Εισρεόμενες Ξένες Άμεσες Επενδύσεις στην Ελλάδα

Πηγή: *tradingeconomics.com*

Ωστόσο για να κατανοήσουμε τη σημασία αυτών των επενδύσεων, σημασία έχει να τις εξετάσουμε ως ποσοστό του ΑΕΠ της χώρας.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Διάγραμμα 9: Ξένες Άμεσες Επενδύσεις ως ποσοστό του ΑΕΠ στην Ελλάδα

Πηγή: *tradingeconomics.eu*

Όπως γίνεται αντιληπτό από τα δύο ανωτέρω διαγράμματα οι ΞΑΕ στην χώρα είναι πολύ μικρές, πολλώ μάλλον ως προς το ΑΕΠ της χώρας. Συγκεκριμένα για το έτος 2015, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 8, είναι σχεδόν μηδενικές. Το γεγονός αυτό γίνεται αντιληπτό και από τη συμμετοχή της χώρας στις παγκόσμιες αλυσίδες αξίας. Οι σχετικά ανοικτές οικονομίες με υψηλά επίπεδα ΞΑΕ είναι εκείνες των οποίων οι εξαγωγές (αλλά και η εγχώρια κατανάλωση) έχουν υψηλή εισαγόμενη προστιθέμενη αξία. Αυτό ισχύει κυρίως στις πιο μικρές οικονομίες, καθώς οι μεγάλες διαθέτουν οι ίδιες σημαντικές ποσότητες πρώτων υλών (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 154).

Η αποτελεσματικότητα, λοιπόν, των ΞΑΕ στην ενίσχυση των εξαγωγών εξαρτάται σε σημαντικό βαθμό από την κλαδική κατανομή τους. Άλλωστε, τα παγκόσμια δίκτυα αξιών αφορούν κατά κύριο λόγο τη μεταποίηση και μάλιστα προϊόντα υψηλής τεχνολογίας. Επομένως, έχει ιδιαίτερη σημασία αν οι εισροές κατευθύνονται προς τη βιομηχανία και τα εμπορεύσιμα αγαθά γενικότερα. Οι ΞΑΕ στα εμπορεύσιμα αγαθά συμβάλλουν στην αύξηση των εξαγωγών διαχρονικά, ενώ το αντίστοιχο δεν ισχύει στην περίπτωση που κατευθύνονται στα μη εμπορεύσιμα αγαθά. Μάλιστα, οι ΞΑΕ στα μη εμπορεύσιμα συνήθως διογκώνουν την εγχώρια ζήτηση και αυξάνουν τις εισαγωγές (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 154).

Ταυτόχρονα, εξίσου σημαντικό ρόλο στην προσέλκυση των ΞΑΕ, φαίνεται πως διαδραματίζουν και άλλοι παράγοντες, οι οποίοι εν γένει αναφέρονται και ανωτέρω,

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

αποτελώντας και τις παραμέτρους που συνθέτουν την κατάταξη της ανταγωνιστικότητας βάσει του World Economic Forum. Εκτενέστερα, σημαντικοί είναι οι παράγοντες που σχετίζονται με τους θεσμούς, τις υποδομές αλλά και εν γένει το περιβάλλον μίας χώρας. Σημαντικά ως προς αυτό, θεωρούνται το φορολογικό καθεστώς, η γραφειοκρατία των επιχειρήσεων, αλλά και η διαφθορά, τα οποία και παίζουν καθοριστικό ρόλο στη χώρα.

2. Το διττό πρόβλημα της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας

Η ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας όπως είδαμε έχει δεχθεί σημαντική ύφεση. Οι λόγοι είναι αρκετοί, ωστόσο δύο φαίνεται να είναι οι σημαντικότεροι. Αρχικά, η αύξηση του μοναδιαίου κόστους εργασίας στο χώρο των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών, ξεπέρασε αρκετά την αύξηση της παραγωγικότητας. Το γεγονός αυτό είχε ως αποτέλεσμα την αύξηση των τιμών των μη εμπορεύσιμων αγαθών σε σχέση με τα εξαγώγιμα, οδηγώντας σε μια εσωτερική μετανάστευση κεφαλαίου και εργασίας από τομείς παραγωγής εξαγώγιμων προϊόντων σε τομείς παροχής υπηρεσιών εγχώριας κατανάλωσης. Αναλυτικότερα, η επιδείνωση των όρων ανταλλαγής μεταξύ εξαγώγιμων και μη προϊόντων αριθμεί περί το 60% της απώλειας της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας κατά τα τελευταία δέκα έτη (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 372).

Ένα δεύτερο πρόβλημα το οποίο εντοπίζεται είναι η ισχυρή ανατίμηση του ευρώ κατά τα πρώτα χρόνια της δημιουργίας του, σε συνδυασμό με την αύξηση του κόστους εργασίας στην Ελλάδα, γεγονός που οδήγησε σε μείωση της ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών σε σχέση με τους κύριους εμπορικούς εταίρους της χώρας. Ο παράγοντας αυτός εξηγεί την απώλεια κατά 40% που παρατηρήθηκε από το 2000-2009 (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 373).

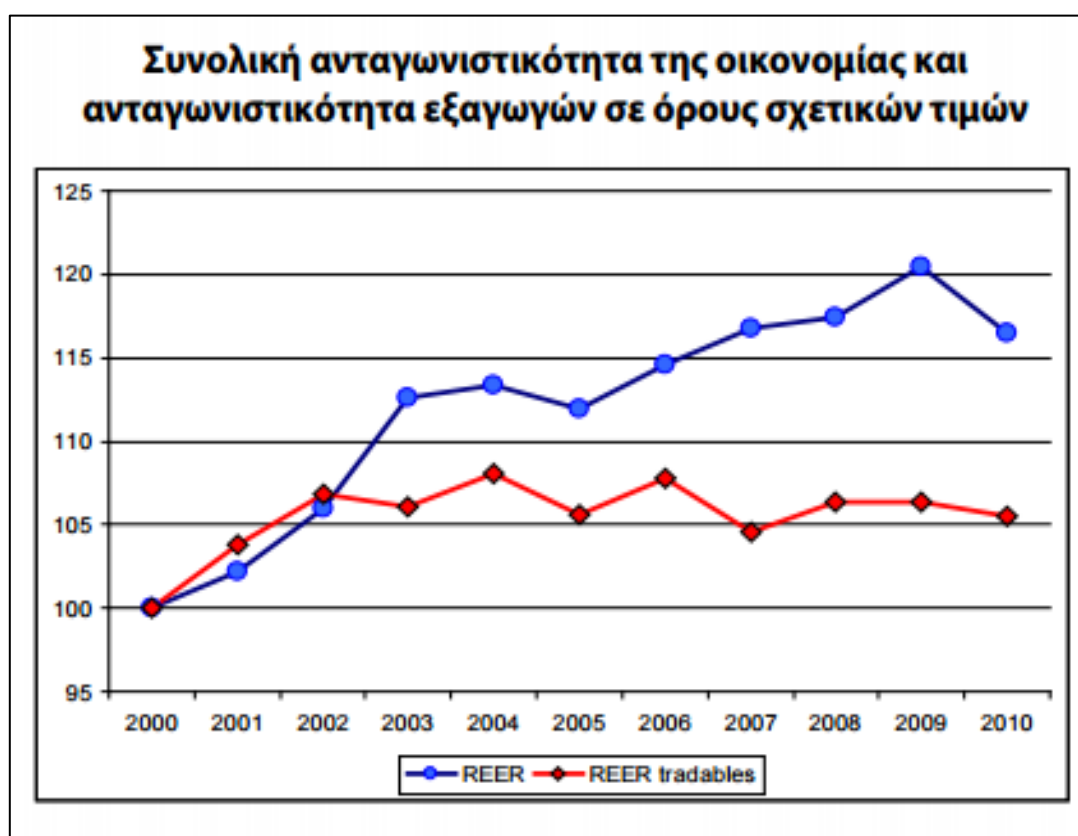
Τα ανωτέρω γίνονται διακριτά και στο κατωτέρω διάγραμμα, το οποίο έχει κατασκευασθεί από τον Δημήτρη Μαλλιαρόπουλο στα πλαίσια του κεφαλαίου «Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ». Σε αυτό παρατηρούμε την πορεία του συνολικού δείκτη

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ανταγωνιστικότητας (REER) όλης της οικονομίας και του δείκτη ανταγωνιστικότητας των εξαγωγών (REER tradables).

Βάσει αυτού βλέπουμε την ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών, αλλά και τη συνολική ανταγωνιστικότητα να βαίνουν μειούμενες από τα πρώτα χρόνια ένταξης της οικονομίας στην ευρωζώνη. Για τον δείκτη ανταγωνιστικότητας όλης της οικονομίας ο Μαλλιάρopoulos έχει χρησιμοποιήσει τον δείκτη της Ameco (Eurostat) με βάση τον αποπληθωριστή του ΑΕΠ. Ενώ η ανταγωνιστικότητα των εξαγωγών σε όρους σχετικών τιμών μειώθηκε κατά 7%, η συνολική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας μειώθηκε κατά 17% έως το 2009. Η διαφορά είναι ακριβώς η αύξηση των τιμών των μη εμπορεύσιμων έναντι των εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών κατά 10% (Μαλλιάρopoulos, Δ., 2015, σελ. 373-4).

Διάγραμμα 10: Συνολική ανταγωνιστικότητα της οικονομίας και ανταγωνιστικότητα εξαγωγών σε όρους σχετικών τιμών

Πηγή: Eurobank

ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ

1. Τρόποι ενίσχυσης της ελληνικής ανταγωνιστικότητας

Η οικονομική κρίση, όπως αυτό καθίσταται εμφανές από τα ανωτέρω, έχει επηρεάσει την ελληνική οικονομία σε μεγάλο βαθμό. Η διόγκωση του χρέους, αλλά και η μείωση της ανταγωνιστικότητας λόγω αυξημένων τιμών στα προϊόντα, καθιστά την εσωτερική υποτίμηση επιτακτική. Οι εκτιμήσεις των συνήθων δεικτών ανταγωνιστικότητας δείχνουν ότι το μέγεθος της απαραίτητης εσωτερικής υποτίμησης είναι μεγάλο, με τις τιμές και τους μισθούς να πρέπει να μειωθούν έως και κατά 20-30% (Μαλλιαρόπουλος, Δ., 2015, σελ. 374-375). Ο λόγος αυτός, οδηγεί τις αγορές σε επιφυλακτικότητα, όσον αφορά τις προοπτικές ανάκαμψης της ελληνικής οικονομίας χωρίς την αντίστοιχη αναδιάρθρωση χρέους, καθότι όπως είδαμε μία μείωση στους μισθούς δε θα μπορούσε να αποτελέσει τη λύση χωρίς το συνδυασμό άλλων διαρθρωτικών μέτρων.

Ο στόχος της χώρας για επίτευξη υψηλών ρυθμών διατηρήσιμης ανάπτυξης δεν δύναται να καταστεί εφικτός εάν δεν παρατηρηθεί ενίσχυση της εξωστρέφειας της ελληνικής οικονομίας. Παρά τη σημασία της ανταγωνιστικότητας ως προς την τιμή, η χαμηλή εξαγωγική επίδοση της χώρας κυρίως προς τις ανεπτυγμένες χώρες εκκινεί από διαρθρωτικά προβλήματα που μαστίζουν την ελληνική παραγωγή (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 144). Ειδικότερα, αξίζει να εστιάσουμε στην μεταφορά των πόρων σε μη εμπορικούς κλάδους, η οποία παρατηρήθηκε ανωτέρω, καθώς και την έλλειψη ανάπτυξης στην παραγωγή προϊόντων υψηλής τεχνολογίας.

Η οικονομία της χώρας βρίσκεται σε μία σημαντική καμπή της ιστορίας της. Η ανάπτυξη της τελευταίας δεκαετίας, η οποία προήρθε κυρίως από την κατανάλωση, συνοδεύτηκε από συσσώρευση των εμπορικών ελλειμμάτων και του εξωτερικού χρέους, με αποτέλεσμα την ύφεση των επενδύσεων εξαιτίας της οικονομικής αβεβαιότητας. Για να μπορέσει η Ελλάδα να μειώσει το εξωτερικό χρέος και να επανέλθει στις διεθνείς κεφαλαιαγορές με τον λιγότερο επώδυνο τρόπο, επιτακτικό κρίνεται να γίνει πιο ανταγωνιστική και να δημιουργήσει σύντομα εμπορικά πλεονάσματα ικανά να επαναφέρουν το εξωτερικό χρέος σε μια καθοδική τροχιά σε βάθος χρόνου.

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Σημαντικό να αναφερθεί είναι πως η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στη ζώνη του ευρώ είναι μικρότερη από ό,τι πιστεύουν οι αγορές, με αποτέλεσμα, η απαραίτητη «εσωτερική υποτίμηση» για να επανέλθει η ελληνική οικονομία σε αναπτυξιακή τροχιά, να μην είναι τόσο μεγάλη όσο παρουσιάζεται συχνά από οικονομολόγους και αναλυτές. Ενώ, είναι ευρέως αποδεκτό ότι η σημαντική μείωση των πραγματικών μισθών το 2010 έχει ήδη τονώσει την ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας σε κάποιο βαθμό (Μαλλιάρopoulos, Δ., 2015, σελ. 374-375).

Επιπλέον, η ανταγωνιστικότητα σε μεγάλο βαθμό εξαρτάται από την παραγωγικότητα, καθώς όπως είδαμε και στο πρώτο κεφάλαιο, η αύξηση της παραγωγής ανά εργαζόμενο μειώνει το μοναδιαίο κόστος εργασίας. Η παραγωγικότητα της ελληνική οικονομίας έχει αυξηθεί κατά μέσο όρο 2,4% ετησίως την τελευταία δεκαετία, έναντι 0,8% ετησίως στην ΕΕ των 16, γεγονός που αντανακλάται και από τους υψηλούς ρυθμούς μεταβολής των επενδύσεων: 7% ετησίως στην Ελλάδα έναντι 3,5% στην ΕΕ των 16 (Μαλλιάρopoulos, Δ., 2015, σελ. 374-375).

Για να καταστεί δυνατή η αύξηση της ανταγωνιστικότητας, σημαντικές κρίνονται οι διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις που αναφέρθηκαν και ανωτέρω. Ειδικότερα, σημαντική είναι η ενίσχυση των κλάδων στην μεταποίηση, όπου η χώρα θα μπορούσε να διαμορφώσει ένα συγκριτικό πλεονέκτημα μέσα από την εισαγωγή προηγμένης τεχνολογίας και την βελτίωση της ποιότητας και της καινοτομίας. Ενώ, εξίσου σημαντικά αποτιμώνται η ενίσχυση της προσπάθειας και υιοθέτησης μέτρων για προσέλκυση άμεσων ξένων επενδύσεων, αλλά και η βελτίωση του περιβάλλοντος και η ισχυροποίηση του θεσμικού πλαισίου εντός του οποίου δραστηριοποιούνται οι επιχειρήσεις (Παπάζογλου, Χρ, 2015, σελ. 146). Ειδικότερα, σημαντική κρίνεται η μείωση της γραφειοκρατίας, η σταθερότητα του πολιτικού συστήματος, αλλά και η έμφαση στην εκπαίδευση και την έρευνα.

Η ανάκτηση της χαμένης ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας δεν αφορά αποκλειστικά τους Έλληνες εξαγωγείς, καθώς η επιδείνωση του ελλείμματος του Ισοζυγίου Τρεχουσών Συναλλαγών την τελευταία δεκαετία δεν οφείλεται μόνο στην απώλεια διεθνούς ανταγωνιστικότητας των ελληνικών εξαγωγών, αλλά και στη

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

μεταφορά σημαντικών παραγωγικών πόρων από τον τομέα των εμπορεύσιμων στον τομέα των μη εμπορεύσιμων αγαθών και υπηρεσιών. Για να γίνει η ελληνική οικονομία πιο εξωστρεφής, πρέπει να επανέλθουν σταδιακά παραγωγικοί πόροι (κεφάλαιο, τεχνολογία και εργασία) σε κλάδους και εταιρείες με εξαγωγικό προσανατολισμό. Παράλληλα με τη μείωση του δημόσιου τομέα, απαιτούνται τολμηρές διαρθρωτικές πολιτικές που αποσκοπούν στη μεγαλύτερη ευελιξία των αγορών εργασίας και προϊόντων και στη δημιουργία κινήτρων για τον αναπροσανατολισμό επενδύσεων σε κλάδους με ισχυρή εξωστρέφεια. (Μαλλιάρη, Δ., 2015, σελ. 365-366).

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφία στα ελληνικά

Αναστασάτος Τ., Χαρδούβελλης, Γκ. (2014) «*Η μακροοικονομική ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας*» στο *Επιμ. Γκόρτσος, Χρ., Χαρδούβελλης Γκ., Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών: «Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής»* (σελ. 97-119)

Γράτσος Γ. (2014), «*Αναπτυξιακή εθνική ναυτιλιακή στρατηγική*» στο *Επιμ. Γκόρτσος, Χρ., Χαρδούβελλης Γκ., Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών: «Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής»* (σελ. 239-256)

Δαμιανός Δ., Βλάχος Γ., (2014), «*Περί μίας εθνικής στρατηγικής για τη γεωργία και τα τρόφιμα*» στο *Επιμ. Γκόρτσος, Χρ., Χαρδούβελλης Γκ., Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών: «Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής»* (σελ. 179-190)

Έκθεση του Διοικητή για το έτος (2015), Τράπεζα της Ελλάδος, Φεβρουάριος 2016, Αθήνα

Ζωγραφάκης Στ., Καστέλλη, Ι., (2015), Φεβρουάριος, *Είναι αλήθεια ότι η μείωση του μισθολογικού κόστους αρκεί για τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας;*, Κατανοώντας Την Ελληνική Κρίση, Παρατηρητήριο για την Κρίση, ΕΛΙΑΜΕΠ

Ζωγραφάκης, Σ., «Οι επιδόσεις της γεωργίας σήμερα. Μακροοικονομική επισκόπηση», Ημερίδα: «Επιστροφή στη γεωργία; Μύθοι και πραγματικότητα», Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας & Ανάπτυξης, Π.Μ.Σ. Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη & Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 6 Ιουνίου 2012.

Ιωακείμογλου Η., (2008), *Η ελληνική οικονομία 1960-2007: Ανάπτυξη, παραγωγική δομή και αγορά εργασίας*

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Καρανικόλας, Π., «Οι εισοδηματικές επιδόσεις των αγροτικών εκμεταλλεύσεων και νοικοκυριών», Ημερίδα: «Επιστροφή στη γεωργία; Μύθοι και πραγματικότητα», Τμήμα Αγροτικής Οικονομίας & Ανάπτυξης, Π.Μ.Σ. Ολοκληρωμένη Ανάπτυξη & Διαχείριση του Αγροτικού Χώρου, Γεωπονικό Πανεπιστήμιο Αθηνών, 6 Ιουνίου 2012.

Κορρές, Γ., Κόκκινου, Α. and Τσομπάνογλου, Γ. (2016). Ελληνική Οικονομία: Δομή-Διάρθρωση, Δημόσιο Χρέος και Προοπτικές Ανάπτυξης.

Μαλλιαρόπουλος, Δ. (2015), «Η απώλεια ανταγωνιστικότητας της ελληνικής οικονομίας μετά την είσοδο της χώρας στην ΟΝΕ» στο Επιμ. Γκόρτσος, Χρ., Χαρδούβελλης Γκ., *Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών: "Η διεθνής κρίση, η κρίση στην ευρωζώνη και το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα"* (σελ. 359-376)

Μαρούλης, (2014) «Διεθνής ανταγωνιστικότητα - ισοζύγιο πληρωμών: Κρίση και ανάπτυξη» στο Επιμ. Γκόρτσος, Χρ., Χαρδούβελλης Γκ., (2015) *Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών: «Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής»* (σελ. 73-95)

Μηλιός, Γ., (2010), *Η ελληνική οικονομία κατά τον 20ο αιώνα*, στο Επιμ. Μουσιδης Α., Σακελλαρόπουλος Σπ., Αποστολοπούλου Μ., (2010) *Συλλογικός τόμος, Η Ελλάδα στον 19ο και 20ο αιώνα: εισαγωγή στην ελληνική κοινωνία, Τόπος (Μοτίβο Εκδοτική), Αθήνα*

Μουτσάτσος, Δ., (2004), *Πολυμερείς εμπορικές διαπραγματεύσεις στον Π.Ο.Ε. και προϊόντα Ποιότητας*. Υπ. Γεωργίας.

Ντάντσεβ, Σ., Ντεμιάν Η., (2013), *Η Συμβολή Της Ποντοπόρου Ναυτιλίας Στην Ελληνική Οικονομία: Επιδόσεις Και Προοπτικές*, Ίδρυμα Οικονομικών & Βιομηχανικών Ερευνών, Αθήνα

Παπάζογλου Χρ. (2010), *Εισαγωγή στη Διεθνή Οικονομική, Συμεών, Αθήνα* (σελ. 1-29, 279-280)

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Παπάζογλου Χρ. (2015), «Ελληνική εξαγωγική επίδοση: Ανταγωνιστικότητα και ξένες άμεσες επενδύσεις» στο Επιμ. Γκόρτσος, Χρ., Χαρδούβελλης Γκ., *Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών: "Η διεθνής κρίση, η κρίση στην ευρωζώνη και το ελληνικό χρηματοπιστωτικό σύστημα"* (σελ.137-158)

Σιγάλα Μ, Χρήστου Ε., (2014), «Από τον μαζικό τουρισμό στον τουρισμό της εμπειρίας» στο Επιμ. Γκόρτσος, Χρ., Χαρδούβελλης Γκ., *Συλλογικός Τόμος της Ελληνικής Ένωσης Τραπεζών: «Ανταγωνιστικότητα για ανάπτυξη: Προτάσεις πολιτικής»* (σελ. 191-206)

Χλέτσος, Μ. (2008), Ανταγωνιστικότητα – Επιχειρηματικότητα – Εξωστρέφεια της ελληνικής οικονομίας

Βιβλιογραφία στα αγγλικά

Agriculture and Agri-food Canada, “Agri-food Past, Present & Future Report. Greece”, The Government of Canada, November 2012.

Atkinson, R. (2016). Competitiveness, Innovation and Productivity: Clearing up the Confusion. *The Information Technology & Innovation Foundation*, [online] August 2013. Available at: <http://www2.itif.org/2013-competitiveness-innovation-productivity-clearing-up-confusion.pdf> [Accessed 12 Sep. 2016].

Atlas.media.mit.edu, (2016). *OECD - Greece (GRC) Exports, Imports, and Trade Partners*. [online] Available at: <http://atlas.media.mit.edu/en/profile/country/grc/#Exports> [Accessed 19 Jul. 2016].

Center for Rural Affairs, “Profitable Practices and Strategies for a New Generation”, Center for Applied Rural Innovation, University of Nebraska, 2002.

Christou, E., (2011a), Exploring the impact of visitor satisfaction on loyalty towards a specific destination, *Acta Turistica*, 23(1), 7-25.

Durand, M. and Giorno, C. (n.d.). *Indicators of international competitiveness: Conceptual Aspects And Evaluation*

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

European Commission, “Agricultural Trade Statistics 2002 - 2011- Annex 4: Definitions of Agricultural Bulk, Intermediate, Consumer Oriented and Other products as defined in the Combined Nomenclature”, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, 2013 d.

European Commission (2012), “Competitiveness And External Imbalances Within The Euro Area.” In: European Commission, *Quarterly Report on the Euro Area*, vol. 8, No. 1.

European Commission, “How many people work in agriculture in the European Union? An answer based on Eurostat data sources” EU Agricultural Economic Briefs, No 8 July 2013 c.

Gibson H. (2002), “Economic change in Southern Europe: Prospects for convergence”, in H. Gibson (ed.), *Economic Transformation, Democratisation and Integration in the European Union. Southern Europe in Comparative Perspective*, Basingstoke, Palgrave

Global Competitiveness Report 2014-2015, (2016). *Methodology*. [online] Available at: <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-report-2014-2015/methodology/> [Accessed 14 Jul. 2016].

Harvard Business Review. (1990). *The Competitive Advantage of Nations*. [online] Available at: <https://hbr.org/1990/03/the-competitive-advantage-of-nations> [Accessed 12 Sep. 2016].

IMD. (2016). *WCC / Executive Education at IMD Business School*. [online] Available at: <http://www.imd.org/wcc/wcy-world-competitivenessyearbook>. [Accessed 12 Sep. 2016].

McKinsey & Company, “Greece 10 years ahead. Defining Greece’s new growth model and strategy” McKinsey & Company, Athens Office, March 2012.

OECD, Appellations of Origin and Geographical Indications in OECD member countries: Economic and Legal implications COM /AGR /APM /TD/WP(2000)15/FINAL, (2000).

Ανταγωνιστικότητα στην ελληνική οικονομία και διεθνώς ανταγωνιστικοί τομείς

Swinnen, J., K. Van Herck, T. Vandemortele, “The Experience Economy as the Future for European Agriculture and Food”, *Bio-based and Applied Economics* 1(1): 29-45, 2012.

Tradingeconomics.com, (2016)., Available at:
<http://www.tradingeconomics.com/greece/competitiveness-index> [Accessed 16 Jul. 2016].